

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

TARİH PROGRAMI

TARİH-İ SEFER-İ RUSYA'YA GÖRE 1768-1774 OSMANLI-RUS SAVAŞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hilal YAVUZ

ARALIK - 2012

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

TARİH PROGRAMI

TARİH-İ SEFER-İ RUSYA'YA GÖRE 1768-1774 OSMANLI-RUS SAVAŞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hilal YAVUZ

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Ahmet KARAÇAVUŞ

ARALIK - 2012

TRABZON

ONAY

Hilal YAVUZ tarafından hazırlanan “Tarih-i Sefer-i Rusya” adlı bu çalışma 13/12/2012 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Anabilim dalında **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Ahmet KARAÇAVUŞ (Danışman)

Prof. Dr. M.Alaaddin YALÇINKAYA

Doç.Dr. Rahmi ÇİÇEK

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım. ... / ... /

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Ahmet ULUSOY

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Hilal YAVUZ

.../.../2012

ÖNSÖZ

Bu tez çalışması Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı'nda yapılmıştır.

XVIII. yüzyıl Osmanlı-Rus ilişkileri her iki ülkenin tarihi açısından önemli bir dönem olup, bu dönemin önemli olaylarından biri hiç şüphesiz 1768–1774 Osmanlı-Rus savaşıdır. Rusya'nın Büyük Petro'dan beri süregelen yayılcı güneye inme siyaseti ve bu çerçevede hareket etmesi, Osmanlı Devleti için önemli bir tehlike anlamına gelmekteydi. Rusya'nın Lehistan, Balkanlar ve Kafkaslar üzerindeki faaliyetleri Osmanlı Devleti'ni endişeye sevk eden bir durumdu. Bahsedilen siyaseti Büyük Petro'dan devralan Çariçe II. Katerina'nın da bu çerçevede Lehistan'a asker sokması ve bu ülkenin iç işlerine karışması, Osmanlı Devleti'nin 1739'dan beri devam eden barış ortamını terk etmesine ve 1768 yılında Rusya'ya savaş ilan etmesine sebep olacaktı. Osmanlı Devleti, bu savaş kararını herhangi bir hazırlığı olmaksızın almıştı ve savaş sırasında yaşanan olumsuzluklarla birleşen imkânsızlıklar nedeniyle onun için yenilgi kaçınılmazdı. Neticede Osmanlı Devleti, Rusya ile ağır şartlarla dolu Küçük Kaynarca Antlaşması (1774)'ni imzalamak zorunda kaldı. Bu antlaşma Osmanlı Devleti için sonun başlangıcı olacaktı.

Bu çalışma temelde Osmanlı Devleti'nin 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşının bir bölümünü kendi güdüğü ve tanık olduğu olaylar üzerinden anlatan Tarih-i Seferi Rusya adlı yazma eserin transkripsiyonu ve değerlendirmesidir. Ancak bununla yetinilmemiş genel olarak Osmanlı-Rus ilişkilerine değinilmiş ve 1768-1774 savaşı bütün olarak ele alınmıştır. Şüphesiz gerçekliğin bütününe ulaşmak mümkün değildir. Bununla birlikte geçmişin bir döneminin aydınlatılmasında ufacık da olsa bir katkı sunabilmişsek ne mutlu bize! Çalışmalarım sırasında yardımlarını esirgemeyen saygıdeğer hocalarım, sayın Prof. Dr. M. Alaaddin YALÇINKAYA'ya, tez danışmanım sayın Yrd. Dç. Ahmet KARAÇAVUŞ'a ve sayın Öğr. Grv. Hülya ÇAKIROĞLU'na teşekkürlerimi sunarım.

Trabzon, Aralık 2012

Hilal YAVUZ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
ÖZET	VII
ABSTRACT	VIII
KISALTMALAR LİSTESİ	IX
GİRİŞ.....	1-6

BİRİNCİ BÖLÜM

1. XVIII. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ VE RUSYA.....	7-15
--	------

İKİNCİ BÖLÜM

2. 1768–1774 OSMANLI-RUS SAVAŞI	16-56
2.1. Savaşın Çıkış Sebebi.....	17
2.2. Savaş Hazırlıkları.....	23
2.2.1. Zahir Durumu	27
2.2.2. Mühimmât Durumu.....	32
2.2.3. Savaş Sırasında Devlet Erkânı ve Ordu	34
2.2.3.1. Yeniçerilerin Durumu	40
2.2.4. Savaşın Seyri	44
2.3. 1768–1774 Osmanlı Rus Savaşında İstihkâm	53
2.3.1. Köprü Yapımı	53
2.3.2. Kalelerin Yapımı ve Boğazların Güvenliğinin Sağlanması	55
SONUÇ	57
YARARLANILAN KAYNAKLAR	60

EKLER	67
ÖZGEÇMİŞ	134

ÖZET

XVIII. yüzyıl'ın iki büyük savaşından ilki olan Osmanlı-Rus savaşı her iki devlet için de büyük önem arz etmektedir. Bu savaş, Osmanlı Devleti'nin askeri ve siyasi yapısında büyük bir kırılma, gerçek bir dönüm noktası olup, Rusya için ise idealleri doğrultusunda hareket etmek için büyük bir fırsat niteliği taşımaktadır. XVII. yüzyıldan itibaren bir güç olarak ortaya çıkmaya başlayan Rusya, XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti için kuzeyden gelen güçlü bir tehdit halini almaktaydı. Çünkü Rusya'nın güneye inme ve yayılcı siyaseti çerçevesinde hedeflerinden ilki Osmanlı Devleti diğeri ise Lehistan (Polonya) idi. Bu siyaset çerçevesinde Rusya'nın hareket etmekten çekinmemesi iki ülke arasındaki ilişkileri gerginleştirmekte, ileride Rusya ile bir savaşın kaçınılmaz olduğu sinyallerini verdimekteydi. Bu durum Osmanlı Devleti'ni ciddi olarak endişelendirmekteydi. Nitekim Osmanlı Devleti endişelenmekte haklı olduğunu Rusya'nın Lehistan'a yönelik niyeti'nin açığa çıkması ile apaçık görmekteydi. Zira Osmanlı Devleti için Lehistan önemli bir konumda olup, Rusya'nın Lehistan arzusunun önüne geçilmesi gerekmekteydi. Bu durum Osmanlı Devleti'nin savaş kararı almasında ve 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşına giden yolda önemli sebep teşkil etmekteydi. Lehistan için başlayan bu mücadele birçok gelişmeyi de beraberinde getirecek, Osmanlı Devleti'nin ihmalleri, komuta kademesindekilerin yeteneksizliği ve yaşanan olumsuzluklar yüzünden savaşta galip gelen Rusya olacaktır. Bu süreç savaş sonunda imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması (1774) ile farklı bir boyut alacaktır. Transkripsiyonunu hazırladığımız “Tarih-i Sefer-i Rusya” adlı yazma eser de yukarıda kısaca bahsettiğimiz 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşı anlatılmaktadır. Eserde savaşın sebebi ve başlangıcı detaylı olarak anlatılmış fakat sonlarına doğru ayrıntılara girilmemiştir. Bunun sebebi ise daha savaş başlamadan yapılan hataların, komuta kademesindekilerin yeteneksizliklerinin ve ihmallerinin bütün savaş boyunca devam etmesi, yenilginin en başından kaçınılmaz olduğuna dikkat çekmektir. Eserin ne zaman yazıldığı bilinmemektedir. Ancak 1768-1774 Osmanlı –Rus savaşı sonrasında yazıldığı, metindeki ifadelerden çıkarılmaktadır.

Anahtar Kelimeler:1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı, Lehistan meselesi, Tarih-i Seferi Rusya, Osmanlı-Rus ilişkileri.

ABSTRACT

The Ottoman- Russian war which is the first one of two major wars in 18th century has a great importance for both states. While this war is a real turning point for Ottoman Empire's military and political structure, on the other hand it is a great opportunity for Russia to act in accordance with its goals. With its emerging power in 17th century, Russia became a strong threat coming from the north for the Ottoman Empire in 18th century. Because the first goal of Russia, within the framework of its territorial expansion to the South, was to invade the Ottoman Empire and Poland respectively. In this manner of policy, the relation between the two countries was getting tensed up day by day and led up to an inevitable war in the future. Ottoman Empire was seriously worried about the future on account of the apparent signals. In the course of time, Ottoman Empire started to realize the danger about Russia's clear intentions against to Poland. Due to the fact that Poland was in an important position for Ottoman Empire, Russia's desire for Poland had to be prevented. This caused Ottoman Empire to take decision to go to war and led a basis for Ottoman-Russian war in 1768-1774. This struggle started for Poland would bring along many developments, Russia would be the victorious in the battle because of Ottoman Empire's inability to command element and omissions. This process would take a different dimension with the Treaty of Küçük Kaynarca (1774) signed at the end of the war. The writing work called 'Tarih-i Sefer-i Rusya' which we prepared transcription, describes the 1768-1774 Ottoman- Russian war that was mentioned briefly in the above. In the work, the reasons and the beginning of the war were explained in detail, but to the end, there was no need to give details. This is because of drawing attention to the mistakes that had been made before the war began inabilities to command element, omissions and the inevitable defeat. The exact date is unknown but it is inferred from the expressions in the text that it was written after 1768- 1774 Ottoman- Russian war.

Key Words: Ottoman-Russian War, 1768-1774, Poland matter, 'Tarih-i Sefer-i Rusya', Ottoman-Russian Relations

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e	: adı geçen eser
a.g.m	: adı geçen makale
a.g.t	: adı geçen tez
a.g.y	: adı geçen yazma
AÜDTCFD	: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Dergisi
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
bkz.	: bakınız
Çev.	: çeviren
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
Haz.	: hazırlayan
İA	: İslam Ansiklopedisi
JAOS	: Journal of the American Oriental Society
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MÜTAE	: Marmara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Enstitüsü
s.	: sayfa
TALİD	: Tarih Araştırmaları Enstitüsü Dergisi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Yay.	: yayınları
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi

GİRİŞ

Osmanlı-Rus savaşları Osmanlı Devleti'ni yıkılışa götüren sürecin belli başlı askeri başarısızlıklarını içermesi açısından, araştırmacıların dikkatini çekmektedir. Bu bakımdan Karlofça Antlaşması (1699) sonrası Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri tarihinin ağırlıklı kısmını Rusya ile yaptığı savaşlar ve aldığı yenilgiler oluşturmaktadır. İSAM'da yaptığım kaynak taraması çalışmaları sırasında Osmanlı Devleti'ni yıkılışa götüren bu savaşlardan biri olan 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı ile ilgili bir kaynakla karşılaştım. Kaynağın tespit edebildiğim kadarıyla şu ana kadar hiçbir araştırmaya konu olmaması dikkatimi çekti. Bu nedenle ilgi duyduğum Osmanlı-Rus ilişkileri ile ilgili bu yazma eseri çalışmaya karar verdim. Araştırma ilerledikçe *Tarih-i-Sefer-i Rusya* adlı bu yazma eserin sadece 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nı anlatmadığını, esas gayesinin yenilginin nedenleri ve Osmanlı devleti'nde ortaya çıkan bozulmaya dair tespitler yapmak olduğunu fark ettim. Eser bu haliyle bir tarih olmaktan ziyade zeminini tarihin oluşturduğu layiha olarak ortaya çıkmakta ve bu eseri daha da önemli hale getirmektedir. Bu nedenle bende tez çalışmamı, savaş sırasındaki olayların anlatımından ziyade yazarın tespit etmeye çalıştığı yenilgi nedenlerine ve Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkan bozulmaya yneltim.

Bu tez çalışmasında takip edilen yol, öncelikle 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nı ortaya çıkışı ve gelişme evreleri açısından tanımlamak, arkasından konuyu *Tarih-i Sefer-i Rusya*'nın olaylara bakışı temelinde değerlendirmektir. Bu bağlamda çalışmanın birinci bölümü daha çok telif eserleri kullanmak yoluyla oluşturulmuş, ikinci bölümü ise *Tarih-i Sefer-i Rusya* ve Ahmet Resmi Efendi'nin *Hulasat'l-i'tibar* adlı eserin anlatımları kısmen kıyaslanarak kaleme alınmıştır. Çalışmanın sonuna *Tarih-i Sefer-i Rusya*'nın orjinal yazma nüshası ve metnin Latin harflerine çevrim yazısı eklenmiştir.

Osmanlı Devleti'nin 1739 Belgrad antlaşması'ndan sonra barışı korumak adına izlediği siyasete rağmen, Rusya'nın bunun tam zıddı politika izlemesi iki ülke ilişkilerini gerginleştirmekte, ikili ilişkilerin çerçevesini aşan karmaşık olaylar silsilesini ve

uluslararası sorunları da beraberinde getirmekteydi. 1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi de bu olaylar silsilesinin ciddi olanlarından birini teşkil etmekteydi.

Rusya'nın yayılmacı ve güneye inme siyaseti ve bu siyaseti belirleyen Çar Büyük Petro ve onun sıkı bir takipçisi konumunda bulunan Çariçe II. Katerina gibi çok hırslı liderlerin önderliğinde Rusya, Osmanlı toprakları üzerindeki emellerini giderek belli etmekte ve her fırsatı da değerlendirmesini bilmekteydi. Rusya'nın Lehistan'a yönelik niyeti ise bu duruma en güzel örnek olup 1768–1774 harbine giden yolda Osmanlı Devleti'ne tehlike sinyallerini çaldırmaktaydı. Zira Osmanlı Devleti Lehistan'ı Avusturya ve Rusya'nın güneye yönelik yayılma istekleri önünde bir tampon bölge olarak görmekte, dolayısıyla Lehistan Osmanlı Devleti için büyük bir önem arz etmekteydi.

Çar Petro'nun izinden giden dönemin Çariçesi II. Katerina amacına ulaşmak için bir taraftan Gürcistan'ın iç işlerine karışıp yerli halkı isyana kışkırtmakta ve Balan Ortodoksları arasında taraftar kazanmaya çalışmakta diğer taraftan ise antlaşmalara aykırı olarak sınır boylarında yeni kaleler ve istihkâmlar inşa edilip askerî yığınaklar yapmaktaydı. Ayrıca II. Katerina'nın komşu devletlere karşı izlediği saldırgan ve yayılmacı siyaset, Orta ve Güneydoğu Avrupa'da hareketli ve karışık bir durum ortaya çıkarmaktaydı.

Bu sırada Lehistan tahtı ile ilgili önemli gelişmeler meydana gelmekteydi. Lehistan kralı III. August'un ölümü (5 Kasım 1763), tahta kimin geçeceği problemini beraberinde getirmekteydi. Bu durumu ülkesi için önemli bir fırsat olarak gören Rus Çariçesi II. Katerina, sorunu kendi lehine kullanmak amacıyla Lehistan'a asker göndererek ve dostu Stanislaw Poniatovsky'nin kral seçilmesini sağlamıştı. Poniatovsky yetenekli bir hükümdardı. Fakat Katolik olmayanlar için dini eşitlik sağlama çabaları ülkede huzursuzluk çıkmasına neden oldu. Ortaya çıkan kargaşa Lehistan'ı nüfuzu altına alan Rusya tarafından acımasız bir biçimde cezalandırıldı. Bunun üzerine Mart 1768'de Podolya'da bir Bar'da bir araya gelen Leh milliyetçileri, direniş heyeti adı altında toplanarak Osmanlı Devleti'nden yardım istediler. Diğer yandan Kırım Hanlığı ve Fransa Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya karşı harekete geçmesini istemekteydi. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin 1739 yılından bu yana izlediği pasif ve çekingen dış politikadan kurtulup, tekrar başarılar elde etmesi için fırsat bekleyen bazı devlet erkânı da bulunmaktaydı.

Osmanlı Devleti ile Rusya arasında ilişkilerinin gerginleşmeye başladığı sıralarda, Mart 1765'te sadarete getirilen, serhat boylarında muhafızlıklarda bulunmuş, tecrübeli Muhsinzade Mehmed Paşa ise savaş taraftarlarının aksine, Rus sınır boylarındaki savunma mevkiilerinin harap ve düzensiz olduğunu bildiğinden savaş açılmasına taraftar değildi ve hiç olmazsa savaşın geciktirilmesi gerektiğini savunmaktaydı.

Savaş taraftarlarının aradıkları fırsat Rusya'nın Lehistan'ın içişlerine müdahale etmesi ve Osmanlı Devleti sınırlarında kaleler inşa etmesi ile ortaya çıktı. Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın savaş karşıtı düşünceleri dönemin padişahı III. Mustafa tarafından kabul görmedi ve Mehmet Paşa 7 Ağustos 1768'de azledildi. Yerine savaş taraftarı Silahdar Mahir Hamza Paşa getirildi. Fakat rahatsızlanması ve aşırı müsrifliği nedeniyle azledildi. Onun yerine de savaş ve askeri hazırlık yönünden yeteneksiz olan Yağlıkçızâde Mehmet Paşa getirildi (20 Ekim 1768). Bu gelişme daha başlamadan savaşın sonucunun ne olacağını sinyalin vermişti. Yaşanan bu iç ve dış gelişmeler savaşı kaçınılmaz hale getirmişti.

Osmanlı Devleti'nin, Rus askerlerinin Lehistan'dan çıkması uyarısı Katerina tarafından reddedilmesi üzerine Osmanlı Devleti, Lehistan'ı himaye amacıyla 4 Ekim 1768'de Rusya'ya sefer başlattı. Bu sırada Bar Milliyetçi Heyeti güçleri Osmanlı topraklarına sığınmıştı. Onları takip eden Rus birlikleri, sınırı geçerek Balta kasabasına saldırdı ve burayı yakıp yıktı. Böylece iki ülke arasında savaş başlamış oldu.

1768 tarihinde Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya savaş ilan etmesi, Osmanlı tarihi açısından bir dönüm noktası olacaktır. Osmanlı devleti 1768–1774 Osmanlı-Rus savaşına kadar yaptığı savaşların hiçbirisinde tek bir devlete karşı savaş kaybetmemişti. Fakat 1768–1774 savaşı Osmanlı Devleti'nin bir ülkeye karşı kaybettiği savaş olması sebebiyle tarihte önemli bir yere sahiptir. Osmanlı Devleti yaklaşık otuz yıl süren uzun barış dönemini iyi değerlendirememiş ve askeri reformlar yavaşladığından ordu Avrupa'nın askeri yeniliklerinden uzak kalmıştı. Osmanlılar bu yeniliklerle ilk defa bu savaşta karşılaşmıştı. Savaş kararı Ekim 1768'de alınmasına rağmen, Osmanlı ordusunun asıl kısmının, altı ay kadar sonra sefere başlaması, Rusya için bir avantaj olmuştu. Bu süre, Rusya'ya savaş için gerekli hazırlığı yapma imkânını sağlamıştı. Buna karşın Osmanlı Devleti hazırlıksızdı. Bu sürenin hazırlık için değerlendirilmesi bir kenara, savaş

konusunda hiç bir bilgisi olmayan sadrazam Mehmet Emin Paşa, ilk olarak nereye hareket edileceğinden haberi olmadığı gibi herhangi bir hazırlık yapma gereği de duymuyordu. Bu vurdumduymazlık Osmanlı Devleti'ni daha savaş başlamadan yenik duruma getirmişti. Ayrıca ordunun zahîre ve mühimmâtındaki eksiklikler, savaş esnasında hem ordu içinde hemde devlet bünyesinde yaşanan olumsuzlukları da ardarda getirmişti.

Transkripsiyonunu hazırladığımız “*Tarih-i Sefer-i Rusya*” adlı yazma eser yukarıda kısaca bahsettiğimiz 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşını anlatmaktadır. Bu eserde savaşın tamamı anlatılmış fakat savaşın sonlarına doğru ayrıntılara değinilmemiştir. Yazar metnin birkaç yerinde olayların detaylarına girmeyiş sebebini “*o zamanın vekayiinde kayıtlıdır*” gerekçesiyle ifade etmektedir. Savaşın sebebi ve başlangıcı detaylı olarak anlatılmaktadır. Savaşın başlangıcının detaylı olarak anlatılmasının sebebi, daha savaş başlamadan yapılan hataların bütün savaş boyunca devam etmesi ve yenilginin en başından kaçınılmaz olduğunu vurgulamak olmalıdır. Ordu ikmâli konusunda yapılan hatalar, komuta kademesindekilerin yeteneksizliği ve tedbirsizliği, özellikle de ordunun layıkıyla idare edilememesi üzerinde durulmaktadır. Dolayısıyla ordunun dağınıklığı, amaçsızlığı, içinde her türlü fitne ve fesadın kol gezmesinin altında hep bu sebepler yatmaktadır. Eserin kaleme alınmış nedeni ise yenilginin sebeplerini ortaya koymak gibi görünmektedir.

Osmanlı Devleti'nin ağır yenilgisiyle sonuçlanan 1768-1774 savaşı ve ortaya çıkardığı sosyal, siyasi, iktisadi ve dini sonuç ve sorunlar öncesi ve sonrası ile okunup değerlendirildiğinde daha anlamlı hale gelebilir. Bu çalışmada kısmen bu konulara değinilirken, çalışmaya esas kaynak teşkil eden *Tarih-i Sefer-i Rusya* adlı yazma eser bizzat savaş sırasında yaşanan olumsuzluk, imkânsızlık, beceriksizlik, vurdumduymazlık vb. birçok tanımlamanın içine yerleştirilmesi mümkün olan durumu gözler önüne sermektedir. Eserin önemi, olayların birinci elden tanığı olmasından kaynaklanmaktadır. Şüphesiz bu tanıklık başlıbaşına aydınlatıcı değildir. Zira insan tek başına yetersiz bir varlıktır ve dört başı mamur bir gözlem ve tespit yeteneğine sahip değildir. Ancak her şahitlik geçmişi inşa etmede en azından bir tuğla taşı görevi yapabilir. Bu çalışmanın amacı bunlardan birini ortaya çıkarmak ve elden geldiğince değerlendirmektir. Umulur ki arzulanan amaç hâsıl olsun.

Kaynak Değerlendirmesi: Tarih- i Sefer-i Rusya adlı bu yazma kesinlikle savaştan sonra yazılmıştır. Arap harflerinden Latin harflerine çevrim yazısı yapılan eserin yazarının kim olduğu bilinmemektedir. Yazar “*lâ-edrî lakabıyla unvân-tırâz olan bî sermâyenin*” ifadesini kullanarak kendisini gizlemiş ve eserini anonimleştirmiştir.¹ Eserin bu çalışmaya konu olan kopyası, elli iki varaktan oluşan ve Österreichische Nationalbibliothek’te 1115 numara ile kayıtlı bulunan fotokopi nüshasıdır (Flugel, II, 298). Eserde kullanılan yazı karakteri rikadır. Eserin dili, dönemin genel dil özelliklerini yansıtsa da kısmen sadedir. Eser tam bir tarih anlatısı olmaktan ziyade, kendisine tarihi olayları zemin alan layiha niteliği de taşımaktadır. Bu nedenle son bölümdeki önerileri ile öne çıkmaktadır.

Belirtildiği gibi 1768/1774 Osmanlı-Rus Savaşı Osmanlı Devleti açısından her anlamda tam bir kırılmaya işaret etmektedir. Bu nedenle konuyla ilgili gerek Türkiye’de gerekse yurt dışında epey miktarda çalışma yapılmıştır. Avrupa tarihçilerinin konuya ilgisi tarihi Doğu sorununun modern dönem açısından ortaya çıkışını bu olaya bağlanması önemli rol oynamaktadır. Osmanlı Devleti açısından ise imparatorluğun parçalanma sürecine girişi bu savaşla başlatılmaktadır. Bu nedenle Türk tarihçileri olaya önem vermekte ve gerek siyasi tarih yazımında gerek Osmanlı modernleşmesinin temellerinin araştırılmasında, gerekse Osmanlı siyasi ideolojilerinin ortaya çıkışında Küçük Kaynarca sonrası ortaya çıkan duruma özel atıf yapılmaktadır. Bu bağlamda dönemin en önemli kaynaklarından biri olan Ahmed Resmi Efendi’nin **Hulâsatü’l-i’tibar** adlı eseri Osman Köksal tarafından incelenmiş ve Latin harflerine transkripsiyonu yapılarak yayınlanmıştır. Bu eser bizim çalışmamız açısından da önemlidir, zira Tarih-i Sefer-i Rusya’nın anlatımlarıyla **Hulâsatü’l-i’tibar**’ın anlatımlarının kıyaslanması konunun daha iyi anlaşılması açısından değerli fikirler vermiştir. Adnan Baycar tarafından yayınlanan **Osmanlı-Rus İlişkileri Tarihi Ahmed Cavid Bey’in Müntehabı** isimli eseri de burada zikretmek gerekmektedir. Dönemin vakanüvisti Ahmed Vasıf Efendi’nin Mücteba İlgürel tarafından Latin harflerine çevrim yazısı yapılan **Mehasinü’l-Asar ve Hakaikü’l-Ahbar** adlı eseri dönem olaylarını net bir şekilde aktarmaktadır. Virginia Aksan’ın Ahmed Resmî Efendi’yi incelediği **Ahmed Resmî Efendi** adlı çalışma ve Osmanlı **Harpleri (1700-1870)** konuyla ilgili özellikle de savaşın sebepleri ve gidişatı konusunda detaylı bilgiler vermektedir. Yine Osman Köse’nin öncesi ve sonrasıyla Küçük Kaynarca Antlaşması’nı

---

¹ **Tarih-i Sefer-i Rusya**, s. (3a).

tahlil ettiği **1774 Küçük Kaynarca Antlaşması** adlı çalışma konu hakkında detaylı bilgiler içermektedir. A. B. Şirokorad'ın **Osmanlı Rus Savaşları** adlı çalışması tarih boyunca iki ülkenin yaptığı savaşların doğası ve özel olarak 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşı hakkında kıymetli bilgiler içermektedir. Ersin Kırcı ve İlhan Gök'ün, “*Başbakanlık Osmanlı Arşivi 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200)*” ve “*Başbakanlık Arşivi 168 Numaralı Mühimme Defteri(s. 200-376) (1183-1185/1769-1771)*” adlı yüksek lisans çalışmaları konu hakkında arşiv malzemesine dayalı bilgiler içermesi bakımından dikkate değerdir. Ayrıca, Akdes Nimet Kurat'ın **Rusya Tarihi** ve **Türkiye-Rusya** George Vernadsky'in **Rusya Tarihi** adlı eserleri konumuza ışık tutacak bazı önemli bilgiler içermektedir. Bunların dışında konumuz için önemli bilgiler içeren F. Oreşkova'nın “*Rusya ve Osmanlı Arasındaki Savaşlar: Sebepleri ve Kimi Tarihi Sonuçları*”, adlı makalesi ve M. R.Arunova - F.S.Oreşkova'nın **Tolstoy'un Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu** adlı eseri de ilginç bilgiler içermesi açısından önemlidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. OSMANLI DEVLETİ VE RUSYA - KARLOFÇA'DAN KÜÇÜK KAYNARCA'YA (1699-1774)

Viyana bozgunu sonrası imzalanan Karlofça Antlaşması (1699) Osmanlı Devleti için zor bir dönemin habercisi olan ve Osmanlı Devleti'ni masa başı diplomasisi ile tanıştıran önemli belgelerden biri olarak tarihe geçmiştir. Bu antlaşmanın önemli olmasının altında birçok neden yatmaktadır. Örneğin modern tarih yazımı Osmanlı Devleti'nin gerileme sürecine girmesini bu antlaşma ile başlatmaktadır. Yine Karlofça Antlaşması, Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletlerine ve Rusya'ya toprak kaybetme sürecinin başlangıcını oluşturmaktadır. Bu iki önemli süreç 1699'dan sonra Osmanlı Devleti'nin her alanda Avrupa ile ilişkilerini geliştirerek yenileşme hareketlerine başvurması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Şüphesiz bu süreç epey sancılı olmuş ve çok uzun bir zaman dilimine yayılarak günümüz Türkiye'si'ne kadar uzanmıştır. Bu politikanın oluşmasında devlet erkân'ının izlediği siyaset kadar, Avrupalı büyük güçlerin zayıflayan Osmanlı Devleti'ne kendi amaçları doğrultusunda yaklaşımları da etkili olmuştur.²

Osmanlı Devleti tarihinin ilk ve en büyük toprak kayıplarını verdiği Karlofça Antlaşması'nı (1699), Fransa'nın karşı çıkmasına rağmen, Kutsal İttifak'ın Katolik kanadıyla, İngiltere ve Hollanda'nın aracılığı ile yetmiş iki gün süren çetin müzakereler sonucu imzalamıştır. Rusya antlaşmaya katılmamıştır. Müzakere sürecinde Reisülküttap Mehmet Rami Efendi Osmanlı Devleti'ni başarıyla temsil etmiştir.³

² M. Alaaddin Yalçınkaya, "III. Selim ve II. Mahmut Dönemleri Osmanlı Dış Politikası." **Türkler**, 12, s.629; Yalçınkaya, "Osmanlı Devleti'nin Batı Politikası- Zıttorok'tan Küçük Kaynarca'ya (1606-1774)", **Türk Dış Politikası-Osmanlı Dönemi**, 2, Mustafa Bıyıklı (Ed.), s. 11; Feridun Emecen, "Kuruluşun Küçük Kaynarca'ya", **Osmanlı Devleti Tarihi**, I, Ekmelettin İhsanoğlu (Ed.), İstanbul, 1999, s. 56.

³ Dimitri Kantemir, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi**, (Çev: Özdemir Çobanoğlu), 3, s. 490; Erhan Afyoncu, **Osmanlı'nın Hayaleti**, İstanbul, 2005; Karlofça antlaşmasının bütün maddeleri ve ayrıntıları için bkz; Nihat Erim, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri I:Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları**, Ankara, 1953, s. 27-35; F. Monika Molnar, "Venedik Kaynaklarında Karlofça Antlaşması: Diplomasi ve Tören", **Türkler**, 9, (Çev: Gökçen Sert), s. 783-791; İsmet Parmaksızoğlu, "Karlofça", **İA**, (MEB), VI, İstanbul, 1978, s. 346-350; Abdülkadir Özcan,

Katolik devletlerin barış imzalamasından sonra, Osmanlıların bütün gücünü Rusya'ya yönelteceğinden endişe eden Kutsal İttifakın Ortodoks kanadında yer alan Rusya ise Osmanlı Devleti'ne karşı tek başına başarı kazanma şansının olmadığını anladı ve Osmanlı Devleti ile barış yapmak üzere bir elçisini 1700 yılında İstanbul'a gönderdi. Osmanlı Devleti'ni temsilen yine Reisülküttap Mehmed Rami Efendi'nin bulunduğu görüşmeler neticesinde iki ülke arasında İstanbul Barış Antlaşması imzalandı (14 Temmuz 1700).⁴

Bu antlaşma Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı kazandığı ilk zaferin bir belgesi olarak tarihe geçmiştir. Antlaşma ile Osmanlı Devleti, Azak gibi önemli bir kaleyi Rusya'ya bırakmak zorunda kalmıştı. Ayrıca Babiâli'nin hiç arzu etmemesine rağmen, İstanbul'da daimi bir Rus elçiliği açılacaktı. Osmanlı Devleti, İstanbul'a gönderilecek Rus elçisinin diplomatik faaliyetten ziyade, Osmanlı Devleti'nin içini karıştırmaya yönelik bir takım hareketlerden başka, casuslukla da meşgul olacağını düşünmekteydi. Babiâli'nin bu hususta yanılmadığı, Çar I. Petro'nun İstanbul'a tayin ettiği ilk Rus elçisi P. A. Tolstoy'a (1645–1729) verilen talimatnameden anlaşılmaktadır.⁵ Tolstoy, bütün bu görevleri ve Petro tarafından verilen talimatları yerine getirerek belgelerdeki gizli maddelere verdiği cevapları da Rusya hükümetine sunmuştur.⁶

Rusya, Osmanlı Devleti ile barış yaptıktan sonra güneye inme siyasetini geçici bir süre yavaşlattı ve 1700 yılında Lehistan ve Danimarka ile İsveç'e karşı harekete geçti. İsveç Kralı XII. Şarl (Demirbaş Şarl) Rusya'ya kesin bir darbe vurmak amacındaydı. İsveç, 1708 yılı başlarında Poltava şehrini kuşattı. Bu arada Kırım Han'ı Devlet Giray ve Bender muhafızı Yusuf Paşa ile haberleşerek yardım talebinde bulundu. Fakat o sıralarda Osmanlı Devleti'nin başında bulunan III. Ahmet ve Sadrazam Çorlulu Ali Paşa İsveç Kralına yardım etmek istemediler. İsveç Kralı XII. Şarl 8 Temmuz 1708 tarihi'nde yaptığı Poltava

---

“Karlofça”, **DİA**, XXIV, s. 504–507; Rifaat abou El-Haj, “Ottoman Diplomacy at Karlowitz”, **JAOS**, 87(4), 1967, s. 498–512; Rifaat Abou-El-Haj, “Karlofça'da Osmanlı Diplomasisi” (Çev. Yasemin S. Gönen), **Tarih ve Toplum Dergisi**, 191, İstanbul, 1999.

⁴ Yalçinkaya, “Osmanlı Devleti'nin Batı Politikası- Zıttorok'tan Küçük Kaynarca'ya (1606-1774)”, s. 27-82; M. R.Arunova-F.S.Oreşkova, **Tolstoy'un Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu**, (çev: İbrahim Allahverdi), İstanbul, 2009, s. XIII.

⁵ Akdes Nimet Kurat, **Türkiye ve Rusya (XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri)**, Ankara 1970, s. 15; Akdes Nimet Kurat, **Rusya Tarihi, (Başlangıçtan 1917'ye kadar)**, Ankara, 1993, s. 256.

⁶ Rus diplomatların ulaştıkları bilgilerin, onlara verilen talimatlara yazılan cevapların ve elçilerin raporlarının kayda alınması XV. yüzyılın sonlarından XVIII. yüzyılın sonlarına kadar mevcut olmuştur. M. R.Arunova-F. S. Oreşkova, **a.g.e.**, s. VIII.

Meydan Savaşı'nda yenilerek Osmanlı Devleti'ne sığındı. Çar Petro, Poltova zaferi'nin verdiği güvenle Osmanlı Devleti'ne karşı savaş hazırlıklarını bir kat daha arttırdı. Rusya'nın, bulduğu ilk fırsatta Osmanlı Devleti'ne saldıracağına dair belirtiler göstermesi, XII. Şarl'ın teşviki ve Kırım Han'ı Devlet Giray'ın ısrarı gibi nedenler üzerine Osmanlı Devleti 1710 yılı kasım ayında Rusya'ya savaş ilan etti.⁷

Rusya ile Osmanlı Devleti 19 Temmuz 1711 tarihinde Karadeniz'in kuzeyinde karşı karşıya gelmiş, savaş Rus ordusu için çok kötü sonuçlanmıştı. Prut nehri kıyısında Rusların tam yenilgiye uğramasını engelleyen tek şey, Baltacı Mehmed Paşa'nın duraksaması olmuştu.⁸ Prut Bataklığı'na sıkıştırılan Çar I. Petro ve yanındakiler, Baltacı Mehmet Paşa'dan barış istemek zorunda kalmış ve Osmanlı Devleti açısından gayet elverişli şartlar ileri sürülmüştü. Başta kâhyası Osman Ağa olmak üzere bazı ricâlin telkini ve tesiri ile Baltacı Mehmet Paşa, Rusların barış teklifini kabul etti ve hemen 22 Temmuz 1711 tarihinde barış yapıldı.

Petro düşlediği İmparatorluğun dayanacağı siyasal ve iktisadi gücün ana kaynağı olarak gördüğü “denizlere egemen olma” siyasetinin “Büyük Rusya”nın kurulması ve büyümesi için vazgeçilemez olduğunu düşünmekteydi. Bir kara Devleti olan Rusya'yı, “imparatorluk” olma yolunda ihtiyaç duyduğu siyasi ve ekonomik imkânlarla kavuşturacak, dış dünyaya açılmasını sağlayacak iki önemli deniz vardı. Kuzeyindeki Baltık Denizi ve güneyde Boğazlar yolu ile Akdeniz'in çıkış kapısı sayılan Karadeniz idi.⁹ Bu durum hem Osmanlı Devleti'ni hemde birçok devleti ilgilendiren bir tehlike anlamına gelmekteydi. Zira bu sıralarda yaşanan birçok gelişmenin altında işte bu tehlike, yani Rusya tehlikesi yatmaktaydı.

Rusya, İstanbul Antlaşması'yla Azak Denizi'ne inerek önce Karadeniz'e sonra Akdeniz'e çıkmaya çalışmaktaydı. Ancak antlaşmayı takip eden yıllarda olaylar Rusya'nın aleyhine; Karadeniz'i bir iç deniz haline getiren ve bu denizin açık denizlere çıkış kapısı olan İstanbul ve Çanakkal'a boğazlarına sahip bulunan Osmanlı Devleti'nin lehine gelişmişti. Kısa vadede sıcak denizlere inme politikasının Osmanlı engeli karşısında gerçekleşmeyeceğini anlayan Rusya, 1711 Prut Antlaşması'yla Azak'ın da elinden çıkması

⁷ Kurat, **Rusya Tarihi**, s. 256–259; Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s. 19.

⁸ Suraiya Faroqhi, **Osmanlı İmparatorluğu ve Etrafındaki Dünya**, İstanbul, 2007, s. 87–88.

⁹ Hakan Yıldız, **Haydi Osmanlı Sefere! Prut Seferi'nde Organizasyon ve Lojistik**, İstanbul, 2006, s. 93.

üzerine, İsveç Krallığı'na ait Baltık sahilini elde ederek denize çıkma siyasetini benimsedi. Böylece faaliyet alanını kuzeye kaydırdı.¹⁰

Rusya tarihi, Büyük Petro'nun çizdiği yoldan ilerleyerek tamamıyla emperyalist bir görünüm aldı. Bu nedenle tarihi literatürde “Büyük Petro'nun vasiyetnâmesinden” söz etmek gelenek halini almıştır. Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu aleyhine genişlemesi, İstanbul'u ele geçirmek istemesi, Lehistan'ı zaptetmesi gibi sonraki yüzyıllarda Rusların gerçekleştirmek istedikleri hedeflerin Petro tarafından birer birer tespit edildiği ve onun bunların gerçekleştirilmesini kendisinden sonraki Rus çarlarına vasiyet ettiği iddia edilmiştir. Fakat böyle bir vasiyetnâmenin gerçekliği tartışmalıdır ve olup olmadığı kesin değildir.¹¹

Rusya Çariçe Anna döneminde, Osmanlı Devleti'nin İran savaşları nedeniyle yorgun bir halde bulunmasından istifade ederek Avusturya ile ittifak kurduktan sonra, birden bire Azak kalesine ve Kırım üzerine saldırmak suretiyle 1736 seferini açtı.¹² Rusya bu savaş sırasında, sadece Osmanlı Devleti'nden toprak talep etmekle kalmamaktaydı. Aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin varlığını tamamen otadan kaldıracağından da bahsetmekteydi. Rusya'nın takındığı bu saldırgan ve yıkıcı tavrın arkasında, bu ülkede ordu hizmetinde görev yapan Alman asıllı General V. H. Münnich bulunmaktaydı. Savaş Rusya için askeri anlamda oldukça başarılı geçmiştir. Ancak diplomatik başarısızlıkla sona ermiştir.¹³

Avusturya-Rusya ittifakına karşı 1736 yılında başlayan savaşlarda iki ayrı cephede savaşmak zorunda kalan Osmanlı ordusu, 22 yıl sonra 1739 yılında Belgrad'ı yeniden ele geçirdi ve Belgrad Antlaşması ile tekrar Avrupa karşısında üstün konuma geldi. Ancak Osmanlı Devleti bu antlaşmayı da yabancı bir devletin garantörlüğü altında imzalamak zorunda kaldı ki bu kendisi açısından diplomatik bir skandaldı. Osmanlı Devleti Avusturya ve Rusya'ya karşı cephelerde üstünlük sağlamasına rağmen barış görüşmelerinde Fransa'nın baskın ve menfaatçi siyaseti başarılı olmuştu. Bu dönemde elde edilen

¹⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Büyük Osmanlı Tarihi**, V, 6.baskı, Ankara, s. 241-242.

¹¹ Trandafir G. Djuvara, **Türkiye'nin Paylaşılması Hakkında Yüz Proje (1281–1913)** (Çev. Pulat Acar), Ankara, 1999, s. 171–173; Kurat, **Rusya Tarihi**, s. 272.

¹² Uzunçarşılı, a.g.e., V, s. 242.

¹³ F. Oreškova, “Rusya ve Osmanlı Arasındaki Savaşlar: Sebepleri ve Kimi Tarihi Sonuçları”, **Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya**, İstanbul, 2003, s. 18–32.

başarılarla Osmanlı Devleti'nin dış politikasında önemli gelişmeler olmasının yanı sıra devlet erkânı arasında yeniden bir kendine güven havası esmişti. Belgrad Antlaşması (1739) her ne kadar Osmanlılar için bir toparlanma evresi olarak görünse de dönemin siyasi dengelerinin hızla değişmesi nedeniyle Osmanlı Devleti bu fırsatı layıkıyla değerlendirememiştir. Bu süreçte Osmanlı Devleti'nin rakipleri Avusturya, Rusya ve Prusya günden güne güçleniyor; aralarında sıkışıp kalan Lehistan'ı paylaşma amaçları doğrultusunda politika izlemeye başlıyorlardı.¹⁴

Avusturya ve Rusya ile imzalanan 1739 Belgrad antlaşmasıyla Osmanlı Devleti, 1699'daki Karlofça antlaşması sonrası ilk defa iki güçlü devletle başa çıkabilmiş ve onları geri çekilmeye mecbur bırakmıştı. Bu gelişme Karlofça ve Pasarofça Antlaşmaları ile kaybedilen zararların bir kısmının telafisi anlamına gelmekte olup, Osmanlı halkı tarafından sevinçle karşılanmıştı. Gelenekçi ıslahatçılar Avusturya ve Rusya savaşlarındaki başarılarla yeniliklerin önemine dikkat çekmekteydiler. Yapılan antlaşmalar gereğince tarafların dostluklarını pekiştirmek amacıyla karşılıklı elçilik bulundurmaları sebebiyle 1740 yılında Canibi Ali Paşa Viyana'ya ve Mehmed Emni Efendi de Petersburg'a gönderildiler.¹⁵

Osmanlı Devleti, Belgrad Antlaşması'ndan sonra 1768'de Rusya ile yeni bir savaş çıkıncaya değin, tarihinde ilk defa 30 yıl süren bir barış dönemi yaşadı. Barış siyaseti zaten XVIII. yüzyılın başından beri Osmanlı Devleti için büyük önem arz etmekteydi. 1739'a kadar geçen savaşlar önemli uluslararası siyasal gerçekleri vurgulamıştı. Bunlardan birincisi, Osmanlı Devleti'nin aynı anda birden fazla düşmanla savaşa girmesi son derece tehlikeli idi. Doğu Avrupa siyasetinde artık Habsburg ve Rus imparatorlukları birinci derecede rol oynuyordu. Avusturya ve Rusya'nın Doğu Avrupa'da özellikle Osmanlı Devletine karşı ortak hareketleri, onun için büyük tehlike oluşturuyordu. Avusturya-Rusya askeri işbirliğini durdurmak güç olduğuna göre İstanbul bir yandan Fransa ile dostluğunu güçlendirerek Doğu Avrupa'daki hasımlarını dengelemeye çalışırken, diğer yandan savaştan mümkün olduğunca kaçınmak zorunluluğunu hissediyordu. Demek ki, genişleme

---

¹⁴ Ali İbrahim Savaş, a.g.m., s. 654; Metin Kunt- Sina Akşin ve diğerleri, **Türkiye Tarihi 3-Osmanlı Devleti 1600–1908**, İstanbul, 2009, s. 62–63.

¹⁵ Mehmet Emni Beyefendi 1736 yılından 1739 senesine kadar devam eden bu savaşlar sonunda Belgrad antlaşmasını müteakip, 1740 tarihinde Rusya'ya gönderildi. M.M. Aktepe, **Mehmed Emni Beyefendi (Paşa)'nın Rusya Sefareti ve Sefaretnamesi**, Ankara, 1974, s. 3-12.

siyasetinin artık işlemeyeceği Osmanlı Devleti'nin güçsüzlüğünden kaynaklanmasa bile Avrupa devletlerinin gücünden iyice anlaşılıyordu.¹⁶

Osmanlı Devleti artık savaş yoluyla değil, diplomasi yoluyla barışçıl bir siyaset izleyerek durumunu muhafaza etmeyi amaçlamaktaydı. Bu yüzden Osmanlı devlet erkânı Avrupa'daki gelişmeleri dikkatlice takip etmekteydi. Hatta içine çekilmek istenilen savaşlara dahi ilgi duymamaktaydı. Ne Avusturya Veraset Savaşları (1740–1748) ne de Yedi Yıl Savaşları (1756–1763) sırasında bu politikayı terk etmediler. Özellikle bürokrasiden yetişen, III. Osman'a (1754–1757) ve III. Mustafa'ya (1757–1774) reisülküttaplık ve sadrazamlık yapmış olan Ragıb Mehmed Paşa, bu barış döneminin dış siyasetinde önemli rol oynamıştı. Sadarete bulunduğu dönemlerde devletin iyi çalışması ve etkin idaresi sayesinde halkın refah seviyesini artırmak için büyük çaba sarfetti. Mehmet Ragıb Paşa kendinden on sene önce başlamış olan bu barış siyasetini benimsemişti. Avrupa devletlerine karşı başarılı bir şekilde barış siyasetini takip ederek sadareti zamanında devleti savaştan uzak tuttu. Prusya'nın Osmanlıları Yedi Yıl Savaşlarına çekme çabalarının başarılı olamamasında Koca Ragıb Paşa'nın rolü büyüktü.¹⁷

Bu barış dönemi giderek Osmanlı Devleti'ni rahatsız etmeye başlamıştı. Devlet eski gücünü tekrar elde etme çabasında idi. Bazı devlet adamları bu eski gücü yeniden elde etmek için fırsat kolluyorlardı. Beklenen fırsat nihayet Lehistan meselesiyle ortaya çıktı. Bu mesele aşağı ayrıntılarıyla anlatılacak olan Osmanlı-Rus Savaşını (1768–1774) tetikleyen asıl mesele olacaktır.

Büyük devletlerin arasına katılmak isteyen Rusya, bundan sonra Avrupa'da kendi lehine sonuçlar elde edebileceği her fırsattan faydalanmaya çalışacaktı. Bu politika, Lehistan meselesinde, 1740'ta ortaya çıkan Avusturya veraset sorununda¹⁸ ve daha sonraki yedi yıl savaşlarında(1756–1763) kendini gösterir.¹⁹

¹⁶ Kunt- Akşin..., a.g.e., s. 65.

¹⁷ Ragıb Paşa hakkında geniş bilgi için bkz.; Hüseyin Yorulmaz, **Koca Ragıb Paşa**, Ankara 1998, s. 1-18; Mesut Aydınar, , “ Ragıb Paşa”, **DİA**, 34, İstanbul 2007, s. 403-406; Norman Itkowitz, **Mehmet Raghib Pasha**, Ottoman Grand Vizir, (Princeton Üniversitesinde 1959 yılında yayımlanmış doktora tezi); **Mufassal Osmanlı Tarihi**, V, (Bir heyet tarafından hazırlandı), İstanbul, 1971, s. 2593-2594.

¹⁸ 1740-1748 yılları arasında Avrupa'yı uzun süre meşgul eden Avusturya Veraset Savaşları ayrıntıları için bkz; Uzunçarşılı, a.g.e., V, s. 344–351–352.

¹⁹ Avrupa'da başlayan Yedi Yıl Savaşları (1756–1763), Avusturya, Fransa ve Rusya'nın Prusya'ya saldırması ile başladı. Ayrıntılı bilgi için bkz; Uzunçarşılı, a.g.e., V, , s. 344–347, Kemal Beydilli, **Büyük Frederich ve Osmanlılar 18.Yüzyılda Osmanlı- Prusya Münasebetleri**, İstanbul, 1985, s. 36–42;

Rusya'da Büyük Petro zamanından itibaren Avrupalı anlamda kabiliyetli devlet adamları ve diplomatlar yetişmeğe başlamıştı. 1762 yılında Rusya tahtına II. Katerina çıktığında Rusya'da artık Avrupalılar gibi, Fransızca ve Almanca bilen diplomatik sahada tecrübe sahibi çok sayıda aydın ve bürokrat yetişmişti. Büyük Petro'dan sonra Rusya'da bir süre Almanlar nüfuz sahibi olmakla beraber Rusya'nın milli siyaseti takip edilmişti. Bu milli siyaset II. Katerina ile büsbütün güçlenecek ve Rusya'nın yeniden genişlemesi ve kuvvetlenmesine yol açacaktı.²⁰

Katerina Lehistan'daki kraliyet iktidarının zayıflığından her fırsatta yararlanmıştır. Lehistan kralı III. August 1763'te ölünce Lehistan, bir Sakson prensini kral seçmek istemişti. Katerina ise Prusya kralı II. Friedrich'le birlikte August'un yerine Knaz Stanislav Ponyatovsky'yi aday gösterdi. Rusya Magnatları satın almak için büyük paralar ödemek istemiyordu. Zaten Rus ordusu Lehistan'a hiçbir zorluk çekmeden girmişti. Bu durum karşısında Avusturya, elçisi Lubkoviç aracılığı ile Lehistan'a girmiş olan Rus ordusu hakkında görüşmek ve Rusya'nın bu tür davranışları ile ilgili bir açıklama talebinde bulunmak istemişti. Çariçe bunu dikkate bile almadı. 7 Eylül 1764 'de Poniatovsky kral seçildi. Bu olaydan sonra II. Katerina ve II. Friedrich, yeni kraldan Katoliklere ve Katolik olmayanlara eşit haklar tanınmasını istedi. Hatta II. Katerina Katolik olmayanların hakları garanti altına alınmadan Rus ordusunun Lehistan'dan ayrılmayacağını açıkladı. Poniatovsky, Katolik olmayanlara siyasi haklar vermek bir yana, yakın zamanda ülkeden tamamıyla kovulacaklarını anlayan öfkeli Magnatlar ile Rus ordusu arasında bocalayıp kaldı.²¹

Bütün bu şartlar altında, Osmanlı Devleti'nin Rusya'nın Lehistan'dan çıkmasına yönelik isteği, Çariçe II. Katerina tarafından reddedildi. Bundan sonra Rusya'ya savaş açılması kaçınılmaz hale geldi ve 4 Ekim 1768'de Lehistan'ı himaye amacı ile Rusya'ya sefer başlatıldı. Bu sıralarda Rusların takibine uğrayan “Bar Milliyetçi Heyeti” güçleri

---

Hüseyin Yorulmaz, **Koca Ragıp Paşa**, Ankara, 1998, s. 16–17; George Vernadsky, **Rusya Tarihi**, (Çev. Doğukan Mızrak-Egemen Ç. Mızrak), İstanbul, 2009, s. 204.

²⁰ Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s. 23–24; II. Katerina dönemi için bkz.; Kezban Acar, **Başlangıçtan 1917 Bolşevik Devrimi'ne Kadar Rusya Tarihi**, Ankara, 2004, s. 149-166.

²¹ A.B.Şirokorad, **Osmanlı-Rus Savaşları**, İstanbul, 2009, s. 131-132; Kurat, **Rusya Tarihi**, s. 287–289.

Osmanlı topraklarına sığındı. Ruslar onları takip ederek Osmanlı sınırlarını geçti ve Balta kasabasına saldırıp burayı yakıp yıktılar. Katliam haberleri İstanbul'a da ulaştı.²²

Askeri ve idari zaafın ortaya çıktığı bu savaş, Osmanlı Devleti için tam bir felakete dönüştü. Osmanlı Devleti'nin askeri açıdan hazırlıksız bir vaziyette, eski nizam ve gücünü kaybetmiş durumda ve vaktinden önce savaş ilan etmesi, Rusya'nın savaş hazırlığı yapabilecek zamanı kazanması açısından önemli idi. Nitekim Ruslar savaş ilanından harbin fiilen başlamasına kadar geçen altı aylık süreyi iyi değerlendirmişti. Ayrıca Osmanlı ordusunun komuta kademesinin askeri bilgi ve teknikler açısından yeteneksiz oluşları, daha savaşın başında sonucun ne olacağının önemli göstergeleri arasındaydı. Nitekim öyle de oldu. İlk olarak Osmanlı ordusu Hotin'de²³ mağlup oldu (17 Eylül 1769). Bunu ardarda gelen yenilgiler silsilesi takip etti. Eflak ve Boğdan, Tuna'nın sol sahilindeki Bender, Kili, Akkerman, İsmail gibi kaleler Rusların eline geçti. Bunu Kartal bozgunu (1 Ağustos 1770) izledi. İngiliz destekli Rus donanması 6 Temmuz 1770'te Çeşme'de Osmanlı donanmasını yaktı. Rus ordusunun Haziran 1771'de Kırım'ı işgal etmesi ve Osmanlı ordusunun Ruslar tarafından Kozluca'da bozguna uğratılması Osmanlı Devleti için yenilgilerle dolu bu seferin kısa bilançosuydu.²⁴

Osmanlılar açısından en büyük felaketlerden biri de savaş sonrasında Kırım'ın elden çıkması olmuştu. Küçük Kaynarca Antlaşması ile Ruslar Osmanlı topraklarından çekilmişler ancak Kırım Osmanlı Devleti himayesinden çıkmıştı. Rusların bu antlaşma ile Osmanlı tebaası olan Ortodoks halk üzerinde manevi himaye hakkını elde etmesi, Osmanlı Devleti'nin iç huzurunu tehdit eden bir madde oldu. Böylece Rusya Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmasını sağlayacak önemli bir araca kavuşmuş oluyordu. Çariçe II. Katerina Küçük Kaynarca Antlaşması ile Kırım'ın bağımsızlığını sağlayarak önemli bir başarı elde etti. Yine II. Katerina, ileri tarihlerde oluşturulacak olan "Grek Projesi" ile Osmanlı Devleti'nin paylaşımı yönünde girişimlerde bulundu. Ayrıca Lehistan'ın paylaşımı ve

---

²² M.A. Yalçınkaya, "XVIII. yy: Islahat, Değişim, Diplomasi Dönemi (1703–1789)", **Türkler**, 12, Ankara 2002, s. 497; Uzunçarşılı, a.g.e., V, s. 368.

²³ Hotin, Dniester ile Prut ırmaklarının birleştiği bir kavşakta, süvari hareâtını güçleştirecek ve karşı kıyıya geçiş ve tedarik sağlama gibi gereklilikleri koordine etmekte önemli lojistik yetenek gerektirecek şekilde, yoğun ormanlık bir arazide yer alır. Aksan, **Osmanlı Harpleri**..., s. 158.

²⁴ Ahmet Resmi Efendi, **Hulâsatü'l İ'tibâr**, (Haz. Osman Köksal), Ankara, 2010, s. 23-24.

Rusya'ya ilhaki ve bunun sonucunda ilk kez bir Yahudi nüfusun Rusya'ya katılması yine II. Katerina döneminde meydana gelen önemli olaylardandır.²⁵

Rusya, 1768–1774 Osmanlı-Rus savaşı dönemi boyunca, kendisi için uygun olan siyasi ortamdan faydalanarak Küçük Kaynarca Antlaşması ile Karadeniz'deki güçler dağılımını kendi lehine değiştirdi. Bu savaş Osmanlı Devleti'nin insiyatifi ve Avrupa diplomasisinin kışkırtması ile başladı. Ancak Rusya'nın zaferi ile sona erdi. Savaşın sonucunda Kırım Hanlığı'nın Osmanlı Devleti denetiminden çıkma süreci başladı. Rusya Küçük Kaynarca Antlaşması ile sağladığı elverişli konumu 1787–1791 savaşı sonucunda elde ettiği yeni avantajlarla pekiştirmiş ve Kırım'ın Osmanlı Devleti himayesinden çıkması kesinleşmişti. Böylelikle Rusya, Karadeniz'in kuzeyinde çok geniş bir deniz sınırına kavuşmuş oldu.²⁶

---

²⁵ Feridun Emecen, a.g.m, s. 63; Uzunçarşılı, a.g.e., V, s. 368-400.

²⁶ Oreškova, a.g.m., s. 25–26.

İKİNCİ BÖLÜM

2. 1768–1774 OSMANLI-RUS SAVAŞI

Osmanlı Devleti, 1739 yılında imzalanan Belgrad Antlaşması ile başlayan barış döneminde antlaşma hükümlerine uymaya çaba gösteriyordu. Rusya ise tam tersi bir tutum sergilemekte idi. Çar Büyük Petro, Rusya’da ekonomik ve askeri gelişmelere önem vermişti. Halefleri de onun yolundan gittiler. Bu sayede gün geçtikçe gelişen Rusya, Osmanlı Devleti için büyük bir tehlike oluşturmaya başladı. Rusya’nın Büyük Petro’dan beri dış politikasının esasını güneye inme ve yayılmacı bir siyaset izleyerek önemli bir güç haline gelme ideali oluşturuyordu. Onun bu amaçlar doğrultusunda Lehistan, Balkanlar ve Kafkaslara yönelttiği faaliyetler, Osmanlı Devleti’ni endişeye sevk eden tehdit unsurlarıydı. Başta Büyük Petro olmak üzere Rusya devlet adamlarına göre merkezi Avrupa’ya yaklaşabilmek için Lehistan’ın kısmen veya tamamen ortadan kalkması gerekiyordu. Bunun anlamı Osmanlı Devleti topraklarının Rus saldırılarına tamamen açık hale gelmesiydi. Ancak Osmanlı Devleti kendisini bu yakın ciddi tehdiye karşı kayda değer bir hazırlık yapmıyordu. Osmanlı Devleti ile Prusya arasında kurulması için çaba gösterilen ittifak görüşmelerinden de olumlu bir netice alınamamıştı. Gittikçe güçlenen ve modern bir orduya sahip olan Rusya karşısında Osmanlı Devleti’nin siyasi ve askeri bir müttefiki de bulunmuyordu. Prusya Kralı II. Friedrich, İstanbul’a gönderdiği elçisi Regin aracılığıyla Osmanlı devlet erkânının dikkatlerini Avusturya ve Rusya’dan gelebilecek tehlikelere çektiyse de iki ülke arasında bir türlü ittifak kurulamadı. Bu esnada gelişen iki önemli hadise Osmanlı Devlet adamlarını daha etraflı düşünmeye ve köklü ve kalıcı tedbirler almaya sevk etti. Bunlardan ilki, 1762 yılında II. Katerina gibi hırslı ve saldırgan birinin Rusya tahtına geçmesi, ikincisi ise Lehistan Kralı III. August’un ölmesi ile Lehistan iktidarı ile ilgili yeni bir durumun ortaya çıkması oldu. Bu iki önemli hadise Osmanlı Devleti içinde büyük önem arz ediyordu. Lehistan’ın istikrarı Osmanlı Devleti’nin Avrupa’daki varlığının teminatı manasına geliyordu. Osmanlı Devleti Lehistan’ı komşularına karşı korumayı söz konusu nedenlerden dolayı dış politikasının esaslarından biri olarak görüyordu. Buna karşılık II. Katerina Rusya’yı kara Avrupasını idare eden

büyük bir güç haline getirmek istiyordu. Ayrıca selefleri tarafından vasiyet edilen iki önemli meseleyi de halletmek için kendini mesul hissediyordu. Bunlar Avrupa medeniyetine büyük katkılar sağlayacağını iddia ettiği Lehistan'ın fethi ve Bizans İmparatorluğu yolunu açacak olan Karadeniz limanlarının zaptı idi.²⁷

2.1. Savaşın Çıkış Sebebi

Rusya II. Katerina gibi çok hırslı ve saldırgan bir çariçenin önderliğinde, Osmanlı Devleti ve Lehistan üzerindeki emellerini her ortamda açıkça göstermekteydi. Gürcistan'ın iç işlerine karışıp yerli halkı isyana kışkırttığı gibi, Ortodoks Balkan Hristiyanları arasında da taraftar kazanmaya çalışmaktaydı. Ayrıca antlaşmalara aykırı şekilde sınır boylarında yeni kaleler ve istihkâmlar inşa edip askerî yığınaklar yapmaktaydı. II. Katerina'nın komşu devletlere karşı izlediği saldırgan ve yayılmacı siyaset nedeniyle Orta ve Güneydoğu Avrupa huzursuz bir dönemi yaşamaktaydı. Yine bu sıralarada Lehistan siyasetinde önemli gelişmeler yaşanmaktaydı. 1763 yılında Lehistan Kralı III. August ölmüştü ve Lehliler Saksonlardan bir prensi kral seçmek istiyorlardı. Çariçe II. Katerina ise Lehistan tahtına sevgilisi Knaz Stanislav Poniatovsky'yi çıkarmanın peşindeydi ve Prusya Kralı II. Friedrich ile anlaşarak bu amacına ulaştı. II. Katerina bundan sonra askerlerini Lehistan'a gönderdi ve bu sûretle fiilen Lehistan'ın iç işlerine karışmış oldu. Avusturya, Prusya, İngiltere ve Osmanlı Devleti bu gelişmelerden rahatsız olarak işgali kınadırlarsa da Eylül 1764'te Poniatovsky'nin seçilmesini önleyemediler. Osmanlı Devleti Lehlilerin serbest iradeleri ile seçeceği yerli bir kralın Avrupa Devletleri tarafından tanınması hususunu Avrupa ülkelerinin İstanbul'daki diplomatlarına bildirmişti. Osmanlı Devleti, Rusya ile

²⁷ **Tarih-i Sefer-i Rusya**, s. (3b - 4a); Virginia Aksan, **Ahmet Resmi Efendi**, (Çev. Özden Arıkan), İstanbul, 1997, s. 116-117; Ahmed Resmi Efendi, **Hülâsatü'l-i'tibâr**, İstanbul 1286, s. 4-10; Ahmet Resmi Efendi, **Hülâsatü'l-i'tibâr**, (Haz. Osman Köksal), Ankara, 2011, s. 22-49-50; Mustafa Kesbi, **İbretnümâ-yı Devlet**, (Haz. Ahmet Öğreten), Ankara 2002, s.68-71; Osman Köse, **1774 Küçük Kaynarca Antlaşması**, Ankara, 2006, s. 5-6; Selahattin Tansel, "Osmanlı-Leh Münasebetleri 1764-1768", **AÜDTCFD**, Ankara, 1945, LV, s. 70; Albert Sorel, Mesele-i Şarkiyye ve Kaynarca Muahedesi, (Çev. Yusuf Ziya), İstanbul, 1911, s. 18-20; Seferin sebepleri için ayrıca bkz.; Adnan Baycar, **Osmanlı-Rus İlişkileri Tarihi Ahmet Cavid Bey'in Müntehabı**, İstanbul, 2004, s. 278-280; Uzunçarşılı, a.g.e., V, s. 356-363; Virginia Aksan, **Kuşatılmış Bir İmparatorluk Osmanlı Harpleri (1700-1870)**, (Çev. Gül Ç.Güven), İstanbul, 2010, s. 149-155; A.B.Şirokorad, a.g.e., s. 131-132; Kurat, **Rusya Tarihi**, s. 286-290; Kemal Beydilli, a.g.e., s. 36-42; Ziya Nur, Aksun, **Osmanlı Tarihi**, III, İstanbul, 1994, s. 391-396; Nicolae Jorga, a.g.e., IV, s. 382-415; Köse, a.g.e., s. 5-9; İsmail Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, III-IV, İstanbul, 1955, s. 42-44; Selahattin Tansel "1768 Seferi Hakkında Bir Araştırma", **AÜDTCFD**, 8/4, Ankara, 1950, s. 475-505; Shaw, a.g.e., s. 336-337; Semiha, Ayverdi, **Türk-Rus Münâsebetleri ve Muharebeleri**, İstanbul, 2004; Şemdanizâde Fındıklılı Süleyman Efendi, **Mü'rit-Tevârih**, II.A/B, (Haz. M. Münir Aktepe), İstanbul, 1976; Fatih Bozkurt ve H.Ahmet Aslantürk, "İlginç Bir Kadı Sicili:1768-1774 Osmanlı-Rus Harbine Dair Kayıtlar", **History Studies**, 4/1, 47-88.

arasını bozacak herhangi bir olaya meydan vermemek için Kırım Hanı'na, Eflak ve Boğdan Beylerine, Bender Muhafızına ve Lehistan'da bulunan tüccarlara Lehistan'daki kral seçimine asla karışmamaları gerektiğini söyledi. Osmanlı Devleti'nin olaylara, barışçı ve sorun çıkarmaktan uzak bir yaklaşımla eğilmesine karşılıklı, Rusya Lehistan'a asker göndermekten çekinmemişti.²⁸

Poniatovsky yetenekli bir hükümdardı. Ancak onun Rusların talebi üzerine Katolik olmayanlar için dini eşitlik sağlama girişimleri, ülkede huzursuzluk çıkmasına neden oldu. Bu isyanvari huzursuzluklar Lehistan'ı nüfuzu altına almış bulunan Ruslar tarafından acımasız bir biçimde cezalandırıldı. Bunun üzerine harekete geçerek Mart 1768'de Podolya da bir Bar'da Potovski önderliğinde toplanan Leh milliyetçileri, bir direniş heyeti adı altında teşkilatlanıp Osmanlı İmparatorluğu'ndan himaye ve yardım istediler. Osmanlı Devleti yardımının karşılığı olarak Podolya eyaletini alacaktı. Rusların böylesi yayılcı ve saldırgan politika takip etmesine paralel olarak gelişen bir durum da Kırım Hanlığı'nın ve Fransa'nın Babiâli'yi Rusya'ya karşı harekete geçmeye zorlamasıydı. Bunun yanı sıra bazı devlet erkânı Osmanlı Devleti'nin izlediği pasif ve çekingen dış politikadan kurtulup 1739'da Avrupa'da elde edilen başarıların tekrarlanmasını arzulamaktaydılar.²⁹

Sonuçta Osmanlı Devleti istemeyerek de olsa kendisini olayların içinde buldu. Leh vatanseverlerin tekliflerini reddetmemekle birlikte meselenin zamanla düzelebileceği düşüncesiyle ilk başta sessiz kalmayı tercih etti. Sadarete 1765 yılında sınır boylarındaki muhafızlıklarda görev yaparak tecrübe kazanan Muhsinzade Mehmed Paşa getirilmişti. Sadrazam Mehmet Paşa, Rus sınır boylarındaki savunma mevkiilerinin harap ve düzensiz olduğunu bildiğinden savaş açılmasına taraftar değildi. Savaşın hiç olmazsa geciktirilmesi gerektiğini savunmaktaydı. Fakat bu düşünceler onun sadrazamlık görevinin sonu oldu ve 3 Eylül 1768'de azledildi. Yerine bir aydan biraz fazla sadarete kalacak olan Aydın muhassılı silahdar Mahir Hamza Paşa getirildi.³⁰

²⁸ **Tarih-i Sefer-i Rusya**, s. (3b - 4a); Uzunçarşılı, a.g.e., V, s. 356-359, 365-366; Aksan, **Ahmet Resmi Efendi**, s. 116-117.

²⁹ Mustafa Nuri Paşa, **Netayicü'l-vukû'at**, (Haz. Neşet Çağatay), Ankara, 1992, s. 56; Uzunçarşılı, a.g.e., V, s. 358-360; Kurat, **Rusya Tarihi**, s. 286-287; Aksan, **Ahmet Resmi Efendi**, s. 116; Osmanlı Devleti ile Lehistan arasındaki münasebetler için ayrıca bkz.; Nigar Anafarta, **Osmanlı İmparatorluğu ile Lehistan (Polonya) Arasındaki Münasebetlerle İlgili Tarihi Belgeler**, İstanbul, 1979; Hacer Topaktaş, "Osmanlı Sefaretnameleri Işığında 1730-1763 Yıllarında Osmanlı Devleti İle Lehistan (Polonya) Arasında Diplomatik İlişkiler", **KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, Trabzon, 2005.

³⁰ Uzunçarşılı, a.g.e., V, s. 367- 371-372; Köse, a.g.e., s. 8; Aksan, **Ahmet Resmi Efendi**, s. 123; Yuzo Nagata, "Muhsinzâde Mehmed Paşa", **DİA**, XXI, s. 49.

Padişah III. Mustafa, Rusya'nın tutumundan rahatsızdı ve Mehmed Paşa'yı azl ederek savaştan yana olduğunu açıkça belli etmişti. Padişahın böylesi bir tasarrufta bulunmasında İstanbul halkının heyecanı ve tahrikleri ile vefat eden Şeyhülislâm Veliyüddin Efendi'nin yerine gelen savaş taraftarı Piri-zâde Sahip Molla da etkili olmuştu.

Bu sırada Rusya Lehistan'daki tahrik edici faaliyetlerini gün geçtikçe arttırıyordu. Sadece Lehistan'da tahriklerde bulunmakla kalmayıp Balkanlar, Kafkaslar ve Kırım'da da saldırgan hareketlerde bulunarak Osmanlı Devleti'ni her taraftan sıkıştırmaya çalışmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin Lehistan meselesinde pasif politika izlemesini fırsat bilen Rusya, 1766'dan beri ajanları vasıtasıyla Mora, Teselya, Girit ve Karadağ'da çeşitli faaliyetlerde bulunmaktaydı. Bunların yanı sıra Rusların Gürcü prensler üzerinde hâkimiyet kurma çabaları, Kırım'da sınır olayları çıkarmaları, Kabartaylarda kale yapmaları³¹ ve sınırlara yakın yerlerde Osmanlı Devleti ile aralarındaki barış antlaşmasını ihlal edici olaylar tertip etmeleri vb. iki ülke arasındaki savaş ortamını iyice pekiştiriyordu. Diğer taraftan Lehistan'ın bağımsızlığına müdahale eden II. Katerina'nın burada kendisine muhalefet edenleri çeşitli şekillerde cezalandırması, Lehistan'ı aldıktan sonra Osmanlı topraklarına saldırma niyetini belli etmesi ve Osmanlı Devleti'nin Lehistan'dan Rus askerinin çekilmesi isteğini şiddetle reddetmesi gibi sebepler iki ülke arasında savaşı kaçınılmaz hale getirmişti. Bu sıralarda Rusların takibine uğrayan Bar Milliyetçi Heyeti güçleri Osmanlı topraklarına sığındı. Onları takip eden Ruslar, Osmanlı sınırlarını geçerek Kırım Han'ının haslarından olan Balta kasabasına saldırıp burayı yakıp yıktılar. Katliam haberleri İstanbul'a da ulaştı.³²

Yukarı da da bahsedildiği üzere savaşın çıkmasında en önemli sebep olan Lehistan ile ilgili gelişmeler Tarih-i Sefer-i Rusya adlı yazma eserde ise şu şekilde anlatılmaktadır:³³

“Bin yüz yetmiş yedi tarihlerinde Leh Kralı Augustus-ı sâlis helâk oldukta hâlâ Leh kralı olan Ponyotovski Moskov Kraliçesi'nin yanında bulunmak takribi ile fi'l-asl Moskovlu'nun cây-gîr zamîri olan Leh Memleketi'ni kabzâ-i tasarrufa almak maslahatını kuvveden fi'le getürmek zımnında öteden berü Leh Cumhuri beyninde düstüru'l-amel tutula gelen şurût-ı serbestiyyetlerine muhâlif mesfûr Ponyotovski'yi, ma'iyetine küllî asker ta'yini ile Leh'e

³¹ Osmanlı Devleti'ne tabi ve Kırım hanlarının hükmünde olan Kabartay bölgesinde Rusların kale yapımı ile ilgili ayrıntılar ve bu bölgenin önemi için bkz.; Tansel, “1768 Seferi Hakkında...”, s. 479-483.

³² Köse, a.g.e., s. 9-11; Danişmend, a.g.e., s. 43; Uzunçarşılı, a.g.e.,V, s. 368; Tansel, “1768 Seferi Hakkında...”, s. 479-480.

³³ **Tarih-i Sefer-i Rusya**, s. (4a).

Kral nasb eylediklerinden başka seksen iki tarihine gelince bir taraftan tedrîci Leh derûnuna asker yerleştirmekten hâlî olmamaları aktâr-ı serhaddât-ı İslâmiyye'ye bazı tevehhüsü müceb hâletler îrâs iderek hem-civârlık münâsebeti ile âkiyyet'ül-emr-i enderûn Leh'de tekevvin iden ihtilâl hudûd-u İslâmiyye'ye dahi sirâyet eyleyüb Moskovlu'nun bu güne mesbûk olan su'-i harekâtı elsine-i nâsda deverâna şurû' ve ittifaken ol esnâda Balta nam mahalde ehl-i islâm ile Rûsiyyelu beyninde bir mikdar muharebe ve mukâtele vuku' bulmağın Moskovlu'nun güşmâle muhtac olduğu efvâh-ı avâm ve havassa şâyi ve ol münasebet ile Rûsiyyelünün naks-ı ahd eylediği kıl ü kal nâs meyânında kesret üzere vâki olmakdan nâşi cümle ile bi'd-defaat müşâvere olunarak maslahat-ı sefer tercih ve virilen fetâvâ-yı şerife mucablerinden sefer vukû'-ı tasrih olunub...''

Bu anlatıyı uzun uzadıya tahlil etmeye gerek yoktur. Zira burada savaşın başlangıcı ile ilgili verilen bu kısacık bilgi, modern tarih yazımının çok daha detaylı bir şekilde vakıf olduğu tarihsel ve siyasi birikime yeni bir şey katmaz. Ancak kısaca değinmek gerekirse bu anlatım, savaşın en önemli nedeninin Lehistan'a kral tayini meselesi olduğunu ve bu sürecin Osmanlı Devleti ile Rusya'yı karşı karşıya getirdiğini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Ancak Tarih-i Sefer-i Rusya'nın 1768/1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nın sebeplerine ilişkin anlatısı bu kısa ifadeden öteye gitmemektedir ki bu da yasak savma kabilinden görülmelidir. Oysa aşağıda bahsedileceği üzere Ahmet Resmî Efendi Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki krizin çıkma nedenini Lehistan meselesine bağlasa bile, onun bakış açısında savaşın asıl nedeni Osmanlı Devlet ricalinin tedbirsizliği, şan-şöhret-unvan peşinde koşması, cahilliği ve bilgisizliğidir. Ona göre eğer dönemin devlet adamları tedbirli davranmayı becerebilselerdi, Osmanlı Devleti Rusya ile yaşadığı bu krizi savaşa girmeksizin atlatabilirdi. Bu nedenle gerek Ahmet Resmi Efendi'nin gerekse Tarih-i Seferi Rusya adlı yazma eserin özellikle üzerinde durduğu temel mesele Kâht-ı ricale ilişkindir ki bu her iki eserin de yazılış amacıyla ilgili ipucu vermektedir. Yani Tarih-i Seferi Rusya'nın asıl yazılış amacı 1768/1774 Osmanlı Rus Savaşı'nı anlatmak değildir. Yazar eserin birçok yerinde olayları detaylandırmayış sebebini “dönemin vekayiiinde kayıtlıdır” diyerek gerekçelendirmiş ve bu sûretle dolaylı bir şekilde de olsa amacının savaşın bütünü anlatmak olmadığını net bir şekilde ortaya koymuştur. Bu nedenle Tarih-i Seferi Rusya'da savaşın sebepleri adına kayıtlı bilgiler, yukarda bilinçli bir şekilde tam alıntısını yaptığımız kısa bir paragraftan ibarettir. Oysa bu bilgi dikkatli bakıldığında savaşın nedeni olmaktan ziyade 1764'ten sonra olayların nasıl cereyan ettiğinin kısa bir özetinden ibarettir.

Bu bağlamda Osmanlı ordusunun savaşta aldığı belli başlı yenilgiler eserde bütün detaylarıyla anlatılmamakta, sadece ordunun sevk ve idaresinde yapılan hatalara vurgu

yapılmak amacıyla bu olaylara değinilmektedir.³⁴ Bu nedenle eserde, sefer sırasında komuta heyetinde yapılan değışiklikler kronolojik bir sırayla verilmektedir. Zira altı yıllık savaş süresince defalarca komutan değışikliğine gidilmesi hem yazarın rical-i devlete ve komuta heyetine atfettiğı yetersizlikleri yalnız başına ortaya koymakta hem de orduda yaşanan istikrarsızlığa işaret etmektedir. Böylece yazar savaş sırasında başta sadrazamlık makamı olmak üzere gerek rical-i devlette gerek serdar-ı ekremden başlayarak ordunun komuta kademesinde yaptığı sürekli değışikliklerle devletin de Tarih-i Seferi Rusya'nın yazarı ile aynı fikri paylaştığını ima etmiş olmaktadır.³⁵ Gerçekten de devlet adamları arasında bu kadar görev değışikliği yapmak işlerin hiç iyiye gitmediğine olduğu kadar, durumu kurtaracak bir yetkin devlet adamı arayışına da işaret etmektedir.

Tarih-i Seferi Rusya'da takınılan bu tavır, yazarın ‘*lâ edri*’ ünvanıyla eserini anonimleştirmesinin nedenini de biraz olsun açığa çıkarmaktadır. Zira eser dönemin bütün devlet ricalini bilgisizlik, tedbirsizlik, beceriksizlik, ‘*güft û gû ve kıyl û kal*’ ile uğraşmakla suçlamakta ve şiddetli bir şekilde eleştirmektedir. Bunun da ötesine geçerek kurumsal olarak özellikle ordudaki düzensizliğe değinmektedir.³⁶ Bu nedenle muhtemelen yazar dönemin şartları içinde eserine imza atmaktan çekinmiş ve onu anonimleştirmiştir.

Ahmed Resmi Efendi eleştirilerini çok daha net ve somut bir şekilde ifade eder. İki eser arasındaki bu tavır farkını ortaya koymak için Ahmed Resmi Efendi'nin savaşın çıkış nedeniyle ilgili tespitleri biraz detaylı bir şekilde incelenecektir. Ona göre Osmanlı Devleti içerisindeki savaş taraftarı halkın devlet erkânı üzerindeki baskı ve kışkırtmalarının Rusya'ya savaş açılmasında büyük etkisi olmuştu. Ahmet Resmi Efendi,³⁷ Osmanlı

³⁴ Hotin mağlubiyeti (21 Eylül 1769), Kartal bozgunu (1 Ağustos 1770) gibi. **Tarih-i Sefer-i Rusya**, s. (13a-19b).

³⁵ Savaş sırasında sürekli değışen sadrazamlar sırasıyla; Muhsinzâde Mehmed Paşa, Hamza Mahir Paşa, Mehmet Emin Paşa, Moldavancı Ali Paşa, İvazzâde Halil Paşa, Silahdar Mehmed Paşa ve ikinci kez sadarete getirilen Muhsinzâde Mehmet Paşa; Köksal, a.g.e., s. 22-25.

³⁶ **Tarih-i Seferi Rusya**, s. (26a-26b).

³⁷ Ahmed Resmi Efendi, XVIII. yüzyıl Osmanlı diplomasisinde önemli görev ve sorumluluklar üstlenmiştir. Bunun yanında bilgi, görüş ve tecrübeleri ile devrinin önemli kişilerinden birisidir. 1768-1774 Osmanlı Rus Savaşının önemli tanığı olarak cephede yer aldı. 1770 Kartal bozgununun önemli görgü tanığıydı. 1770 yılı boyunca cephede muhtelif meşveret meclislerine katıldı. 1771 yılında ikinci kez sadaret kethüdası olan Resmi Efendi, aynı yıl sadrazamlığa tekrar getirilen Muhsinzâde Mehmet Paşa ile birlikte savaşın sonuna kadar mevkisini korudu. 1774 tarihinde Rusya ile imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması sırasında Nişancı rütbesiyle birinci murahhas oldu ve bu onun kariyerinin de sonu oldu. Seferden sonra rütbesi düşürülerek çeşitli görevlere getirildi. Yaşlı ve yorgun olan Ahmet Resmi Efendi, 1783'te vefat etti. Ayrıntılı bilgi için bkz.; Bekir Kütükoğlu, ‘‘Ahmet Resmi’’, **DİA**, II, s. 121-122; Kemal Beydilli, ‘‘Ahmet Resmi Efendi’’, **Toplumsal Tarih**, 52, Nisan 1998, s. 56-64; Ahmet Resmi Efendi, **Hamilet'ül Kübera**, (haz. Ahmet Nezihi Turan), İstanbul, 2002, s. 10-11; Faik Reşit Unat, **Osmanlı Sefirleri ve**

Devleti'nin savaş ilanını cahilce davranış olarak belirtmekte, 1768 seferini örgütleyenleri düşünme kabiliyeti kıt cahiller olarak değerlendirmektedir. “...*Meydanda düşman yok muhasara olunacak kal'a yok diye üç ayda gidip gelmeyi ve bu suretle rütbe ve memuriyet almayı isteyen bir kısım memurların padişâhı harbe teşvik eyledikleri...*”ni söyleyen Ahmet Resmi Efendi, savaş tecrübesi olan kişilerin bulunmamasının bu seferin doğru planlanmasını engelleyeceğini ve bu nedenle savaşın kötü sonuçlanacağını da eklemektedir. O, “*seyre yemek tası ile nevâle getürmek gibi*” tedbirsiz hareket edilmesini acı bir dille eleştirmektedir. Ahmet Resmi Efendi, değerli bir vezir olan Muhsinzâde Mehmet Paşa'nın azledilmesi ve yerine yeteneksiz ve cesaretsiz bir kişi olan Silahdar Hamza Paşa'nın getirilmesi, daha ordu Edirne'ye varmadan Emin Paşa gibi hasta bir adamın serdâr olarak atanması, tertip edilen asker için zahîre hususuna gereken önemin verilmemesi, İstanbul'dan hareket edildiği gün bazı cahillerin “*Yahudi ve nasara'nın sancak-ı şerife bakması caiz değildir*” diye birçok halkı katletmesi, düşman ile muhasara edilecek kaleler henüz meydanda yokken 40-50 kadar balyemez topları götürülüp, bunları çeken hayvanların açlıktan telef olması ve topların kullanılmadan yollarda zayi olması gibi sebepleri sıralayarak savaşın kötü sonuçlanacağını tahmin etmişti.³⁸

Ahmet Resmi Efendi, Hülâsatü'l İtibâr adlı yazma eserin mukaddime kısmında seferin sebepleri konusunda Tatar taifesi ile Rusya arasında geçen bazı gelişmelere değinmektedir. Rusya ile Tatar taifesi arasında geçen dört yüz seneden beri var olan husumetten, Rusya'nın Tatarlardan öc almak maksadıyla 1737 senesinde Kırım'a iki defa hücum ederek Tatarlara haddini bildirmesinden bahsedilmektedir. Bu husumet ileride 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşı'na da yansımaktır.³⁹ Bu nedenle Ahmed Resmî Efendi'ye göre Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya ile savaşa girmesinde en önemli nedenlerden bir de Tatarların savaş yanlısı bir tutum alarak devletin başını belaya sokmalarıdır. Hatta daha sonra Aynalıkavak tenkihnamesini Osmanlı devleti adına Rusya ile imzalayan Reisülküttâp Abdürrezzak Efendi, Kırım'ın elden çıkmasının kesinleşmesi üzerine, bu işten duyduğu memnuniyeti, antlaşma hakkında İngiliz elçisi ile ilgili yaptığı bir konuşmada, İngilizlerin Amerikalılardan kurtulduğu gibi Osmanlı Devleti'nde

---

Seferatnameleri, Ankara, 1968, s. 102-105; B. Ercilasun, “Ahmet Resmi Efendi'nin Türk Tarihindeki Yeri”, **Atsız Armağanı**, İstanbul, 1976, s. 127-146; İsmet Parmaksızoğlu, “Bir Türk Diplomatının Onsekizinci Yüzyıl sonunda Devletlerarası İlişkilere Dair Görüşleri” **Bellekten**, 47, 1983, s. 527-545; Hüseyin G. Yurdaydın. “Ahmed Resmî Efendi ve Bazı Düşünceleri”, **Mustafa Reşid Paşa ve Dönemi Semineri (390)**, Ankara 1987, s. 65-70.

³⁸ Köse, a.g.e., s. 13; Aksan, a.g.e., s. 104-110; Köksal, a.g.e., s. 1-7.

³⁹ Köksal, a.g.e., s. 48-50.

Tatarlardan kurtulduğunu, bu anlamda birbirlerini tebrik etmeleri gerektiğini ifade etmiştir.⁴⁰

Tarih-i Seferi Rusya ile Hulâsatü'l İ'tibâr kıyaslandığında iki yazarın olaylara bakışındaki fark ortaya çıkar. Konumuz bu iki eseri kıyaslamak olmadığından burada etraflı bir tartışmaya girecek değiliz. Ancak Hulâsatü'l İ'tibâr'da sorunlar çok net ve somut bir şekilde ortaya konulurken, Tarih-i Seferi Rusya'da olaylar anlatılmış ve sorunlar somut hale getirilmemiş ve okuyucunun idrakine bırakılmıştır. Bu iki yazarın vukuf farkına hamledilebileceği gibi Tarih-i Seferi Rusya yazarının meseleyi somutlaştırmaktan kaçınmasına ve daha çok genel ifadelerle teşhislerini ifade etme arzusuna da yorulabilir. Ancak her ikisi de özünde devlet ricalinin yeteneksizliğine ve yetersizliğine vurgu yapmaktadır. Tarih-i Seferi Rusya yazarının Ahmet Resmi Efendi'den bir önemli farkı ise ilerde görüleceği üzere, başarısızlığın temelindeki bireysel yetersizlikleri tespit etmekle kalmayıp kurumsal çürümüşlüğe de vurgu yapmasıdır.

2.2. Savaş Hazırlıkları

Osmanlı Devleti 1739 Belgrad antlaşması sonrası girmiş olduğu otuz yıllık barış ve rehabet ortamına kendini kaptırılmış olması, askeri açıdan herhangi bir hazırlık yapmaması eski nizam ve gücünü kaybetmesine, Rusya karşısında zor durumda kalmasına yol açacaktı.

Rus ordusu ise savaş ilanı öncesi hazırlıksız bir durumdaydı. Ancak Osmanlı Devleti'nin kendisi açısından vaktinden önce savaş ilan etmesi, Rusya'nın savaş hazırlıkları yapabilmesini sağlayacak zaman kazanması açısından önemli bir fırsat sağlamıştı. Rusya, böylece savaşa hazırlanmak için gerekli zamanı bulmuş ve kalelerini tamir ederek eksiklerini gidermişti. Rus Çariçesi II. Katerina Lehistan'daki iç çatışmalarla meşgul olmasına rağmen, savaş için gerekli kaynakları hazırlamakta da gecikmemişti. Avrupa ve Asya cephelerinde Osmanlı Devleti'ne karşı muhtelif ordular hazırlamıştı. Bu bağlamda bakıldığında Rus tarafının Osmanlı tarafına göre savaşa daha hazırlıklı olduğu görülmektedir. Rus orduları saldırı için üç yönde Ukrayna'da, Azak'ta ve Kafkasya'nın kuzeyinde hazır bekliyordu. Rus ajanları Karadağ'da, Sırbistan'da ve prensliklerde

---

⁴⁰ Köse, a.g.e., s. 287.

ayaklanmaları örgütlüyorlardı. Bu ajanlar Osmanlı ordusuna çok zor anlar yaşatıyorlardı ve ordunun her hareketini takip ediyorlardı. Padişah III. Mustafa'nın aceleci savaş ilanı, Rusya'nın yayılcı siyasetini yeniden güneye odaklaması ve 1772'de Lehistan'ın ilk taksimine varan Prusya-Avusturya ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi gibi öngörülemez sonuçlara sebep oldu. Gerek II. Friedrich, gerek Avusturya Şansölyesi Kaunitz, savaş ilanının temelde Avrupa siyasal sistemini değiştirmiş olduğu görüşündeydi.⁴¹

Ayrıca Rusya, ordularını Avrupa'nın askeri stratejisi ile hazırlamaya ve askeri reformlarla geliştirmeye çalışıyordu. Bunda Rumiantsev'in Ukrayna valisi olarak atandıktan sonra yaptığı faaliyetlerin de etkisi büyüktü. Rumiantsev'in sağladığı yenilikler arasında kesin disiplinin temin edilmesi, gösterişten uzak durulması, ordunun ve onu oluşturan unsurların yani piyade, süvari ve topçu birliklerinin manevra yeteneğinin artırılması, gece baskınları ve o zamanlar Batı ordularında kullanılan ateşli silahların gücüne yaslanmak yerine yakın dövüşte süngü kullanmaya ağırlık verilmesi yer alıyordu.⁴²

Rusya'nın ordusunda yaptığı tüm bu reformlara karşın Osmanlı Devleti ordu içinde düzenlemeler yapmak ve orduyu toparlamak bir kenara, komuta kademesindeki yeteneksizlik Rus ordusu karşısında Osmanlı ordusunu güçsüz kılıyordu. Bunun en güzel örneğini 22 Mart 1769'da Vezir-i âzam ve Ser-dâr-ı ekrem Yağlıkçızâde Mehmet Emin Paşa, sancak-ı şerif ve kapıkulu askerleriyle beraber İstanbul'dan ayrılarak Davutpaşa ordugâhına, oradan da 1769 yılı Mayıs ayı başlarında İsakçı civarına geldiği sırada yapılan toplantıda söylediği sözler ortaya koymaktaydı. Mehmet Emin Paşa, “*Benim sefer ile ülfetim yoktur; Özi ve Hotin'den hangi cepheye hareket edilmek münasipse tereddüt etmeden söyleyin*” diyerek herkeste hayretler uyandırmıştı. Bu sözler seferin sonucunun ne olacağını önceden haber vermekteydi. Toplantıda yapılan müzakereler sonucu sadrazam

---

⁴¹ Aksan, **Ahmet Resmi Efendi**, s. 125-126; Aksan, a.g.e., s. 149-150; Köse, a.g.e., s. 17; Shaw, a.g.e., s. 337; Uzunçarşılı, a.g.e., s. 374-375; Danişmend; a.g.e., s. 44; 8 Ekim 1768 (1182/ 8 Teşrinievvel=26) tarihinde savaş ilan edildi. 27 Mart 1769 (1183/ 27 Mart=19 Zilkade) 'da sefer için İstanbul'dan hareket edildi ve Davutpaşa ordugâhına gelindi. Bu altı aylık süre Rusya için hazırlanma süresi demektir.

⁴² Aksan, **Ahmet Resmi Efendi**, s. 125-128; Shaw, a.g.e., s. 337; Uzunçarşılı, a.g.e.,V, s. 374-375; Danişmend, a.g.e., s. 44; Aksan, **Osmanlı Harpleri (1700-1870)**, s. 149-150; Karagöz, **Canikli Ali Paşa**, s. 27-28.

Tuna'ya doğru ilerleme kararıyla hareket etti. Hantepesi'ne⁴³ yaklaşıldığında Rus ordusunun Hotin'e saldırdığı haberi geldi.⁴⁴

Tarih-i Sefer-i Rusya'nın önemle üzerinde durduğu konuların başında savaş hazırlıkları gelmekteydi. Savaşın en önemli unsurlarından bir lojistik gücün örgütlenmesiyle ilgiliydi. Zira askerin mühimmatı, giysisi, yiyeceği, savaşta kullanılan hayvanların yiyeceği, koşum takımları, nalları ve ayrıca bu hayvanların tedariki çok önemli hususları oluşturmaktaydı. Oysa bu sefer sırasında lojistik hedeflere dönük hiçbir hazırlık yapılmamış; adeta göç yolda düzeler mantığı ile ordu harekete geçirilmişti. Bu tedbirsizlik ve vurdumduymazlık Osmanlı Devleti'ne çok pahalıya mal olacaktı. Bu nedenle Tarih-i Sefer-i Rusya açısından savaşın bozgun ve ağır bir yenilgi ile sonuçlanmasının en önemli nedenlerinden bir lojistik imkânların hazırlanıp organize edilmemesiydi. Eserin daha başında mesele net bir şekilde ortaya konmaktaydı:⁴⁵

Otuz seneden berü seferin inkitâ ve Kâğıthâne'ye gider misillü nükusun kesretiyle tahaşşüd ve içtima iden şallı ve şalvarlı kıyasdan hariç asker-i ferâvan ile serkârde bulunanlar keyfiyyât-ı edevât ve mühimmât ve malzeme ve zahîreden bî-haber oldukları halde azm-i sefer eylediklerinden herkes ne güne hareket ideceğın bilmekten aciz olmaları takribi ile Edirne'ye varmazdan mukaddem Özi ve Hotin serhadlerine ta'yîn olunan onarbin yeniçeri neferâtına gereği gibi ta'yîn verilmekte kusur ve bu sebep ile henüz ordû-yi hümayun Edirne'de iken nice güft ü günün tehaddüs ve zuhûr eylediği ol senelerin vekayiini hâvî tedvîn ve tasîr olunan müellif tarihinde alâ vech'ül-itnâb-ı muharrer ve mestûrdur.

Görüldüğü gibi Tarih-i Sefer-i Rusya'nın Osmanlı Devleti'nin lojistik eksikliği ile ilgili görüşü çok keskindir. Eserde bahsedilen imkânsızlık değil bilinçsizliktir. Osmanlı ordusu “Kâğıthane'ye gider misillü” hiçbir tedbir alınmadan, hazırlık yapılmadan “nükusun kesretiyle”, edevat, mühimmat, malzeme ve zahirenin öneminden habersiz bir şekilde sefere çıkarılmıştı. Bu nedenle ordu daha Edirne'ye varmadan on bin yeniçeriye yemek vermede kusur ortaya çıkmış, bu ise Edirne'de asker arasında dedi-kodu çıkmasına yol açmıştı. Yani, daha seferin başında, ordunun Rumeli'deki toplanma yerinde, on bin askerin karnını doyuramayan bir devlet ricali ve komuta heyeti ile Osmanlı ordusu savaşa gidiyordu. Elbette bunun arkası dedikodu olacaktı. Bu ise seferin başından itibaren orduda huzursuzluk, güvensizlik ve bozulmaya yol açacaktı. Sonuçta bir ordu için olmazsa olmaz

⁴³ Hantepesi'nin eski adı Ryabaya-Moghila idi. Türkçe adını IV. Mehmet'in Kamaniçe seferinde buradaki yüksek tepeye karargâhını kurmasından alır. Prut kıyısında Yaş şehrine beş fersah, Hotin'e on beş fersah (1 fersah yaklaşık 5 km) uzaklıktadır. Hammer, a.g.e., 8, s. 425.

⁴⁴ Uzunçarşılı, a.g.e., V, s. 375; Köse, a.g.e., s. 21.

⁴⁵ **Tarih-i Sefer-i Rusya**, s.(5a).

olan disiplin, seferin başında Edirne’de yara almıştı. Sebebi ise askerin aç kalma korkusuydu. Böylece askerin arasına fitne girmiş ve Osmanlı Ordusu’nun savaşıma iradesi işin başında belirsizleşmeye başlamıştı.

Ahmet Resmi Efendi Hulâsatü’l İtibâr’da, Tarih-i Sefer-i Rusya’nın yukarıda bahsedilen cümlelerine yakın ifadelerle Osmanlı ordusunun durumunu anlatmaktadır. Ona göre Osmanlı Devleti’nin otuz yıldan beri barış içinde yaşamış olmasından dolayı, önceki “*cengleri görmüş tekellüme kâdir âdem kalmadığından*”, ve mevcut olanlar da “*sakalı değirmende ağartmış*”, tecrübeden nasibi olmayan “*encâmı kârı mülaâzadan behresi*” bulunmayan kişiler olduğundan düşünüp taşınmadan devleti savaşa sokmuşlardı. Bunlar “*gün bu gündür*” demeye alışmış kurnazlar idi ve “*seferi seyre gitmek gibi zannedip ne güçlük var meydanda düşmen yok muhâsara olunacak kal’a yok. Üç ayda gider üç ayda gelirüz Li’l-lâhil-hamd ‘asker çok hazine çok’ diyerek yeleklenip padişahı tergîb ve himmetine imdad eder oldular.*”⁴⁶

Görüldüğü gibi Ahmed Resmi Efendi’ye göre seferin başında ortaya çıkan bu düzensizliğin sebebi, uzun yıllardır devletin savaşa girmemesinden dolayı devlet ricalinin ve komutanların savaş ve seferden habersiz bir durumda olmalarıydı. Bu rical ikbal peşinde koşan kurnazlardan oluşmakta ve savaştan anlamayan bu tecrübesizler kolay bir zaferle rütbe, şan ve şeref elde edeceklerini ummaktaydılar. Ahmed Resmî Efendi eserinde bu devlet ricalini isim isim zikrederek onlara çok ağır eleştiriler yöneltir. Tarih-i Seferi Rusya’nın da açık anlatımdan ziyade ima yoluyla ifade ettiği durum tam da bu kifayetsiz ama muhteris kişilere işaret etmekteydi. Ne yazık ki devlet bu insanların eline geçmişti ve bütün yetersizlik ve yeteneksizlikleriyle ülkeyi yönetmekteydiler. İşleri bilen gün görmüş, savaş geçirmiş devlet ricalini, kendilerinin kolay zaferle elde edecekleri ikbalin önünde bir engel olarak gördükleri için, Saray’ı da kontrol altına alarak devre dışı bırakmışlardı. Bu yüzden diplomasi yollarını tıkayarak,⁴⁷ doğrudan savaşa yönelmiş yöneticiler, ne yazık ki tercihlerinin hiç bir gereğini de yerine getirmemişler ve hemen hiç bir savaş hazırlığı yapmamışlardı.

⁴⁶ Köksal, a.g.e., s. 51-52.

⁴⁷ Yukarıda da belirtildiği gibi savaş başlamadan önce İngiltere’nin yaptığı arabuluculuk teklifleri reddedilmişti: **Tarih-i Sefer-i Rusya**, s. (9a).

2.2.1. Zahire Durumu

Savaş sırasında Osmanlı Devleti'ni sıkıntıya sokan önemli konulardan biri de askerlere ve mühimmât taşıyan hayvanlara zahîre ve yiyecek ihtiyacının gerek savaş öncesinde gerekse savaş sırasında tedariki konusu idi. Savaşın Rumeli tarafında olması zahîre tedarikini kolaylaştırmaktaydı. Çünkü bu bölge verimli topraklarıyla Osmanlı Devleti'nin zahîre ve yiyecek ihtiyacını karşılamaktaydı. Fakat içinde bulunulan mevsimin getirebileceği olumsuzluklar ve kötü hasatın seferi ne kadar çok etkileyebileceği de gözden kaçırılmamalıdır.⁴⁸

Hiç bir sistem suistimalden uzak değildi ve her seferde dönem dönem kıtlık ve açlık yaşanıyordu. Fakat Osmanlı Devleti yöneticileri iki yüzyılı aşan bir süreden beri bu süreci denetim altında tutmayı başarıyorlardı. Ancak 1768-1774 savaşında, özellikle 1769 seferi sırasında, gerek ilerlerken, gerek Ruslarla savaşırken, gerekse kışlık karargâha çekildiği sırada Osmanlı Devleti ilk kez ordularının ihtiyaçlarını karşılamada güçlüklerle karşılaştı. Geleneksel iâşe yöntemleri uygulanmaya devam ediyordu, fakat nakit sıkıntısı, tarımsal ürün açığı, fiyatların şişirilmesi ve yolsuzluklar önemli sorunlardı. Bu dönemde Osmanlı Devleti yavaş yavaş nakite dayalı ekonomiye geçmekteydi. Savaş sırasında merkezi yönetim mali sıkıntı yaşamakta idi. Orduya sağlanan nakit yeterli olmadığından ordu için gerekli malzeme alınamıyordu. Normal olarak nüzûl emini defterdarla birlikte satıcı ve malzemecilerden oluşan bir ikmâl ağı kurarak koordinasyonu sağlamakla yükümlü idi. Bu savaş sırasında ordunun bulunduğu taze ekmek yiyerek, fırın bulunduğu un ve ekmek yaparak ve bulabildiklerin de ise peksimet, pirinç, bulgur, tereyağı, kahve, bal, kuzu eti ve arpa tüketerek idare ettiği görülmektedir.⁴⁹

Zahîre, öncelikle Osmanlı ordusunun savaşın büyük bir bölümünde kaldığı Babadağı, Tulça, Hırsova, Daye Karyesi, Köstence, İsakçı ve kazalarının halkıyla İstanbul'dan temin edilmekteydi. Bunun haricinde Mısır'dan zahîre, pirinç, peksimet vesair mühimmât gönderilmesi konusunda emirler gönderilmişti. Rumeli, Eflak, Boğdan ise İstanbul'un buğday anbarıydı. Bu bölgeye ne zaman sefer düzenlense erzağın orduya

⁴⁸ Aksan, **Ahmet Resmi Efendi**, s. 125.

⁴⁹ Aksan, **Ahmet Resmi Efendi**, s. 138-140; İstanbul'dan çıkıldığı gün kıtlık boynun ızaldırıp ekmeğe darı katılmağa başlandı. Sefer'e kıtlık, kıtlığa tâun lazım gelmek tabî'at-ı dehrden olmağla üçü birden zuhura geldi: Köksal, a.g.e., s.55.

aktarılmasından dolayı İstanbul'da açlık baş gösterirdi. Tedarik edilen zahîre belli yerlerde toplanıp şaykalarla (üstü açık gemilerle) İsakçı ve Hırsova anbarları gibi büyük anbarlara; buralardan da arabalarla ordunun konakladığı İsakçı ve Babadağı'na gönderiliyordu. Düşman saldırılarına karşı anbarların korunması için muhafızlar tayin edilmişti. Osmanlı Devleti'nde anbarlardan anbar eminleri, zahîrenin tedarik ve dağıtımından nezl eminleri ve zahîre mübaşirleri sorumlu idi. Bunların yanı sıra tüccarların rayiç bedel karşılığında orduya zahîre getirip satmasına müsaade edilmişti. Sefere giden askerlerin ihtiyaçları olan zahîreyi halktan rayiç fiyatından almaları ve halka zarar vermemeleri için tenbihlerde de bulunulmuştu.⁵⁰

Belirtildiği gibi devlet ricali Rusya'ya savaş açmıştı fakat bunun birinci maddesi olan askerlerin iâşe sorununu çözecek doğru dürüst hiçbir hazırlık yapılmamıştı. Bu ise askerlerin geçtiği yerde halka zarar verecek davranışlar sergilemesine neden oluyordu. Zahîre kıtlığı, asker arasında disiplinsizliğe ve firara neden oluyordu. Daha kolay iâşe temin edebilme ümidiyle ordu (26 Temmuz 1769)' da Yassitepe'den Hantepesi'ne taşındı. Hantepesi'ne gelen Mehmet Emin Paşa kısa bir süre sonra tedbirsiz davranışları ve başarısızlıkları nedeniyle azledilerek yerine "Başbuğ" ünvanı ile Yaş muhafızı Moldovancı Ali Paşa getirildi.⁵¹

Tarih-i Sefer-i Rusya'da zahîre meselesine değinilmiş ve savaş sırasında orduda yaşanan düzensizliğin ana nedenlerinden biri olarak gösterilmiştir. Tarih-i Sefer-i Rusya'ya göre, Osmanlı ordusunun İsakçı'dan Kartal yakasına ve oradan Hantepesi ve Bender taraflarına gitmesine karar verildikten sonra serdâr-ı ekrem Mehmet Emin Paşa yaptığı toplantıda "*ne vakt hareketimiz münâsibdir deyü cümleye hitâb eyledikte*" yenci ağası "*yeniçeri kullarınız hâzır ve cümle teâla fermânınız ile gelecek hafta İsakçı köprüsün ubûr eylemeye müntazırdır deyü*" cevap vermiştir. Ser-dâr-ı ekrem sefere hareketin gerektiğini zahîre ve edevâtın ne durumda olduğunu defterdâr efendiye sorduğunda

⁵⁰ Kırca, a.g.t., s. XVI; Aksan, **Ahmet Resmi Efendi**, s. 124-125; Baycar, a.g.e., s. 282-283.

⁵¹ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 382; Köse, a.g.e., s. 21-24; Baycar, a.g.e., s. 321-322; Hammer, a.g.e., 8, s. 428; Moldovancı Ali Paşa pek becerikli olmamakla birlikte Mehmet Emin Paşa'ya nazaran daha atılgandı. Fakat o da yenilmekten kurtulamadı. Ancak sadrazamlık gibi yüce fakat o derecede büyük sorumluluk isteyen bir mevkiyi kaybetmekten başka kaybı olmadı. Hotin mağlubiyeti ve köprü olayı ile başarısızlıkla suçlanarak azledildi. Fakat Mehmet Emin Paşa başarısızlığını sadece azledilerek değil, hayatıyla da ödedi. Azledildikten sonra buyruğa baş kaldırması sebebiyle padişah tarafından daha kesin bir buyruk ile kafası kesilerek sarayın kapısına "Hünkâr tarafından buyrulan sefer harekâtına itibar etmediği için..." yazısı ile asıldı; Baron De Tott, **18.Yüzyılda Türkler**, (Çev. M.Reşat Uzmen), Ankara, 2004, s. 179-180.

“*efendim tertibâtımız hâzır ve âmâde ve cümle menzillere firunlar hakr ve ekmek tabhı ve ta'yınât i'tası için şair cem'i zımnında zuemâ ve kârgüzâr âdemler ta'yîn olundu*” demiştir.

Öncelikle Mehmed Emin Paşa'nın tedbirsiz davranışları nedeniyle daha savaş başlamadan görevden alınmasının, Osmanlı ordusu açısından hazırlıkların hiç de iyi gitmediğini, ordunun iyi sevk ve idare edilmediğini net bir şekilde ortaya koyduğu belirtilmelidir. Ancak Mehmed Emin Paşa serdar-ı Ekrem olarak kurmay heyetine bir komutanın soracağı ilk soruyu, hazırlıkların ne durumda olduğunu sormuştu. Nitekim serdar-ı ekrem öncelikle ordunun harekete hazır olup-olmadığını sorup, yeniçeri ağasından olumlu cevabı aldıktan sonra, defterdara askerlerin iâşesinin ve savaş için gerekli edevatın ne durumda olduğunu sormaktadır. Aldığı cevap her şeyin yolunda olduğu yönündedir. Ancak Tarih-i Sefer-i Rusya'ya göre gerçek hiç de öyle değildir.

Kartal yakasına harekete karar verildiğinde mevcûd olan askerleri ve mühimmâtı birkaç gün zarfında Tuna Nehri'nin karşı tarafına geçirmek gerektiğinde, daha önce haber verildiğinin aksine “*Kartal tarafında zahîreden hardal tanesi olmadığı ve cephane mühimmâtının yükleneceği arabaları ve tob-keşân camuşlarının yetişmediği, levâzım ve edevâddan ordu alayına ulaşmayıp noksan olduğu, zikr olunduğu üzere karşıyakada zahîrenin olmadığı ve mühimmât ve levâzımâtın eksik olduğu, zahâir ve mühimmât tam olmadığı müddetçe Tuna Nehrini geçmenin sakıncalı olduğu belirtilmiş ve levâzımın tahsili konusunda ser-dâr-ı ekrem hazretlerine danışmaya, tüm ocaklara ve padişah erkânına tenbih ve ilan*” olundu.⁵²

Tarih-i Sefer-i Rusya'da bundan sonra ise levâzımâtın mümkün mertebe araba ve hayvanlar tedarik edilmesi ve tedarik edilecek bütün mühimmâtın ordunun arkasından gelmesi ve mevcut olan mühimmât ve malzeme alınarak ordunun harekete geçmesi gereği belirtilmektedir. Devamla İsakçı'dan hareketle Tuna nehrini geçip Kartal yakasına varıldığı, fakat burada da tertibatın eksik olmasından başka, Kartal tarafında Hantepesi'nde ve ikisinin arasında olan menzillerde de henüz askerler için zahîre birikmediğinin görüldüğü ifade edilmektedir. Esere göre Kartal yakasında verilecek ekmek İsakçı fırınlarında pişirilmişti ve pek çok zahmet ile askerlerin yevmiyeleri verilmeye çalışılmıştı.

⁵² **Tarih-i Sefer-i Rusya**, s. (7b).

Ancak ileri menzillerde ve Hantepesi'nde de zahîre olmadığı anlaşılmıştı. Ordunun birkaç gün Hantepesi'nde kalması gerekirse, askerinin idaresinin nasıl olacağı fikirleri serdar-ı ekremi rahatsız etmekteydi. Bu nedenle *“İleride tedarik görülmeğe vakit olması zaruriyetiyle birkaç gün Kartal'da kalınması ve İsakcı ve İsmail taraflarından Çurçüleş anbarlarına zahîre nakline dikkat edilmesi ve Boğdan beyi marifetiyle kiralanan öküz arabalarıyla zahîrenin Hantepesine nakli himmet olunduktan sonra Kartal'dan hareket ve Hantepesi'ne varıncaya dek menzillerde ve yiyecek hususu mümkün mertebe idare ve mahaline varıldıkta herkesin müstevfi tayin olacağı”* belirtiliyordu.⁵³

Durum oldukça nettir: Serdar-ı ekrem, yani ordu komutanı, maiyetine hazırlıklarının ne durumda olduğunu sormuş, onlar da her şeyin tamam olduğunu söylemişlerdir. Bunun üzerine ordu harekete geçmiş, sonuçta askerinin beslenmesi ve ordunun ağırlıklarının taşınabilmesi için elzem olan hiçbir malzemenin hazır olmadığı ortaya çıkmıştır. Oysa bir ordunun doğru bir şekilde sevk ve idare edilebilmesi için doğru bilgiye ihtiyaç vardır. Ancak defterdar bütün tedbirlerin yerine getirildiği mühimmat, iaşe ve edevatın ikmal yerlerinde tamam olduğu yalan ve/veya yanlış bilgisini komutana vermiştir. Defterdarın bu tutumu iki sebepten kaynaklanabilir. Ya azledilme korkusuyla bu cevabı vermişti, ya da kendisine bağlı alt birimler yanlış bilgiyle onu da yanıltmışlardı. Her iki halde de Osmanlı Devleti'nin ve Ordusu'nun içinde bulunduğu durum tam bir felakettir. Zira tepeden başlayarak bütün görevliler birbirini yanlış bilgiyle yanıltmakta/aldatmakta ve sonuçta savaş ordunun ve devletin felaketiyle sonuçlanmaktadır. Bir devlet açısından devlet görevlilerinin yalan-yanlış bilgilerle birbirini aldatması, her halde iaşe ve edevat eksikliğinden daha kritik bir sorun olsa gerektir.

Bu meseleye başka bir açıdan bakıldığında yine çok vahim bir tablo çıkmaktadır. Zira hiçbir yönetici kendi maiyetinden aldığı bilgiyi kontrol etmemekte, doğru kabul etmektedir. Bu büyük bir tedbirsizliğe işaret etmektedir. Çünkü eğer yanlış bilgiyle yönlendirildiyse defter da, o bilgiyi alan serdar-ı ekrem de eldeki bilginin sıhhatini kontrol etme gereği duymayarak orduyu harekete geçirmiştir. Bu bir yönüyle büyük bir tedbirsizliktir, diğer yönüyle hiçbir yöneticinin alt birimlerine hakim olmadığına, işlerin baştan savma yapıldığına işarettir. Bu bakımdan Osmanlı Devleti'ndeki bürokratik çözülmeye işaret eder. Doğrudan savaş açısından bakıldığında ise yöneticilerin

---

⁵³ **Tarih-i Sefer-i Rusya**, s. (5b-8b).

vurdumduymazlığını ve tedbirsizliğini göstermektedir. Oysa daha sonra serdar-ı ekrem Mehmed Emin Paşa tedbirsizlik nedeniyle azl edilmişti. Ancak Karşiyaka'da hazırlık namına hiçbir şeyin olmadığı anlaşıncaya ordu Tuna nehrinin ötesine geçirilemedi. Bu bir savaşın en değerli unsurlarından birinin, zamanın boşa harcanmasına neden oldu. Osmanlı Ordusunun bu zaman kaybı, şüphesiz Rusya'nın işini en çok kolaylaştıran hususlardan biriydi. Öte yandan Osmanlı ordusu askerini besleyip yaşatacak yiyecekten, savaş için gerekli erzakı taşıyacak her türlü imkândan yoksun bir şekilde sefer yolunda kıpırdayamaz halde kalmıştı. Bu ise ordunun düzenini, ahengini bozup, asker arasında huzursuzluk, fitne, fesat ve sonuç olarak firara sebep olmuştu. Yani daha sefer yolunda ordu dağılmaya başlamıştı. Osmanlı Devleti adeta kendi kendine yenilmekteydi.

Aynı şekilde Ahmet Resmi Efendi de iaşenin önemini belirtiyor ve ordunun başarısının buna bağlı olduğunu vurguluyordu. Askerlerini besleyemeyen devletlerin uğradığı felaketler konusunda birçok gözleme sahipti ve iaşe konusunda reform gerektiğini düşünüyor ve bunun için çeşitli tavsiyelerde bulunuyordu. Ahmet Resmi'ye göre başta peksimet ile arpa olmak üzere iaşe fiyatlarının düzenlenmesi önemli idi. Örneğin 1769 seferi sırasında bu fiyat düzenleme meselesi göz ardı edilmişti. Kimi zaman hiç ikmal malzemesi bulunamadı; bulunabildiği zamanlarda ise stokçuların keyfine göre satıldı. Ahmet Resmi Efendi ya devlet ya da tüccar eliyle bir gemi dolusu pirinç, kahve ve bir gemi dolusu da peksimet ve hububat satın alınmasını önermişti. Cari pazar fiyatı belirlendikten sonra mallar stokçulara teslim edilmeyip, ihtiyacı olanlara sabit fiyattan satılmalıydı. O ayrıca çeşitli mallara uygun asgari fiyatlar önermekte, bu fiyatların kontrolünü ise yeniçeriler arasından atanacak bir görevlinin üstlenmesi gerektiğini vurgulamaktaydı. Yine erzak temini konusunda da nüzûl emininin hayati bir öneme sahip olduğunu ve bu savaştaki sorunun Tahir Ağa adında bir "mecnun"un nüzûl eminliğine atanması olduğunu belirtmekteydi. 1769'da ordu İstanbul'dan ayrılırken bile açlık ve hastalıklar baş göstermiş, O zamanlardan itibaren ekmeğe darı katılmaya başlanmıştı. Ordu İsakçı mevkiine vardığında, peksimet yapımından sorumlu nüzûl eminleri, uzun süredir anbarlarda bekletilen unları ve pekmezleri ezip yeni unlara katıp yemesi imkânsız şeyler ortaya çıkarıyorlardı. Bu sebeple ölümler de olmuştu. Bu nüzûl eminleriyle fırıncılar iyi cins unu kendileri kâr amaçlı kullanıyorlar ve devlet memurlarına ses çıkarmasınlar diye iyi ekmek veriyorlardı. Ahmet Resmi Efendi, Mısır, Kars, Belgrad ve Edirne'den

getirilenler de dâhil askerlere gönderilen peksimetlerin kalitesinin dikkatle incelenmesi gerektiğini de vurgulamaktaydı.⁵⁴

Sonuç olarak Osmanlı Devlet ricali sefere çıkmadan önce alması gereken en önemli tedbiri almamıştı. Bu ise sefer sırasında ordunun hızlı hareket etmesini engellemiş, düzenini bozmuş; asker arasında fitne, fesat ve düzensizlik çıkmasına neden olmuş ve bu da ordunun sevk ve idaresini içinden çıkılmaz hale getirmişti. Serdar-ı ekrem tedbirsizlik nedeniyle ordunun sevk ve idaresiyle ilgilenip savaş plan, taktik ve stratejilerini hazırlamakla geçireceği zamanı, orduya iaşe temin etmek, erzak ve mühimmatın sevkini temin edecek araç-gereci toparlamak gibi işlere ayırmıştı. Örneğin serdar-ı ekrem eğer Hantepesi'nde kalmak zorunluluğu ortaya çıkarsa orduyu nasıl idare ederim derdine düşmüştü. Yani askerinin düzen ve disiplinini nasıl koruyacağını kaygısındaydı. Kısacası bütün seferi organize etmek serdar-ı erkeme kalmıştı. Çünkü kimse işini doğru-dürüst yapmamıştı ve halen de yapmıyordu. Bunun sonucu ordu daha sefer yolunda, savaşa girmeden perişan olmuştu. Bu ise Osmanlı ordusunun sefer sırasında içine düştüğü acz ve sıkıntıyı gözler önüne sermektedir.

2.2.2. Mühimmât Durumu

XVIII. yüzyıl sonu Osmanlı Devleti askeri reformlarında izlenen yolun özellikle Yedi Yıl Savaşları'nda ön plana çıkan ordu yapılandırması (askere alma sistemi), taktiksel (sahra topçuluğu ve süngü kullanımının yaygınlaşması) ve teknolojik (yeni top döküm teknikleri) gelişmelerini takip etmeye yönelik olduğu görüşüdür. Bu görüşe göre Osmanlı Devleti Yedi Yıl Savaşları'na katılmadığı için bu yenilikleri ilk defa, bu savaşlara katılan ve gelişmelerden ders çıkartan Rus ordusuyla savaşarak 1768-1774 savaşında tecrübe etme olanağına sahip olmuştur. Yeni sahra topçuluğunu Sürat Topçuları Ocağını kurarak takip etmeye çalışmıştır. XVIII. Yüzyıl ortalarından 1780'lere kadar Osmanlı Devleti'nin teknolojik uyum sorunu yaşadığı bir gerçek olmakla beraber, belki de alınan yenilgilerin de etkisiyle bu teknolojik gerilik çok fazla vurgulanmıştır.⁵⁵

⁵⁴ Aksan, **Ahmet Resmi Efendi**, s. 140–142.

⁵⁵ Şakul, a.g.m., s. 533.

XVIII. yüzyıl Osmanlı askerî teknolojisi çalışmaları daha çok Kont de Bonneval (Humbaracı Ahmed Paşa) ve Baron de Tott gibi yabancı uzmanların öncü oldukları yenileşme hareketleri ve askerî teknik okullarının kurulması üzerinedir. 1772’de Baron de Tott’a kurdurulan Topçu Mektebi buna bir örnektir. Bir topçu subayı olan Tott’un bu yenileşme sürecinde lider değil yardımcı konumunda olduğunu da eklemek gerekir.⁵⁶

18. yüzyılın en önemli savaş aletlerinden biri de toptur. Osmanlı ordusunda şâhi, balyemez ve yuvarlak ismi verilen toplar kullanılmaktaydı. Kapukulu ocakları bünyesinde yeniçeri ve cebeci ocağından başka, savaşta topların imali, kullanımını ve nakli ile görevli topçu ocağı ve top arabacıları ocağı vardı. Osmanlı Devleti, Rusya ile yapacağı (1768–1774) seferi öncesi imal ettirdiği ve hazır bulunan topları İstanbul’dan top arabacıları vasıtasıyla sefer yerine naklettirmişti. Ancak savaş sırasında ortaya çıkan top ve topçu sıkıntısının giderilmesi için yeni toplara ihtiyaç duyulmuştur. Örneğin muhasara esnasında topçuların firar etmesi, topların karşıda düşman elinde kalması,⁵⁷ kalelerdeki top ve topçuların yetersiz oluşu dolayısıyla yeni top ve topçuların gönderilmesi istenmiştir. Ayrıca Osmanlı devleti savaş esnasında ihtiyaç duyduğu topların dökümü ile ilgili görevlilere emirler göndermiştir. Bu emirlerde top dökümüyle ilgili teknik bilgiler de mevcuttur. Ordunun ihtiyacı olan, İstanbul ve Tophâne-i Âmire’de imal edilen toplar, Sivas eyaleti askerleri veya Anadolu valisinin taht-ı nezaretinde, camuslar ve top arabalarıyla Hotin, İsakcı, Hantepesi, Silistre ve Babadağı’na sevk edilmiştir. Başta İstanbul olmak üzere Tuna kazaları, Ankara, Ülgün, Kili ve Gerede’den orduya topçu ve top arabacı askeri gönderilmesi husunda emirler yazılmıştır. Ayrıca sefer sırasında hastalanıp tedavi için İstanbul’a gönderilen topçu askerlerinden iyi olanların da tekrar orduya gönderilmesi emredilmiştir.⁵⁸

Bir diğer sorun da yukarıda zahirenin durumu anlatılırken değinilen nakliye sıkıntısıdır. Nitekim Ordu Karşiyaka’ya vardığında mühimmatı nakledecek vasıta ve hayvanlar bulunmadığından, götürebileceklerini yanına alması, geri kalanın ise hayvan ve

⁵⁶ Şakul, a.g.m., s. 547; Baron de tot’un top yapımı, topçuluk ve Çanakkale boğazının istihkâmı ile ilgili bütün ayrıntılar için ayrıca bkz. ; Tott, a.g.e., s. 186-239.

⁵⁷ Bu durum Kartal mağlubiyeti sonrasında yaşanmıştı. Rus ordusu ilk defa Türk ordusu karşısında bu kadar büyük bir başarı elde etmiş ve savaş meydanından ise 150 top, yük arabalarının tamamı ve zahire ele geçirmiştir: Aksan, **Osmanlı Harpleri (1700-1870)**, s. 160-164.

⁵⁸ Aksan, **Osmanlı Harpleri (1700-1870)**, s. 163-164.

araba tedarik edildikten sonra arkadan gönderilmesi kararıyla hareket edilmişti.⁵⁹ Sonuç olarak ordu mühimatsız hareket etmişti.⁶⁰ Tablo silahsız bir orduya işaret etmekteydi. Sebebi de mühimmat yokluğu değil, bunu nakledecek vasıta yokluğuydu.

2.2.3. Savaş Sırasında Devlet Erkânı ve Ordu

Osmanlı Devleti, 4 Ekim 1768 tarihinde savaş kararı almasına rağmen askerî bakımdan hazırlıksız durumda idi. 1739 Belgrad Antlaşması'ndan 1768'de savaş ilan edilene kadar yaklaşık otuz yıllık bir barış dönemi mevcuttu. Otuz yıldır savaş yapılmadığından tecrübeli asker ve komutanların olmayışı, hazırlıksızlığın önemli kanıtları idi.

Savaşın seyirindeki karışıklıkta ve yenilgilerde vasıfsız liderlik ve komuta karmaşası önemli bir rol oynamıştı. İyi yetişmiş devlet adamı eksikliğinin ve ikmâl zorluklarının da bunda önemli bir rolü bulunmaktaydı. Siyasi entrikalar çevirerek sadrazamlığı ele geçiren ve askerî bakımdan yetenezsiz olan Mehmet Emin Paşa orduyu toparlayamadığı gibi, herhangi bir Rus saldırısına karşı mantıklı bir plan da hazırlayamamıştı. Yetersiz yardım orduyu yiyeceksiz bırakmış, aylıkların zamanında ödenmemesi askerler arasında disiplinsizlik ve firarlara sebep olmuştu.⁶¹

Sadrazam Mehmet Emin Paşa, askerlikten hiçbir şey anlamadığını, hatta İsakçı'dan ne tarafa gidilmesi gerektiğini kestiremeyecek durumda olduğunu burada topladığı harp meclisinde “*Benim sefer ile ülfetim yoktur; Özi ve Hotin'den hangi cepheye hareket edilmek münasipse tereddüt etmeden söyleyin*” diyerek ortaya koymuştu. Bu sözler orada bulunan herkeste hayretler uyandırmış ve seferin sonucunun ne olacağına dair bir örnek teşkil etmişti. Mehmet Emin Paşa'nın beceriksizliği konusunda herkes aynı fikirde idi. Örneğin Baron De Tott, onun yetenezsizliğinden bahsetmekte ve görevden alınma sebebini sultandan gelen emirlere itaatsizlik olarak değerlendirmektedir.⁶²

⁵⁹ **Tarih-i Sefer-i Rusya**, s. (5b-8b).

⁶⁰ **Tarih-i Sefer-i Rusya**, s. (5b-8b).

⁶¹ Aksan, **Ahmet Resmi Efendi**, s. 134; Köse, a.g.e., s. 12.

⁶² Uzunçarşılı, a.g.e., V, s. 375; Danişmend, a.g.e., s. 44; Baron de Tott, a.g.e., s. 179-180.

Komuta kademesi ve Osmanlı devlet erkânı hakkında Tarih-i Sefer-i Rusya adlı yazma eserde bu durum şöyle belirtilmektedir. Burada otuz yıldan beri savaş olmamasından dolayı orduda ve devlet idaresinde bulunanların ihtiyaç olan malzeme, mühimmât ve zahîreden habersiz oldukları ve nereye hareket etmeleri gerektiğini bilmekten aciz buldukları, “*Kâğıthane’ye gider misillü*” sefer gitmek için toplandıkları vurgulanmaktadır. Devlet adamlarının bu yeteneksizlik ve cehalet içerisinde sefer istedikleri belirtmektedir: “*Otuz seneden berü seferin inkitâ ve Kâğıthane’ye gider misüllü nükusun kesretiyle tahaşşüd ve içtima iden şallı ve şalvarlı kıyasdan hariç asker-i ferâvan ile serkârde bulunanlar keyfiyyât-ı edevât ve mühimmât ve malzeme ve zahîreden bî-haber oldukları halde azm-i sefer eylediklerinden herkes ne gûne hareket ideceğın bilmekten aciz olmaları....*”⁶³

Bu ifadeler, yöneticilerin bilgisizliklerini ve tedbirsizliklerini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Edevat, mühimmat, malzeme ve zahirenin ordu için öneminden habersiz bir şekilde sefere karar verildiği için kimse nasıl hareket edeceğini bilememiştir. Burada en tepeden başlayarak rical-i devletin duyarsızlığı ve savaş konusundaki cahilliği ortaya konmaktadır. Yazara göre Osmanlı Devleti’nin savaşı kaybetmesinin en önemli sebeplerinden bir bu kâht-ı rical meselesidir.

Devlet adamlarının savaşı yürütecek tedbir, strateji ve taktik bilgidен yoksun olmaları nedeniyle, yaptıkları toplantılar boş laf (kıyl û kâl) ve dedikodu (güft û gû) ile geçmiş, ve böylece Osmanlı Devleti, bir savaşı sürdürmenin en önemli hususlarından biri olan zamanı boşa harcamıştı. Yeteneksizlik ve tedbirsizlik, kolay zaferle gelecek ikbalin hırsı ve kurnazlıkla birleşince yapılan istişarelerde dedikodu ve boş laf hakim hale gelmiş, bu da orduda hazırlıksızlığın verdiği huzursuzlukla birleşmiş ve askerinin disiplinini yok etmişti.

Dönemin olaylarını anlatan, Tarih-i Sefer-i Rusya ve Ahmed Resmî Efendi’nin her ikisinin de yeterli ve yetenekli devlet adamı eksikliğini eserlerinin tamamında vurguluyor olmaları, yenilginin en önemli nedeni olarak yöneticileri gördüklerini göstermektedir. Bu ise eserlerde kurumların değil de kişilerin eleştirildiği intibamı uyandırmaktadır. Yani kurumsal yetersizliklere işaret edilmediği ve devlet ricalinin görevini layıkıyla yapmadığı

---

⁶³ **Tarih-i Sefer-i Rusya**, s. (5a).

görüşü ortaya çıkmaktadır. Ancak bu noktada Tarih-i Sefer-i Rusya, Ahmed Resmî Efendi'den ayrılmakta ve kurumsal çürümüşlüğe eserin son iki varlığında esaslı eleştiriler yöneltmektedir. Bu konuya biraz sonra bu kısmın sonunda değinilecektir.

Savaş ilan edilmesinden kısa bir süre sonra padişah ordunun toplanması için bir ferman çıkartmıştı. Bütün merkezi kuvvetler düzenli, ücretli askerlerden yani kapıkulu ocaklarından (yeniçeriler, sipahi, silahdar ve topçu alayları), taşra kuvvetleri ise süvari ve piyadelerden oluşacaktı. Fakat Mayıs 1769'da bile Osmanlı Devleti yeterli sayıda düzenli asker toplama ve bu askerleri denetim altına alma konusunda sıkıntı içindeydi. Hatta bu tarihte bazı valilere acil emirler verilerek Tuna'ya sevketmekle yükümlü oldukları birliklerin neden hâlâ Hantepesi'ne varmadığı sorulmuştu.

Nitekim yukardaki alıntıda Tarih-i Sefer-i Rusya'nın da bu konuya değindiği görülmektedir. Ona göre ortada "*Kâğıthâne'ye gider misülli nükusun kesretiyle tahaşşüd ve içtima iden şallı ve şalvarlı kıyasdan hariç asker-i ferâvan*"dan başka bir şey yoktu.⁶⁴ Bir kez savaşa gitmek için toplananlar savaşın ne olduğundan habersizdiler. Bunu bir eğlence zannediyorlardı ve bu nedenle de asker olarak toplananlar şallı ve şalvarlı bir takım adamlardan oluşuyordu. Bunlardan düzenli bir ordu diye bahsetmek imkânsızdı. Tarih-i Sefer-i Rusya'nın ifadelerinden herhalde bunları savaşı eğlence zanneden bir şaşkınlar gürühu diye tanımlamak gerekir.

1768–1774 seferi ile ilgili asker toplanması ve lojistik çalışmaları üzerine henüz bir arşiv araştırması yapılmadığından, bu savaştaki ordunun büyüklüğü ve asker sayısı konusunda belirli rakamlar vermek pek mümkün değildir. Hesaplanan toplam asker sayısı 80 binden 500 bine kadar değişebilmektedir. Boğdan'da hazır bulunan 40 bin kişilik orduda 4 bin sipahi vardı. Tuna'da bulunan esas ordu Bar Konfederasyonu ile işbirliği içindeki 80 bin askerden oluşmaktaydı. Ahmet Resmi Efendi, böyle bir sefer için 30-40 bin askerin yeterli olduğunu hesaplamıştı. Fakat 100 bin kişi toplanıp asker kaydedilerek kayıtlar şişirilmişti. Zaman içerisinde 20 bin sipahi ve silahdar kayıtlara geçmiş ancak sonraları bunlardan bin tanesini bulmak bile mümkün olmamıştı. 1769 başlarında Babıâli, düzenleyeceği ilk saldırıda Kırım Hanı'na destek vermek üzere 10 bin sipahi gönderilmişti; bunlar savaşa hazırlıklı olmayan tembel işe yaramazlardı. Aksan, Ahmet Resmi Efendi'nin

---

⁶⁴ **Tarih-i Sefer-i Rusya**, s. (5a).

bilgilerinin yanı sıra, asker sayısı ile ilgili Sadullah Enveri'nin esrindeki bilgilere yer vermektedir. Buna göre Sadullah Enveri 1770-1792 yılları arasındaki tarihi olayları anlatan Tarih-i Enveri adlı eserinde, Nisan 1769'da Edirne'de toplanan düzenli birlikler için verdiği rakamlarda, 10 binden fazla yeniçeri, cebehane ve tophaneden 1300'er asker, 800 arabacı, sipahi ve silahdar birliklerinden alınma zorlu görevler verilen ileri kuvvetlerden olan 1000 serdengeçti ile birlikte 14.400 kişi'den bahsetmektedir.⁶⁵

İstanbul'un savunması için 13 bin kişilik 6 sancak, sürekli sipahilerden, 4 bin cebeciden ve 2 bin topçudan, bostancılardan ve sarayın diğer silahlı hizmetlilerinden oluşuyordu. Bunun dışında İmparatorluğun savunması için tımarlı sipahiler, Arnavutlar ve paşaların kendi birlikleri arasında dağıtılmış olduğundan, kullanılabilir ordunun sayısı kesin olarak belirlenemiyordu.⁶⁶

Tarih-i Sefer-i Rusya adlı yazma eserde ise asker sayısı ile ilgili; Edirneye hareket etmeden önce Özi ve Hotin serhadlerine onar bin yeniçerinin tayin olunduğu belirtilmektedir. Yani bu eserde yeniçeri sayısını yirmi bin olarak gösterilmektedir. Fakat bu yirmi bin askerin altı-yediyüz miktarının Özi ve Hotin taraflarına kısım kısım ve perişan olarak vardıkları ifade edilmektedir.⁶⁷

*Edirne'ye varmazdan mukaddem Özi ve Hotin serhadlerine ta'yîn olunan onarbin yeniçeri neferâtına gereği gibi ta'yîn verilmekte kusur ve bu sebep ile henüz ordû-yi hümâyun Edirne'de iken nice güft ü günün tehaddüs ve zuhûr eylediği ol senelerin vekayiini hâvî tedvîn ve tastîr olunan müellif tarihinde âlâ vech'ül-itnâb-ı muharrer ve mestûrdur. Bundan kat'-ı nazar Edirne'den hareket ve kat'-ı merahil iderek ordû-yi hümâyun ile İsakcı'da nasb-ı hıyâm-ı ikâmet olundukda salifü'z-zikr tay'în olunan yigirmibin askerin henüz nehr-i Tuna'yi mürûr itmedikleri tahkik ve ocakları taraflarından tekrar isticâl ve tazyik olunub hava ve nâ-hava ol askerden **fakat** Hotin'e altı yediyüz mikdârı nefer vâsıl ve ol mikdâr dahi Özi'ye mütevâsıl olub yigirmi bin askerin kusuru etrâf ve eknâfa müteferrik ve perişân ve bu tavr-ı gayr-i me'mûl ile hayâyâ-yı hallerin keşf ü ayân eylediler.*

Yukarda bahsedildiği gibi Hotin ve Özi taraflarına gönderilen askerler kendilerine yeterince yemek verilemediği için perişan olmuştu. Bu nedenle daha ordu Edirne'de iken asker arasında dedikodu çıkmış ve düzensizlik baş göstermişti. Gerek Hotin'e gerekse Özi'ye ancak altı-yedi yüzer yeniçeri yine perişan bir şekilde ulaşmıştı. Diğerleri ise sağa sola dağılmış başıbozuk bir şekilde hareket etmişlerdi. Görüldüğü gibi iaşesizlik, askerlerin

⁶⁵ Aksan, **Ahmet Resmi Efendi**, s. 134–136.

⁶⁶ Jorga, a.g.e., 4, s. 388.

⁶⁷ **Tarih-i Sefer-i Rusya**, s. (5a-5b).

görev yerlerine ulaşmadan dağılmalarına yol açmaktaydı. Eldeki askerliği bildiği sayılan insanların bu şekilde görev yerine gitmeyerek dağılması ve hayâsızlıklarını ortaya koymaları Osmanlı Devleti'nin asker toplama ve sevk etmede nasıl bir sıkıntı yaşadığını da göstermektedir.

Osmanlı ordusunun hazırlıksız olmasının yanısıra ayrıca ordu içinde disiplinsizlik de mevcuttu. Sefere karar verildiği sıralarda ülkede kuraklık ve kıtlık vardı. Ordunun ihtiyaç ve iaşesi için zahîre temin edilmesi konusunda görevliler uyarılmıştı. Fakat sadrazam Mehmet Emin Paşa tedbirsiz davranmış ve yol boyu zahîre anbarları yapılmamış ve askerlerin ihtiyaçları doğrultusunda zahîre depolanmamıştı. Bu durumun zorlukları Hotin saldırılarından sonra kendini göstermeye başlamıştı. Orduda yaşanan zahîre kıtlığı, askerler arasında disiplinsizlik ve firara neden oluyordu. Daha kolay iaşe temin edebilme ümidiyle ordu (26 Temmuz 1769)'da Yassıtepe'den Hantepesi'ne taşındı. Hantepesi'ne gelen Mehmet Emin Paşa kısa bir süre sonra bu tedbirsiz davranışları ve başarısızlıkları nedeniyle azledilerek yerine Yaş muhafızı Moldovancı Ali paşa getirildi. Ayrıca ordu içerisinde firarlarda gün geçtikçe artmakta idi. Bu durumun önüne geçmek için Moldovancı Ali Paşa çeşitli tedbirler alsa da bu yeterli olmamıştı. Daha savaşın başlarında asker firarlarını önlemek için Canikli Ali Paşa Prut kıyısına gönderilmişti. 1769 baharında Osmanlı ordusu sefere çıkmasına rağmen, ordunun büyük bir kısmında firarlar yaşanması ordunun düzenini ve moralini de bozmuştu.⁶⁸

Osmanlı ordusunun 1768–1774 Savaşı'nı kaybetmesinin en önemli nedenlerinden biri askerlerin firar etmesiydi. Osmanlı Devleti, Anadolu ve Rumeli'nin çeşitli yerlerinden askerleri savaş bölgesine göndermişti. Fakat düşmanın Tuna'ya kadar yaklaşması neticesinde Tulca, İsakçı, Kalcı, İsmail, Eflak, İbrail, Kili ve Sünne Boğazı'nda bulunan askerlerin büyük bir kısmı korku ve dehşete kapılarak muhafazasında buldukları yerlerden ayrılmışlar ve Anadolu, Sivas, Karaman, Erzurum, Maraş ve Trabzon, Halep gibi çeşitli eyaletlere firar etmişlerdi. Özellikle Diyabakır eyaleti ve bağlı kazaların askerleri Bender'den firar etmiştir. Sadece Anadolu askerleri buldukları yeri terk etmemiş; Özi kalesindeki askerler ile yeniçeri, sipah, silahdar, topçu ocağı erleri ve denizciler ordudan kaçmışlardı. Devlet, askerlerinin düşmanla karşılaşmadan firar etmesini engellemek için çeşitli tedbirler almıştı. Tulca, İsakçı, İbrail, Kili, Akkirman, Sünne Boğazı'ndan firarların

---

⁶⁸ Köse, a.g.e., s. 21–22- 26; Uzunçarşılı, a.g.e.,V, s. 382; Baycar, a.g.e., s. 321–322.

engellenmesi için Maçın, Hırsova, Silistre ve Babadağı Köprüsünün tutulması ve yakalanan askerlerin geri iade edilmesi için yetkililere birçok defa Divân-ı Hümâyûn'dan emirler gönderilmişti. Ayrıca asker firarların önüne geçmek için belli zamanlarda asker yoklaması yapılmıştı.⁶⁹

İsakçı'ya gelene kadar şiddetli yağışların yağması, çevre bölgelerin halkının bir yandan Ruslara yardım ederken, diğer yandan Osmanlı askerlerini engellemeye çalışması ve kötü şartlardan dolayı veba salgınının baş göstermesi askerlerin kaçmasının en önemli nedenleri arasındaydı. Bu durum Sultan III. Mustafa'ya hitaben yazılan 1769 tarihli bir belgede şöyle belirtilmektedir: “*Şevketlü kerâmetlü veliyy-i ni‘metim padişahım, Hotin’den avdetden berü tâ İsakçı’ya gelinceye dek kar, yağmur, sovak cümle halkı it‘âb ve hayvanâtı helâk edüp, İsakcı cisrinden geçdikden sonra yirmi gün mikdârdır lodoslar esüb havâlar açıldı. Küffâr-ı la‘în etrâfdan hücumla başladı. Re‘âyâ hâyinleri i‘ânet eylediklerinden zahîrede ve malzemedede zahmet çekmeyüp gider. Bizim askerimiz İsakcı’ya gelince şiddet-i burûdet u bârândan meks eylemeyüp İsakcı’ya dahi durmayup kaçdılar. Ve bu havalarda İsakcı’da vebâ hastalığı zuhûr edeli bir aydır askerinin çoğu bundan dahi firâr eylediler.*”⁷⁰

Ordudan kaçan askerler o kadar fazlaydı ki, bu askeler geri dönüşlerinde köy ve kasabaları yağmalayarak eşkiyalık yapıyorlardı. Firari askerlerin geçmesi gereken İsakçı Köprüsü, Alaiye sancağı mutasarrıfı Mehmet Sadık'ın buraya muhafız olarak tayini ile kontrol altına alındı. Ona gönderilen emirde; köprüden geçmeye çalışan asker kaçaklarına geçit vermemesi, eğer geçit verirse bunun ihanet sayılacağı, çünkü İsakçı'nın askerleri cephede olduğu için kasabanın boş olduğu, fakat buna karşılık orada hazine, cephaneye ve bol miktarda mühimmât bulunduğu bildiriliyor ve köprüyü iyi koruması tembihleniyordu.

Ordudan kaçanlar veya kaçmaya yeltenenler sadece askerler değildi. Bazı Divan-ı hümayun çavuşları da firar ederek İstanbul'a gelmişti. Yine Tuna ve Sünne Boğazı'nı korumakla görevli bulunan Canik Muhassılı Ali Bey gemileriyle Canik'e dönerken, Tuna

⁶⁹ Ersin Kırca, “Başbakanlık Osmanlı Arşivi 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1–200)”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007, s. XXIV; İlhan Gök, Başbakanlık Osmanlı Arşivi 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200–376) (1183–1185/1769–1771), Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007, s. XX.

⁷⁰ Kırca, a.g.t., s. XVII.

donanmasında bulunan Üsküdar kayıkçıları ashabından Musullıoğlu da firar teşebbüsünde bulunmuştu.⁷¹

1768-1774 savaşı, genellikle hem savaşa katılanlar hem de gözlemciler tarafından, Osmanlıların askeri teknoloji ve taktikler konusunda artık arayı kapatamayacak kadar Avrupa'nın gerisinde kaldığını gösteren savaş olarak kabul edilmektedir. Belki de Osmanlı Devleti ile savaşan tek devlet Rusya olduğundan, savaşın Avrupa'daki askeri reformlar üzerindeki etkilerine fazla önem verilmemiştir. Örneğin Yedi Yıl Savaşlarında hafif süvari birlikleri ile hafif topların etkili bir şekilde kullanılmasıyla daha çok hareket serbestliği sağlanmıştı. Bu sıkı bir disipline sahip olan ve seri ateş eden hızlı piyade birliklerinin oluşturulmasıyla da birleşince düşman karşısında kesin zaferler kazanılmıştı. Osmanlı Devleti bu savaşlara katılmadığı için bu yeniliklerden ancak 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nda haberdar oldu. Avrupa askeri stratejisinin özelliği haline gelen yöntemler bu savaşta bir kez daha kendini gösteriyordu.⁷²

2.2.3.1. Yeniçerilerin Durumu

Yazar eserinin son kısmında doğrudan asker sınıfıyla özellikle de yeniçerilerle ilgili değerlendirmelerde bulunmaktadır. Bu değerlendirmeler ordunun hizaya çekilip düzene sokulması gereğini açıkça ifade etmektedir. Metinde savaşın seyri ile ilgi değerlendirmeler yapılırken, Hotin ve Öziye gönderilen yirmi bin yeniçerinin görev yerine gitmeyerek, firar ettiği, sağa-sola dağılıp ahlakını ortaya koyduğu ifade edilmişti.⁷³ Ancak bu son kısımda yeniçerilerle ilgili doğrudan eleştiriler yapılmaktadır.

Ona göre asker ya dinin gereği olarak, ya inayet-i padişâhîyi kazanmak için ya da emr-i şeni-i te'dipten korktuğu için savaşır. Oysa artık dini sebeplerle savaşa gidenlerin sayısı oldukça azalmıştır. Diğer taraftan birçokları zeamet, tımar, ulufe ve diğer padişah dirliklerinden veya bir yerde hizmet ederek kazançlarını külfetsiz bir şekilde temin ettiklerinden insanları savaşa heves ettirecek hiç bir şey kalmamıştı. Bu nedenle "*nizâm-ı*

⁷¹ Gök, a.g.t., s. XX-XXI.

⁷² Aksan, **Ahmet Resmi Efendi**, s. 126-127; Osmanlı Devletinin askeri yapısı ile ilgili tüm ayrıntılar için bkz.; Abdülkadir Özcan, "Osmanlı Devleti'nin Askeri Yapısı", **Türkler**, 10, Ankara, 2002, s.107-121; Abdülkadir Özcan, "Ottoman Military Organization", **The Great Otoman Turkish Civilisation**, III, (Editor-in-chief: Kemal Çiçek), Ankara, 2000, s. 719-726; Kahraman Şakul, "Osmanlı Askeri Tarihi Üzerine Bir Literatür Denemesi", **TALİD**, 1(2), 2003, s. 509-571.

⁷³ **Tarih-i Sefer-i Rusya**, s. (5b).

askere külliye” düzensizlik gelmişti. Yine hakkı olmadığı halde “*nan-pâre-yi padişâhiye*” sahip olduğundan, bu gelirlerin sahibi nezdinde varlığı ve yokluğu eşit durumda bulunmaktaydı. Bu nedenle “*nan-pâre-yi padişâhiye*”sahip olanlar, bu ekmeğin (gelirin) kıymetini bilmeyip, bunun gerektirdiği hizmetleri yerine getirmemekteydiler. Bu nedenlerden dolayı eskiden beri nice fesat “*tekevvin ve tahakkuk*” edegelmişti. İş sahipleri, ellerinde bulundukları ulufenin kıymetini bilmeyip, bunu ocak zabitanlarına ihale ettiklerinden, “*nan-pârelerin ekserisi ocaklar zabitanı defterlerine dahil*” olmuştu.⁷⁴

Burada açık bir şekilde askerin savaşma amacının ortadan kalktığı, din gayretinin askeri savaşa devam ettirme konusunda hiçbir etkisinin kalmadığı belirtilmektedir. Öte yandan askeri savaşa heves ettirecek hiçbir gelir kalmamasından ve askerlerin elde ettikleri zeamet, tımar ve ulufe vasıtasıyla hiçbir zahmete girmeden gelirlerini temin edebildiklerinden savaşı tercih etmedikleri ifade edilmektedir. Yani Osmanlı askeri sınıfı için savaşın maddi ve manevi motivasyonu ortadan kalkmıştı. Bu nedenle de asker savaş istemiyor, kendi varlık sebebini anlamsızlaştırıp, devlete yük haline geliyordu.

Diğer yandan asker tayfasının bir sınıfı diğerine eşit olduğunda birinin “*mugayir-i rıza*” hareketlerinin diğeri tarafından düzeltilmesi ve onların “*semt-i hilâfa meyl etmekten men’ edilmeleri*” mümkün olacaktı. Örneğin dört bölük sınıfı, sipah ve silahdara; bunun tamamı ise piyade ocaklarına ve bunların toplamı da zeamet ve tımar sahiplerine denk olsaydı, bunlardan birinin “*cürüm ve günah vukû’ takdirinde*” diğeri ile hizaya getirilmesi mümkün olurdu. Fakat “*askeri taifesi piyade ocaklarına mahsûs olub amme-i nas*”, yani hizmet verenlerin tamamı esnaf, tüccar, reaya, ulufeli ve herkes yeniçerilik iddiasında olduğundan bunlar diğer askere galip gelmekteydiler. Bu nedenle yeniçerilerin kontrol altında tutulamayacağı “*zihinlerde mukarred ve sabit olan kazaya-yı müsellemedendi*”. Bu yüzden de onlar zorla savaşa sürülseler bile yeniçerilerden bir fayda temin edilemeyeceği açıktı.⁷⁵

Yazar açıkça merkezdeki yeniçeri ordusunu dengede tutup dizginleyecek, gerektiğinde ona müdahale edecek, onunla denk bir kuvvetin olmayışını yeniçerilerin düzensizliğinin temel nedenlerinden biri olarak kaydetmektedir. Buradan anlaşılan

⁷⁴ **Tarih-i Sefer-i Rusya**, s. (25a-25b).

⁷⁵ **Tarih-i Sefer-i Rusya**, s. (26a).

herkesin yeniçeri olduğu, fakat askerlikten başka her işle meşgul oldukları, öte yandan sahip oldukları güçten dolayı kimsenin onları hizaya getirecek kudret ve basireti kendinde bulamadığı gerçeğiydi. Bu bakımdan yazara göre yeniçerileri dengeleyecek başka bir askeri birliğe ihtiyaç duyulduğu ifade edilmektedir. Nitekim III. Selim'in Nizam-ı Cedit ordusu böyle bir sebeple kurulmuştu, fakat sonuç hüsrana olmuştur.

Tarih-i Sefer-i Rusya yazarının Osmanlı ordusunda ortaya çıkan düzen bozukluğu ile ilgili söyledikleri bunlardan ibaret değildir. Eserinin son paragrafında, askeri sistemde ortaya çıkan düzensizlik ve bunun doğurduğu başıbozukluğu, doğrudan ülke, devlet ve dinin yönetimi ile ilişkilendirerek analizine devam eder. Bir devletin dengeli bir şekilde yaşayabilmesi için gerekli olan kurumlararası dengeden bahsederek eserini tamamlar.⁷⁶

“...Mesela insanda mu'teber olan ahlât-ı erbaa'ki dem ve safra ve balgam ve sevdadan ibarettir. Biri galib ve aheri mağlûb olduğu takdirde vücûd-u insanda bir illetin hıdveti derkâr ve ru'yet-i umûra adîmü'l-iktidâr olub tedbir-i etibbâ ile mizâc-ı tesviye ve ta'dil olunmadıkça ru'yet-i umûra muktedir olamadığı gibi devletin dahi enva-i askeriyesi ahlât-ı erbaa makamında olmağın bir sınıfı kesret üzere mevcûd olduğu sûrette bizzarûre sınıf-ı aher makhûr ve mağlûb olub hükm-i tasarruf sınıf-ı eksere teveccüh iderek vücûd-ı devlette sui mizâc hadis ve umûr-ı devletin düccâr-ı akide-i suûbet ve in'kâd olmasına bâis olur. Lâkin etibbânın müdevâtı ile sui-mizâc-ı insanı sıhhatte tahvil eyledikleri misülli hüsn-i tedbir-i aklâ ile tedrici tesviye ve takdil-i askere mübâşeret olunub bi'inayeti Teâlâ kuvveden fiile götürülmesine bezl-i iktidâr olunsa vücûd-ı devlette dahî sıhhat-i mizâc hasıl olmuş olub idare-i umûr-ı din ve devlet ve zabt ü rabt-ı memleket her vechile sehl ü asân olacağı müteyakkıttır.” diyerek bu görüşünü ortaya koymaktadır.

Bu anlatı organizmacı bir yaklaşımla insanı oluşturan “*anasır-ı erbaanın*” ki yazar “*ahlât-ı erbaa*” diyerek bunun dört unsurun bir karışım olduğuna işaret eder. Yani dem, safra, balgam ve sevdânın denge halinde bulunmasının insanın sağlığına işaret ettiğini, bu dengenin biri lehine diğerleri aleyhine bozulmasının ise insanın muvazenesini bozacağını, dolayısıyla bir takım sıhhi sorunlara yol açacağını ifade etmektedir. Dört unsurda ortaya çıkan dengesizlik sonucu insanın yaşadığı sağlık sorunları “*tedbir-i etibbâ ile mizâc-ı tesviye ve ta'dil olunmadıkça ru'yet-i umûra*” gücü yetmeyecektir. Bir devletin askeri sınıfı da bu makamda değerlendirilmelidir. Yani bir devletin sahip olduğu farklı asker grupları “*ahlât-ı erbaa*” makamında bulunmaktadır. Eğer bu farklı asker sınıflarından biri diğerine “*kesret üzere*” olursa, sonraki sınıf “*makhûr ve mağlûb*” olur ve “*hükm-i tasarruf*” çoğunluğu elinde tutan askeri sınıfa geçer. Böylece “*vücûd-ı devlette*” kötü özellikler ortaya çıkarak devlet düzeninde bozulma ve dengesizlik baş gösterir. Bununla

⁷⁶ Tarih-i Sefer-i Rusya, s. (26a-26b).

birlikte, doktorların insanda ortaya çıkan unsurların dengesizliğini çeşitli tedavilerle tekrar sağlıklı bir hale getirmesi gibi “*hüsn-i tedbîr-i aklâ*” ile aşamalı bir şekilde farklı asker sınıfları arasında düzenin yeniden tesis edilmesi girişimi kuvveden fiile getirilmek için “*bezl-i iktidâr*” olunursa “*vücûd-u devlette*” de sıhhat hâsıl olur. Böylece “*idare-i umûr-ı din ve devlet ve zabt û rabt-ı memleket*” daha kolay olacaktır.

Bu eleştiriler kendi içinde tutarlılıkları olan geleneksel yaklaşımları içermektedir. Buna göre asker din, devlet (padişah) ve para için savaşa gitmektedir. Ancak artık Osmanlı askerinde, özel olarak ordunun en büyük kısmını oluşturanlarda ne din gayreti ne devlet gayreti kalmıştı. Geriye sadece savaş yolu ile elde edilecek gelirler nedeniyle savaşa heves etme düşüncesi kalmaktaydı. Bu ise iki açıdan imkansızdı. Yeniçeriler zaten askerlikten başka her işi yapmakta, hak etmeden padişah dirliklerini almakta, yine zeamet ve tımarlar hakkı olmayanlara verilmekteydi. Bu nedenle ordu mensupları çok azı dışında askerlikten başka her işle iştigal etmekteydiler ve bir yanda askerlik hizmeti dışında gelir temin ederken öte yandan devletten de para alır duruma gelmişlerdi. Dolayısıyla savaşın ve askerliğin getireceği gelirlere ihtiyaçları yoktu. Bir anlamda herkesin asker olması, kimsenin asker olmaması anlamına gelmeye başlamıştı. İkinci olarak savaşların gelir getiren bir tarafı da kalmamıştı.

Yeniçeri ordusunun bu kadar büyümesi ve devleti ve toplumu kontrol eder hale gelmesi ise en önemli sıkıntılardan biriydi. Burada çare, bu orduyu dengeleyecek ve gerektiğinde düzene sokacak başka askeri sınıfların da ortaya çıkarılması ve güçlendirilmesi ve bu arada yeniçerilerin gücünün de makul bir seviye indirilmesiydi. Burada dikkat çeken bir husus da yazarın askerde din gayretinin kalmadığına dair yaptığı yorumdur. Bu yorumun geleneksel, dinden uzaklaşmanın Osmanlı Devleti’nin yaşadığı olumsuzlukların sebeplerinden biri haline getirilişinin ilk örneklerinden biri olması dikkate değerdir. Yazar bu sözleri ile bir bakıma ordu mensuplarının din gayretlerini yitirmelerinin, askerinin manevi motivasyonunu ortadan kaldırdığını, böyle bir ordunun ise her haliyle bir nevi can pazarı olan savaşa gitme konusunda isteksiz davranacağını ima etmektedir. Ancak metnin en sonunda askeri gruplar arasında denge kurularak “*umûr-ı dinin*” de “*zabt u rabt*” altına alınacağını ve bu işlerin kolayca yönetileceğini ifade etmesi, onun düşüncesine göre dinin kontrol altına alınması ve devletin denetiminde olması gerektiğine dair bir işaret olsa gerektir.

Yazarın eser boyunca hiç bir yenilikten bahsetmeyip, önerilerini sistem içerisinde ve geleneksel biçimde ifade etmesi dikkate değer bir tutumdur. Tanzimat'ın hemen öncesinde belki de III. Selim döneminde kaleme alınan bu metnin, geleneksel tahlil yöntemlerini kullanarak, yine geleneksel önerileri satır aralarında sıralaması, yazarın zihin yapısına dair önemli ipuçları vermektedir. Yine devlet düzeninin askeri sınıfta yapılacak düzenlemeler sonucu ordunun itaat altına alınmasıyla yeniden tesis edileceğini ifade etmesi dikkate değer bir tutumdur. Ancak son tahlilde devlet otoritesinin yeniden kurulması için askerlerin itaat altına alınması gereğinin en önemli şart olduğu bir gerçektir. Nitekim bu gerçekleştiği takdirde din de memleket de kontrol altına alınıp çok kolay bir şekilde yönetilecektir.

Yazarın düşünceleri ile bütün bürokratik mekanizmayı, orduyu ve ilmiyeyi karşısına aldığı açıktır. Bu düşüncelerin Osmanlı Devleti'nde devlet otoritesinin yeniden kurulması için köklü düzenlemeler ihtiyaç duyduğu, rical-i devletin, ordunun, dinin ve memleketin bütünüyle yeniden değerlendirilmesi gerektiğine işaret ettiği açıktır. Ancak Tarih-i Sefer-i Rusya'da bu yeni düzenlemenin ne yönde olacağına dair herhangi bir işaret bulunmamaktadır. Yazarın bütün devlet ricalini, orduyu ve dolaylı bir şekilde de olsa ilmiyeyi hedefe koyması, muhtemelen onun eserde kimliğini saklamasının ve Tarih-i Sefer-i Rusya'yı anonimleştirmesinin temel nedenidir.

2.2.4. Savaşın Seyri

Osmanlı-Rus savaşı fiilen 1769 yılı yazında Prens Galitzin komutasındaki bir Rus kuvvetinin Hotin'e hücumu ile başladı. Hantepesi'nde yapılan müzakereler sonucunda, Rus ordusunun saldırılarına maruz kalan Hotin'in takviyesi ve ordunun Bender'e⁷⁷ hareketi kararlaştırıldı. 26 Haziran 1769'da Bender'e yakın Yassitepe'ye gelindi. Sadrazamın yol boyunca sergilediği kararsız davranışlar ordunun sevk idaresindeki yetersizliğin göstergesiydi. Ek olarak askerlerin geçtiği güzergâh boyunca hiç bir tedarikinin sağlanmamış

---

⁷⁷ Bender, Özi ile Hotin arasında olup, Osmanlı Devleti savaş esnasında bu iki kaleye de yardım edebilirdi. Ayrıca Lehlilerin Osmanlı Devleti sınırındaki Kamançe mevkiine yakındı ve Bender'in önemli müstahkem bir kalesi vardı; Aksan, **Ahmet Resmi Efendi**, s. 133; Uzunçarşılı, a.g.e., V, s. 376 (1.dipnot).

olması Osmanlı ordusunun savaşa ne kadar hazırlıksız ve plansız girdiğini de gözler önüne seriyordu.⁷⁸

Rusya'ya savaş ilan edilmesi üzerine 31 Ocak 1769'da Kırım Han'ı Kırım Giray, Rusların Balta şehrine tecavüzlerinin intikamını almak için yüzbine yakın Tatar atlısıyla Kırım'dan hareket ederek Rus kuvvetlerini mağlup edip güney Rusya'yı üç koldan tahrip ve yağma ederek binlerce esir elde edip, Rusya'ya gözdağı verdikten sonra Kırım'a döndü. Bu akın karşısında dehşete düşen II. Katerina Kırım Giray'la baş edemeyeceğini anlayarak Siropulo adlı bir Rum Hekimi elde edip Kırım Giray'ı zehirleterek öldürttü. Onun yerine IV. Devlet Giray Han geçti. Yeteneksiz olan bu Han değil padişaha yardım etmek, Kırım Tatarlarının kendilerini savunmalarını bile olanaksız hale getirdi.⁷⁹

Bu sırada Rusya, Avrupa ve Asya cephelerinde Osmanlı Devleti'ne karşı muhtelif ordular hazırlamıştı. Rus cephesi Osmanlı cephesine nazaran daha hazırlıklıydı. Orduları saldırı için üç yönde Ukrayna'da, Azak'ta ve Kafkasya'nın kuzeyinde hazır bekliyordu. Rus ajanları, Karadağ, Sırbistan ve Prenslüklerde ayaklanmaları örgütlüyorlardı.⁸⁰

Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın yerine çeşitli entrikalarla Sadrazam olan askerî taktik bakımdan yeterli bilgi ve becerisi olmayan Yağlıkçı-zâde Mehmed Emin Paşa⁸¹ orduyu toparlayamadığı gibi Rus saldırılarına karşı akılcı bir plan da hazırlayamamıştı. Ordunun sefere iyi hazırlık yapmadan çıkması, yiyecek ve erzak sorunları ile aylıkların zamanında ödenememesi yüzünden askerler arasındaki disiplinsizlik gibi birçok sorunla karşılaşan Osmanlı Devleti'ni artık zor günler beklemekteydi. Hotin'e ilk saldırı, kaledeki muhafız birlikleri, özellikle Teke Mutasarrıfı Abaza Mehmet Paşa'nın çabalarıyla püskürtüldü.⁸² Bu sırada Bender seraskeri Moldovancı Ali Paşa Yaş seraskerliğine, Çorlulu Ali Paşa'nın torunu Kel Ahmet Paşazâde ise Aksu (İlsavat) seraskerliğine tayin edilmişti.

⁷⁸ Köse, a.g.e., s. 21.

⁷⁹ Danişmend, a.g.e., s. 44; Shaw, a.g.e., s. 336; Uzunçarşılı, a.g.e., V, s. 374-375; Hammer, a.g.e., 8, s. 418-419; Baron de Tott, Kırım Türklerinin bu sefere iştirakine ve bütün ayrıntılarına **18.yüzyılda Türkler** adlı eserinde genişçe yer vermiştir. Çünkü bu sefer sırasında bir general olarak Kırım Han'ının maiyetinde bulunmuş, onun çektiği zahmetlere ve yorgunluklara ortak olmuş, sofrasında oturmuş ve onun gibi giyinmiştir.

⁸⁰ Shaw, a.g.e., s. 337; Uzunçarşılı, a.g.e., V, s. 374-375; Danişmend; a.g.e., s. 44.

⁸¹ Mehmed Emin Paşa hakkında ve bu savaşta rolü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.; Kemal Beydilli, "Mehmed Emin Paşa, Yağlıkçı-zâde", **DİA**, XXVII, s. 464-465.

⁸² Abaza Mehmet Paşa, Selanik ve Kavala mutasarrıfı ve Hotin muhafızı olan ve savaş esnasında bir gülle parçasının isabeti ile şehit olan Hasan Paşa'nın yerine tayin edilmişti; Köse, a.g.e., s. 25.

Rus kuvvetlerinin yine Prens Galiçin komutasında, Temmuz 1769'da Hotin'e gerçekleştirdiği ikinci saldırı ise kalede bulunan Canikli Ali Paşa,⁸³ Hüseyin Paşa'dan sonra Hotin muhafızı tayin edilen Abaza Mehmet Paşa, Moldovancı Ali Paşa ve Kırım Han'ının da gayretleriyle püskürtüldü (17 Temmuz 1769).

Rus kuvvetlerinin Hotin'e üçüncü saldırısı karşısında Osmanlılar başarı gösteremedi. Sadrazam Moldovancı Ali Paşa orduda çeşitli düzenlemler yapmaya çalıştı. Özellikle Dinyester (Turla) nehri üzerine köprü kurdurup bir kısım askeri karşı tarafa geçirip düşman kuvvetlerini sarstı ise de Hotin'de ki yenilginin önüne geçemedi. Mevsimin sonbahar olması nedeniyle Rusların geri çekileceği düşünülmekteydi fakat durum böyle olmadı. Dinyester nehrinin sularının kabarıp köprüleri yıkması da Osmanlı ordusunun vaziyeti için kötü oldu. Nehrin karşı kıyısındaki askerlere yardım edilemedi ve Rus taarruzu bu kuvvetleri kötü duruma düşürdü. Kış için geri dönmek isteyen Moldovancı Ali Paşa Hotin'e bir serdar bırakmak istedi. Ancak burada kimse kalmak istemedi. Bunun üzerine kale boşaltılarak Rus işgaline terk edildi. Böylece Hotin'in Ruslar tarafından işgal edilmesinin önüne geçilemedi (17 Eylül 1769). Bu müstahkem kaleyi kolaylıkla ele geçiren Ruslar, bu sayede Tuna deltasına kadar rahatça ilerleyebilme imkânını bulmuşlardı. Osmanlı Devleti ise Özi, Bender, İbrail, Fokşan ve Yaş gibi kalelere asker sevk ederek bu kal'aların muhafazasına önem verdi. Ayrıca Hotin'in elden çıkmasıyla Eflak ve Boğdan toprakları Rus taarruzlarına açık hale gelmişti.⁸⁴

Yeni sadrazam Moldovancı Ali Paşa orduda çeşitli düzenlemler yapmaya çalıştı. Dinyester (Turla) nehri üzerine köprü kurdurarak askerin bir bölümünü karşı tarafa geçirip düşman kuvvetlerini sarsmış ise de Hotin'de ki yenilginin önüne geçememişti. Bu mağlubiyet hem Moldovancı Ali Paşa hem de Osmanlı ordusu üzerinde moral bozukluğuna sebep oldu. Hantepesi'nde toplanan ordu için sadrazam yeni girişimlerde bulundu. Komutanlar arasında görev bölümü yaptı. Rus saldırı ihtimalinin yüksek olduğu Yaş şehrine asker takviyesi yapıldı. Asker firarlarını önlemek için bazı girişimlerde

⁸³ Canikli lakabıyla tanınan bir aileye mensuptur. Osmanlı Devleti bünyesinde birçok görevde bulunan, 1772 yılında Trabzon valisi olan Canikli Ali Paşa 1768–1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nda da önemli sorumluluklar üstlenmişti. Savaşın önemli cephelerinden ve Osmanlı Devleti'nin de büyük önem verdiği Kırım'a 1773 tarihinde serasker olarak tayini en önemli görevlerindendi. Canikli Ali Paşa ve bu savaştaki görevleri ile ilgili ayrıntılar için bkz.; Rıza Karagöz, **Canikli Ali Paşa**, Ankara, 2003; Yücel Özkaya, “Canikli Ali Paşa”, **Belleten**, 144, (1972), s. 503–517.

⁸⁴ **Tarih-i Sefer-i Rusya**, s. (10b-11a); Shaw, a.g.e., s. 336-337; Köse, a.g.e., s. 22-24; Köksal, a.g.e., s. 23; Uzunçarşılı, a.g.e., V, s. 375-380; Ahmet Resmi Efendi, **Hulasatü'l-i'tibâr**, İstanbul, 1286, s. 27-30.

bulunuldu. Canikli Ali Paşa, daha savaşın başlarında asker firarlarını önlemek için Prut kıyısına gönderilmişti. Rusların Hotin'den sonra Eflak ve Boğdan'a yönelmeleri ve oradaki halkı kışkırtmaları üzerine Abaza Mehmet Paşa bu isyanları önlemekle görevlendirildi.⁸⁵ Ancak Moldovancı Ali Paşa'nın sadrazamlığı dört ay kadar sürdü. Hotin mağlubiyeti, özellikle başarısızlıkla sonuçlanan Turla nehri üzerindeki köprü olayı, onun azledilmesine sebep oldu. Yerine İvazzâde Halil Paşa sadrazamlığa getirildi (16 Aralık 1769).⁸⁶

Ruslar Hotin'den sonra Eflak ve Boğdan'a yöneldiler.⁸⁷ Kışı Babadağ'ında geçiren yeni sadrâzam, sefer hazırlıkları yaparken Ruslar üç koldan saldırıya geçtiler. Nitekim 1770 senesi büyük ölçüde savaşın seyrini tayin eden yıl olmuştu. Rus ordusunun başında, II. Katerina tarafından başarısızlıkla suçlanarak azledilen Galiçin'in yerine tayin edilen Ukrayna kuvvetleri kumandanı Romanzov vardı. Osmanlı ordusunun başında ise Moldovancı Ali Paşa'nın yerine tayin edilen beceriksiz ve cesaretsiz İvaz Paşazade Halil Paşa vardı. Kırım Han'ı Devlet Giray da aynı Moldovancı Ali Paşa gibi başarısızlıkla suçlanarak yerine Kaplan Giray tayin edilmişti. Rus orduları Ukrayna'dan Tuna'ya kadar ilerleyip, başkent Bükreş dâhil Eflak ve Boğdan'ı işgal ettiler. Rusları Boğdan'dan atmak isteyen Kırım Hanı Kaplan Giray ile Boğdan Seraskeri Abdi Paşa, karşı taarruz düzenledilerse de Romanzov tarafından geri püskürtüldüler.

Osmanlı ordusu mühimmât bakımından daha hazırlıklı olan Rus ordularına karşı 1 Ağustos 1770'de Prut nehrinin bir kolu olan Larga nehri boylarında, Kartal (Kagul) sahrasında, Debbağ Köprüsü mevkiinde büyük bir bozguna uğradı. Osmanlı açısından savaşın en ağır bilançosu, 100.000'den fazla askerden oluşan ordunun üçte birinin savaş alanında şehit düşmesi, bir kısmının da kaçarken Tuna nehrinde boğulmasıyla ortaya çıkmıştı. Kırım Han'ı Kaplan Giray'ın çabaları da sonuç vermedi ve Ruslar savaş meydanında 143 top ve 7000 araba yük zahîre ele geçirdi. Bütün mühimmât top ve erzak Rusların eline geçmişti.

Sadrazam İvaz Paşazâde Halil Paşa'nın Rusların üstüne gidemeyerek savunmaya çekilmesi, metris kazımı ile zaman harcaması yenilginin önde gelen sebeplerindendi. Savaş

---

⁸⁵ Köse, a.g.e., s. 25–26.

⁸⁶ Uzunçarşılı, a.g.e., V, s. 384; **Tarih-i Sefer-i Rusya**, s. (17a-19a); Ayrıca İvazzâde Halil Paşa'nın bu savaştaki rolü ve ayrıntıları için bkz. ; Fikret Sarıcaoğlu, "İvazzâde Halil Paşa", **DİA**, XXIII, s. 494-496.

⁸⁷ Eflak-Boğdan 1711'den beri İstanbul'daki Fenerli ailelerden seçilen voyvodaların yönettiği Osmanlı Devleti'ne bağlı birer beylikti.

esnasında Ruslar, Osmanlı ordusunu uzun menzilli top ateşine tabi tutmuştu. Rus topçularının bu üstünlüğü, onlara zaferi, Osmanlı ordusuna ise ağır bir bozgunu getiren diğer önemli nedendi. Ayrıca yeniçerilerin ve diğer askerlerin disiplinsiz davranışları, savaş sırasında korku ve dehşete kapılmaları da bozgunu getiren sebepler arasındaydı. 38 bin asker 119 sahra topu ve 140 alay topuna sahip olan Rus ordusu ilk defa Osmanlı ordusu karşısında bu kadar büyük bir başarı elde etmişti. Böylece Eflak ve Boğdan'ın tümü Ruslar tarafından işgal edildi. Onlar, Bender, Kili, Akerman, İsmail, İbrail gibi Tuna deltasının kuzeyindeki (Bucak Eyaleti) kalelere hâkim oldular. Ruslar bu kalelere hâkim olarak Bulgaristan yolunu da açmış oldular. Bundan sonraki hedef ise İstanbul olacaktı.⁸⁸

Kartal zaferinden ve Bender kalesinin ele geçmesinden sonra Rusya, Osmanlı Devleti'ne 17 Eylül 1770 tarihinde ilk barış teklifinde bulundu. Rus generali Romanzov, Binbaşı Yuvan vasıtasıyla sadrazam Halil Paşa'ya müracaat ederek, Rus kuvvetlerinin Tuna'nın güneyine geçmesinden önce herhangi bir yabancı devletin aracılığı olmaksızın barış görüşmelerine başlanması isteğinde bulundu. Sadrazam durumu İstanbul'a bildirdi. Fakat İstanbul'dan kesin bir cevap gelmedi. Bunun sebebi ise Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti ve Rusya nezdinde barış için aracılık girişimlerinde bulunmaları idi. Rusların teklifi ciddi bir şekilde değerlendirilmedi. Fakat Osmanlı Devleti barış için girişimde bulunan yabancı devletlerden Avusturya ve Prusya'nın tekliflerini değerlendirecekti. Hatta Avusturya ile Osmanlı Devleti arasında 6 Temmuz 1771'de gizli bir antlaşma yapıldı. Bu antlaşma doğal olarak Rusya'yı rahatsız etti. Yine bu sıralarda Rusya ile Prusya arasında gizlice Lehistan'ın paylaşımı görüşülüyordu.⁸⁹ Görüşmelere daha sonra Avusturya da katılacak ve aralarında üçlü antlaşma yapacaklardı. Bu üçlü antlaşma sonrası barış girişimleri için Osmanlı Devleti'ne baskılar artacak, II. Katerina da sonunda barış yapmaya sıcak bakacaktı. Görüşmeler daha sonra yoğunlaşacak karşılıklı müzakereler ve antlaşmalar gerçekleşecek ve bu süreç, özellikle savaşın olumsuzlukları sonunda imzalanan 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'na kadar gidecekti.⁹⁰

Kartal mağlubiyeti (1 Ağustos 1770) sonrası Sadrazam Halil Paşa azledildi ve yerine Bosna valisi Silahdar Mehmed Paşa vezir-i azam ve ser-dâr-ı ekrem oldu (Aralık

⁸⁸ **Tarih-i Sefer-i Rusya**, s. (17a-19a); Uzunçarşılı, a.g.e., V, s. 382-389; Aksan, **Osmanlı Harpleri (1700-1870)**, s. 160-164; Köse, a.g.e., s. 30-34; Şirokorad, a.g.e., s. 146-147; Shaw, a.g.e., s. 337.

⁸⁹ Lehistan'ın ilk taksimi hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz.; Bekir Sıtkı Baykal, "Lehistan'ın İlk Taksimi ve Osmanlı Devleti'nin Bu İş ile Alakası", **AÜDTCFTAD**, 4, Ankara, 1941, s. 145-156.

⁹⁰ Uzunçarşılı, a.g.e., V, s. 389-390; Köse, a.g.e., s. 52-54.

1770). Tulca muhafızı Diyarbakır valisi Hacı Ahmet Paşa, Silahdar Mehmed Paşa Bosna'dan ordunun başına gelinceye kadar serdâr vekili tayin edilmişti.⁹¹

Bundan sonra savaş Akdeniz'de devam edecektir. II. Katerina savaşı güneye çekmeyi başararak Osmanlı Devleti'ni güneyden vurma amacına ulaşmıştı. Osmanlı Devleti'ni içten vurmaya amaçlayan Ruslar, Mareşal Münih'in tavsiyesiyle Mora'daki Ortodoks halkı kışkırtmaya yönelik girişimlerde de bulunuyorlardı ki bu faaliyetler savaştan bir kaç yıl önce başlamıştı. Burada Ortodokslar için Rusların büyük kurtarıcı olacağı gününün yaklaştığı inancını yaymak isteyen II. Katerina, Baltık Denizi'nde Büyük Petro tarafından yaptırılan donanmadan bir filo ile Akdeniz'e hareket etti. Rusya'nın amacı Atlantik üzerinden Akdeniz'e sokacağı bu filo ile Osmanlı Devleti'ni umulmadık bir yerden vurmaktı.

Sömürgelerde ve denizlerde üstünlüğünü Paris Antlaşması (1763) ile kuran İngiltere'ye karşı bütün Avrupa devletleri düşmanca tutum takınmışlardı. Bu nedenle Rusya ve İngiltere arasında sıkı bir dostluk ilişkisi vardı. İngiltere Avrupa'nın batısında, Rusya ise doğusunda saldırgan politikaları yüzünden yalnız kalmışlardı. Avrupa'daki meselelerde Rusların desteğine ihtiyacı olan İngiltere, Doğu Akdeniz'de Fransızların üstünlüğünü sona erdirmek için Rusya'ya yardım etti. İngiltere ile yapılan 1766 ticaret antlaşması çerçevesinde Portsmouth limanında eksikliklerini tamamlayan Rus filosu, amiral Aleksi Orlof komutasında ve İngiliz amiral Elphinstone'nun sevk ve idaresinde Akdeniz'e açıldı. Mart 1770'de Mora'ya geldiklerinde Rus casusları tarafından kışkırtılmış olan halk isyana başlamıştı. Ruslar silah yardımı yapmak üzere karaya çıkıp Mayna ve civarında binlerce Müslüman halkı katlettiler. Zenta ve Kefalonya adalarında yaşayan Rumlar da Osmanlı kalelerine ve Müslüman halka karşı saldırıya geçti. Böylece isyan Mora'nın dışına sıçradı. Rus-Rum ortak hareketi başlangıçta ümit verici gözükmekteydi. Ancak Rusların yeteri kadar asker gücünün bulunmaması, silah ve mühimmât yardımı temin edememeleri gibi nedenler başarı şansını azlıyordu. Nitekim Mora seraskeri Muhsinzade Mehmet Paşa önderliğinde kısa sürede toparlanan Osmanlı kuvvetleri tarafından isyan bastırıldı ve Rus kuvvetleri kaçmaya mecbur bırakıldı. Muhsinzade'nin buradaki başarısı onu "Mora Fatihi" olarak şöhretlendirdi ve Silahdar Mehmet Paşa'nın yerine sadrazam tayin edildi. Savaşın en önemli görgü tanıklarından biri olan ve Osmanlı

---

⁹¹ Uzunçarşılı, a.g.e., V, s. 390- 391.

Devleti bünyesinde birçok görevde bulunan Ahmet Resmi Efendi ise Sadaret Kethüdası oldu.⁹²

Rusya'nın Akdeniz'e yönelik harekâtları ve Mora sularında görünmeleri üzerine kaptan-ı derya Hüsametdin Paşa ve Cezayirli Hasan Bey⁹³ ve beraberindekilerle 6 Mayıs 1770'te İstanbul'dan hareket etmişti. Rodos Beyi Cafer Bey de donanmasıyla bu birliğe katıldı. Rus donanması, Çar I. Petro tarafından St. Petersburg'un hemen yanına inşa olunmuş olan Kronstadt'taki donanma merkezinden hareketle Cebeli Tarık Boğazı'nı geçerek Akdeniz'e, oradan da Mora yarımadasına ulaşmıştı. Osmanlı Devleti Rusya'nın Akdeniz'e ineceğini tahmin etmemişti. Akdeniz'de Rus donanmasını görünce şaşırıldı ve Rus ordusunu takibe başladı. İki donanma birkaç defa karşı karşıya gelmesine rağmen bir sonuca varılamadı. Bunda Osmanlı donanmasının Akdeniz'deki Rus saldırıları karşısında kararsız ve ağır hareketi önemli etken oldu.

Bu iki donanma Sakız adası civarında karşı karşıya geldiğinde kaptan-ı derya Hüsameddin Paşa ile beraberindeki komuta heyetinin beceriksizliği yüzünden Osmanlı donanması Çeşme limanı'na çekilmişti. Cezayirli Hasan Paşa'nın Hüsametdin Paşa'yı donanmanın manevra gücünü kısıtlayacak şekilde demirlememesi gerektiği konusunda uyarmasına rağmen, Osmanlı donanması hareket edemeyecek şekilde demirlenmişti. Osmanlı donanmasının Çeşme limanı'na düzensiz bir şekilde çekilmesini fırsat bilen Rus kuvvetleri, 6 Temmuz gecesi, İngilizlerin desteğiyle Çeşme'ye ateş gemileri sevk ettiler ve tüm gemileri yakıp batırdılar. Kısa bir sürede donanma ateşler içinde kaldı. Çok sayıda Osmanlı askeri ve denizcisi yok oldu. Yaralı olan kaptan-ı derya Hüsametdin Paşa ise Sakız adasına geldi. Çeşme felaketi sonrasında sonra bütün doğu Akdeniz Rusların saldırısına açık hale gelmişti. Nitekim Ruslar başta Limni adası olmak üzere Midilli, Rodos ve Eğriboz adalarına saldırdılar. Ancak Cezayirli Hasan Paşan Limni'de Ruslara baskın düzenledi ve böylece ada kurtarıldığı gibi Ruslar Çanakkal'a Boğazı'ndan da uzaklaştırıldı. Ruslar bundan sonra diğer Ege adalarını da terk etmek zorunda kaldılar. Fakat Rusların Akdeniz'deki bu faaliyetleri neticesinde Osmanlı Devleti'nin Doğu Akdeniz'deki ticaretine

⁹² Uzunçarşılı, a.g.e., V, s. 391-398; Köksal, a.g.e., s. 23; Aksan, **Ahmet Resmi Efendi**, s. 155-156.

⁹³ Cezayirli Hasan Paşa'nın bu savaşındaki rolü ve ayrıntıları için bkz.; Fevzi Kurtoglu, **1768-1774 Türk-Rus Harbinde Akdeniz Harekâtı ve Cezayirli Gazi Hasan Paşa**, İstanbul, 1942.

büyük bir darbe indirilmiş oldu. Bu felaket İstanbul'a ulaştığında kaptan-ı derya azlolunarak yerine Rodos beyi Cafer Bey getirildi.⁹⁴

Birbirini takip eden felaketlerle büyük düş kırıklığına uğrayan Sultan III. Mustafa, çevresinde yeteneksiz kişilerin varlığını bütün yönleriyle farketmişti. Çeşme'deki başarısızlıklardan sonra Sadrâzam Halil Paşa azledildi ve yerine Bosna Valisi Silahdar Mehmed Paşa sadrâzam tayin edildi.⁹⁵ Ayrıca Sultan savaşın gidişatından ve Osmanlı ordusunun vaziyetinden memnun kalmamıştı. Sultan Mustafa Rus ordusunun üstünlüğünün de farkına varmıştı. Bu nedenle özellikle askeri alanda ıslahat yapma gerektiğini düşündü ve bazı girişimlerde bulundu. Askerî alanda yapılan ıslahatlarda en önemli girişimi top yapımı ve topçu yetiştirilmesi için Baron de Tott⁹⁶ adlı Fransız bir uzman ile çalışmasıdır. Özellikle Çeşme Limanı'nda Osmanlı donanmasının Rus donanması karşısında gösterdiği beceriksizlik ve bunun sonucu olarak donanmanın yakılması böylece Çanakkale Boğazı'nın savunmasız kalması nedeniyle istihkâmların güçlendirilmesi ve yeni tabyalar yapılması bağlamında Baron de Tot'un çalışmaları büyük bir önem kazanmıştı.⁹⁷

Osmanlı ordusu yaşanan bozgunların ardından, mevcut ordu ile askeri harekâtların devamının imkânsızlığını anlayarak son tedbirlere başvurmakta idi. Rus ordusunun saldırıları ise her geçen gün artmaktaydı. Bu bağlamda onların bir diğer hedefleri Kırım idi. Ruslar, 1770 yılı'nın bahar ayında Prens Vasili Dolgoruçki önderliğinde Kırım'ın kapısı Or'a hücum etmiş, fakat Kırım'ı savunmakla görevli Silahdar İbrahim Paşa, Rus ordusunu geri püskürtmeyi başarmıştı. Osmanlılar aynı başarıyı ertesi yıl gösteremediler. Ruslar, Kırım yarımadasının kilidi konumundaki Or-kapı'yı ele geçirip, üç haftada tüm Kırım'ı işgal ettiler (Haziran 1771). Bu işgal Fatih Sultan Mehmet döneminden beri Osmanlı siyasi şemsiyesi altında bulunan Kırım'ın ilk ve son işgaliydi. Ekim ayında Vidin muhafızı Muhsizâde'nin Bükreş yönünde yaptığı bir taarruzu akamete uğratan Ruslar, Tuna civarındaki Tulça ve Maçin kalelerini ele geçirip, Babadağı'ndaki Osmanlı karargâhını yağmaladılar. 11 Aralık 1771'de son bir tedbir olarak ikinci kez sadarete

⁹⁴ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 400-404; Köse; a.g.e., s. 49-52; Aksan, **Osmanlı Harpleri (1700-1870)**, s. 160-164; Kurat, **Rusya Tarihi**, s. 257; Çeşme faciası ve ayrıntıları için ayrıca bkz. ; Ali Rıza Özipek-Oğuz Aydemir, **1770 Çeşme Deniz Savaşı: 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşları**, İstanbul, 2006.

⁹⁵ Fikret Sarıcaoğlu, a.g.m., s. 495.

⁹⁶ Tott, a.g.e., s. 5-9, 186-232; Baron de Tott hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. G. David, "Baron de Tott, François", **DİA**, 5, 83-84.

⁹⁷ Köksal, a.g.e., s. 24-25; Abdülkadir Özcan, "Osmanlı Devleti'nin Askeri Yapısı", **Türkler**, 10, Ankara, 2002, s. 107-121.

getirilen ve karargâhını Şumnu'da kuran Muhsinzâde Mehmed Paşa, mevcut ordu ile askeri harekâtın imkânsızlığının farkındaydı. Ertesi yıl iki taraflı menfaatler çerçevesinde başvurulmuş diplomasi yolu, 10 Mayıs 1772'de Yergöğü mütarekesi, (19 Ağustos 1772 - 21 Eylül 1772) Fokşan ve (6 Kasım 1772 - Mart 1773) Bükreş'teki barış arayışlarına rağmen⁹⁸ Kırım'ın serbestiyeti meselesi yüzünden tıkanınca, savaş uzadı ve Osmanlı Devleti topraklarına yönelik Rus saldırıları yoğunlaştı.

Haziran 1773'te Silistre'ye yönelen Romanzof komutasındaki bir Rus taarruzu geri çevrildi ise de Ruslar müteakip hücumlarla Dobruca'yı işgal edip Varna'ya saldırdılar. III. Mustafa, altı yıldan beri süregelen savaş sonunda parçalanmak üzere olan Osmanlı Devleti topraklarının derin üzüntüsü ve vicdan azabı içerisinde felç olarak 1774 yılı başında hayata veda etti. Yerine geçen kardeşi I.Abdülhamid'in hükümdarlığı, barış için yeni bir ümit gibiydi. Yeni birliklerle ordusunu güçlendiren Rusya'nın Romanzof idaresinde Ruscuk, Silistre ve Hacıoğlu Pazarı üzerinden başlattığı üç kollu taarruz, Osmanlı Devleti'ne barıştan başka seçenek bırakmıyordu. Bu saldırıyı karşılamak üzere Muhsinzade'nin, yeğen Mehmed Paşa idaresinde sevkettiği kuvvetler Kozluca'da bozulunca Rus ordusu Temmuz ayı başında zahmet çekmeden Şumnu'daki Osmanlı karargâhını kuşattılar. Bunun üzerine Sadrazam Muhsinzade Mehmed Paşa barış istemek zorunda kaldı ve müzakereler Bulgaristan'da Tuna'nın güneyinde Küçük Kaynarca'da başladı. Öte yandan Rusya da Osmanlı Devleti kadar barışı arzu etmekteydi. Zira Rus kuvvetlerinin eski gücünü kaybetmesi, ordularının bir kısmını İsveç ve Polonya sınırına kaydırması, Ural ve Volga vadilerinde yaşayan köylülerle Don kazaklarının katıldıkları Pugaçev ayaklanmaları, veba salgının sürmesi ve savaş ekonomisi yüzünden çıkan malî bunalım Rusları içerde zor durumda bırakmıştı. 1768'de başlayan Osmanlı-Rus Savaşı I. Abdülhamid zamanında (17 Temmuz 1774) çok büyük maddi ve manevi kayıpları olan Küçük Kaynarca Antlaşması'yla son bulacaktı.⁹⁹

⁹⁸ 1772'de Ruslar ile yapılan Bükreş Antlaşması'nda vakanüvist vazifesini Bağdatlı Ahmet Vasıf yerine getirmişti. Abaza Mehmed Paşa'nın adamlarından biri olan Ahmet Vasıf, Türk-Rus harbinde Ruslara esir düşmüş, fakat II. Katerina'nın sulh müzakeresine ait mektubu ile geri gönderilmiştir (1771). O müzakere esnasında epey rol oynamış ve 1783'te devlet vakanüvistliği makamına gelmiş, ertesi yıl Madrid'e elçi olarak gönderilmiştir. 1791'de Ruslarla yapılan sulh müzakeresinde önemli rol oynamıştır. Bir süre için gözden düşen hatta sürgün edilen Ahmet Vasıf tekrar yükselerek baş defterdar olmuştur. Ahmet Vasıf Efendi, **Mehasinü'l-Asar ve Hakaikü'l-Ahbar**, (Yay. Mücteba İlgürel), Ankara, 1974, s. XXI.

⁹⁹ **Tarih-i Sefer-i Rusya**, s. (21a-23b); Aksan, **Ahmet Resmi Efendi**, s. 153-163; Uzunçarşılı, a.g.e., V, s. 404-422; Köksal, a.g.e., s. 24-25; Sultan III. Mustafa ile ilgili ayrıntılar için bkz.; Reşat Ekrem Koçu, **Osmanlı Padişahları**, İstanbul, 2003, s. 409-415.

Büyük bir öneme sahip olan bu antlaşma toplam iki gün ve iki celsede imzalandı. Osmanlı Devleti'ni temsilen Ahmet Resmi Efendi birinci yetkili, Reisülküttab İbrahim Münib Efendi ikinci yetkiliydi ve Mikailzâde Yorgaki tercüman atanmıştı. Rusya adına General Repnin görüşmeleri yürütüyordu. General Repnin'in Yenikal'a, Kerç ve Kılburun'un Ruslara bırakılması ön şartının Osmanlı Devlet yetkilileri tarafından kabul edilmesiyle görüşmelere başlandı. Diğer maddeler üzerinde yedi saatlik bir müzakereden sonra 7 Temmuz 1774'te Küçük Kaynarca Antlaşması imzalandı. Yalnız Ruslar Prut Antlaşması'nın yıldönümü olan 21 Temmuz'a kadar bu antlaşmayı imzalamadılar. Bu antlaşmanın Osmanlı Devleti için en üzücü ve ağır maddesi Kırım'ın Osmanlı Devleti'nden ayrılması ve müstakil hale getirilmesi idi. Bu madde Kırım'ı Rusya'nın müdahalesine açık hale getiriyordu. Ruslar'ın istedikleri yerde konsolosluk açma hakkına sahip olmaları, Osmanlı Devleti'ni içten karıştırabilmek için önemli bir fırsattı. Rusların tüm denizlerde ticaret yapabilme hakkını elde etmeleri ise Karadeniz'i bir Türk Gölü olmaktan çıkarıyordu. Karadeniz'de Osmanlı Devleti'nin karşısına bir rakip çıkmakla, boğazlar sorunu uluslararası diplomasiye girmeye başlamıştı. Zaten altı yıl süren savaşlar ile zayıflayan Osmanlı Devlet otoritesi, bu antlaşma ile daha zor duruma düştü. Burada yalnızca birkaç maddesine değinilen bu antlaşmanın daha pek çok maddesi olup Osmanlı Devleti için olumsuzluklarla dolu onur kırıcı bir belge olmuştur.¹⁰⁰

2.3. 1768–1774 Osmanlı –Rus Savaş'ında İstihkâm

2.3.1. Köprü Yapımı

Yağlıkçızâde Mehmet Emin Paşa'nın yerine tayin edilen Sadrazam Moldovancı Ali Paşa Hotin'de ilk başlarda gösterdiği başarıyı devam ettirmek ve Rus ordusunu tamamen mağlup etmek için bazı girişimlerde bulundu. Sadrazam Ali Paşa Hotin'in karşısında, nehrin ötesinde yani Podolya tarafında bulunan Galiçin komutasındaki Rus kuvvetlerini tamamen mağlup etmek istedi. Çünkü Rus kumandanı, Osmanlı kuvvetlerinin kış mevsiminde geri çekilmesini ve böylece Hotin kalesinin yardımsız kalmasını bekliyordu. Bunun farkında olan Moldovancı Ali Paşa düşmanı nehrin öte tarafından tamamen atmak

---

¹⁰⁰ Küçük Kaynarca antlaşması ile ayrıntılar için bkz.; Osman Köse, **1774 Küçük Kaynarca Antlaşması**, Ankara, 2006; K. Beydilli, "Küçük Kaynarca Antlaşması", **DİA**, XXVI, s. 524-527; Nihat Erim, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri I: Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları**, Ankara, 1953.

için Turla (Dinyester) üzerine köprü kurdurdu ve bir kısım askeri karşı tarafa geçirdi. Bu kuvvetler düşman kuvvetlerini sarstı ise de mağlup edemedi. Bunun üzerine kendilerini toplayan Rus kuvvetleri hem Osmanlı ordusunu hem de Hotin kalesini top atışlarına tuttu. Ruslar bu sırada nehirde bir yere dokunarak patlayan ve şimdiki torpil vazifesini gören bir sandık ile Turla nehri üzerinde Osmanlıların kurdukları köprüleri yok etmek için kullanacaklardı. Fakat bunu uygulayamadan Osmanlı askerleri durumu farkettiler. Sonbahar mevsimi dolayısıyla soğuklar başgösterdiği için Rusların çekileceği zannedildi ise de bu zan boşa çıktı. Bu sırada Dinyester nehrinin suları kabarak yapılan köprüleri yıkınca nehrin öte tarafındaki askere yardım edilemediğinden Rusların taarruzıyla bu kuvvetler fena duruma düştü. Atına güvenenler Bender tarafına gittiler, bir kısmı ise kayıklarla karşı kıyıya alınabildi. Kaçamayanlar nehrin öte tarafında dögüşerek şehid oldular.¹⁰¹

Tarih-i Sefer-i Rusya adlı yazma eserde ise köprü ile ilgili şu bilgiler mevcuttur: Osmanlı ordusu Hotin'e vardığında, Turla nehrini geçmek "*Moskovlu askerleri*" ile savaşılabilmek için köprü yapımının gerekli olduğu, köprü yapımı için gerekli malzemelerin İsakçı mevkiinden arabalara yüklenerak, Hotin ve Bender taraflarına "*iki konak miktar asker ile birlikte gönderilmesi*", Hantepesi'ne varıldığında Yaş'tan Mehmet Paşa getirtilerek, "*maiyetine elli altmış bin piyade ve süvari asker ve mühimmât ve malzemeleri*" tam olarak Hotin'e gönderilmesinin defterdar tarafından uygun görüldüğü belirtilmektedir. Defterdarın malumu ile köprü malzemeleri cebehâne-yi amireden hazırlanarak ve serasker düzeni ile ordunun Hantepesi'nden sonra Bender'e gideceği belirtilerek bütün köprü dunbazları ve aletlerinin Bender'e gönderildiği ve ordu Hantepesi'ne varmadan bazı iyilik düşünen devlet adamlarının defterdara Hotin tarafına dahi bir köprü yapılması gerektiği, ayrıca Hotin tarafında Katlı Köprü tabir edilen bir köprünün olduğunu düşündüler. Fakat bu köprü Turla nehri üzerinde olmayan Hotin'e altı saat mesafede olan küçük bir köprü idi. Bu nedenle Bender'e gönderilen köprü dunbazları'nın Hotin'e gönderilmesi için Turunçzâde Ali Ağa mübâşir tayin edildi. Fakat Hantepesine gelindiğinde Mehmet Paşa Hotin ser-askeri tayin edildiği gibi köprü malzemesi isteğinde bulundu. Fakat bundan sonra köprü tunbazlarının Bender'den Hotin'e nakli zaman alacağı için Prut nehri üzerindeki

¹⁰¹ Uzunçarşılı, a.g.e., V, s. 382-383; aynı eser, s. 382 (2.dipnot); İsmail Hami Danişmend ise köprü ile ilgili şu ayrıntılara yer vermiştir; Moldovancı Ali Paşa 2 Eylül Cumartesi günü Hotin önlerinde yaptırmayı düşündüğü köprü için elinde bulunan dunbazların yeterli olmamasından dolayı köprünün iki başını yük arabalarına dayandırmak mecburiyetinde kalmıştı. Fakat her ne kadar karşı tarafa 12 bin dalkılıç geçirilmişse de Dinyester(Turla)nehri'nin sularının yükselmesi üzerine iki başı'nın yük arabalarına dayandırıldığı köprü tam ortasından çökerek bir faciaya sebep olmuştur. Ayrıntılar için bkz.; Danişmend, a.g.e., s. 46-47.

değirmenlerden yararlanılması tercih edilse de Moskovlu daha önce Turla üzerine köprülerini kurup ordu üzerine hücum ve islâm askerlerini hezimete uğrattılar. Bender seraskeri Moldovancı Ali Paşa'ya Hotin tarafında Moskovlu ile muharebe'nin olması ve düşmandan intikam için Turla nehrini geçmenin önemine dikkat çekerek kendisine ferman ile tenbih olundu.¹⁰²

2.3.2. Kalelerin Yapımı ve Boğazların Güvenliğinin Sağlanması

Savaş kararı verilmeden önce sınırdaki kalelerin tahkimi yapılmamış, gerekli mühimmât ve erzak da tedarik edilmemişti. Bu nedenle Muhsinzâde Mehmet Paşa gibi devletin askerî ve ekonomik durumu hakkında yeterli bilgi ve tecrübeye sahip bir sadrazam'ın “...eğer kesin olarak savaş kapısı açılacak ise hiç değilse sınırdaki bölgelerin yiyecek, savaş araç ve gereçleri tamamlamak için oyalayıcı yazışmalarla bir yıl süre kazanılsın” görüşü, devletin hangi şartlarda savaşa karar verdiğini açıkça belli etmekteydi. Hiç değilse altı ay gibi hazırlık süresi zarfında Kırım Yarımadası'nın, Özi ve Bender kal'alarının, özellikle Hotin kalesi'nin sağlamlaştırılması ve savunma araçlarının tamamlanması gerekli idi. Bunlar yapılmadığı gibi, askerin geçeceği güzergâhlar için tedbirler de alınmamıştı.¹⁰³

Savaş sırasında yaşanan gelişmeler tedbir almanın gerekliliğini de ortaya çıkartmıştı. Osmanlı Devleti ordularına nazaran daha hazırlıklı olan Rus ordularının ilerleyerek ilk Hotin'i ele geçirmesi (1769) ve sonra Kartal Sahrası'nda Osmanlı'yı mağlup edip (1770), Tuna nehrine kadar inmesi, Osmanlı Devleti'ni Tuna'nın ve boğazların güvenliğini sağlama gereğini hissetmeye ve bu amaçla çalışmaya sevk etmişti. Bunun için gemilerle Tuna Nehri'nin ağzının ve boğazların tutularak gece gündüz muhafazası emredilmişti. Tuna kıyıları civarındaki kalelerin savunulmasına ve güvenliğine son derece önem verilmişti. Osmanlı Devleti Hotin'in kaybedilmesinden sonra Özi, Bender, İbrail, Fokşan ve Yaş gibi kalelere asker sevk ederek bu kalelerin korunmasına önem verdi. Hotin'e asker gönderilmesinin yanı sıra Yaş ve Özi kalelerine de askeri yığınak yapıldı.

¹⁰² Tarih-i Sefer-i Rusya, s. (9b-11a).

¹⁰³ Köse, a.g.e., s. 13.

Kalelerdeki top ve topçu sıkıntısını gidermek için, yenilerinin tedarik edilmesi yoluna gidilmiş ve kalelerle birlikte civarlarının da istihkâmı için çalışılmıştır.¹⁰⁴

---

¹⁰⁴ Kırcı, a.g.t., s. XXI.

SONUÇ

1768-1774 Osmanlı-Rus savaşı gerek Osmanlı Devleti gerekse Rusya açısından XVIII. yüzyılın en önemli olaylarından biri olmuştur. 1739 Belgrad Antlaşması sonrası barış siyasetini korumayı amaçlayan Osmanlı Devleti'ne karşın Rusya'nın tam tersi bir tutum sergilemesi yıkıcı ve yakıcı faaliyetleri, özellikle Lehistan'daki faaliyetleri, bu savaşı tetikleyen ve Osmanlı Devleti'ni sefere sürükleyen sebepler zincirinin önemli halkasını oluşturmuştur. Başta I. Petro olmak üzere Rusya devlet adamlarına göre merkezi Avrupa'ya yaklaşabilmek için Lehistan'ın kısmen veya tamamen ortadan kalkması gerekiyordu. Böylesi bir durum Osmanlı topraklarını tamamen Rus saldırılarına açık hale getirecekti. Osmanlı Devleti için büyük bir tehlike olmaya başlayan Rusya'nın bu tavrı dönemin padişahı III. Mustafa'yı da endişelendirmekte ve tüm uyarılara rağmen savaşı kararı almasına itmektedir. Nitekim öyle de olmuştur ve 4 Ekim 1768 'de Rusya'ya savaş ilan edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin mağlubiyeti ve Rusya'nın başarısıyla sonuçlanan bu savaş birçok gerçekleri de gözler önüne sermiştir. Osmanlı Devleti herhangi bir savaş hazırlığı yapmadan aceleci savaş ilanının ne kadar yanlış olduğunu, savaş sırasında hem ordunun hem de ordunun başında bulunanların yaşadığı sıkıntılar ve alınan yenilgiler ile anlayabilmiştir. Buna karşılık aslında hazırlıksız durumda olan Rusya erken savaş ilanını kendi lehine çevirerek ordularının hazırlığına büyük önem vermiştir. Büyük Petro'dan beri süregelen yayılcı ve güneye inne siyasetini devralan II. Katerina da bu amaç doğrultusunda ilerleyerek savaş için hazırlıkları en üst seviyeye çıkartmaya çalışmıştır. Nitekim bu durum Rusya'nın başarısına giden yolda önemli olacaktır. Osmanlı ordusu hazırlığını tamamlamış Rus ordusu karşısında birçok yenilgi alarak en sonunda Küçük Kaynarca Antlaşması (1774) gibi ağır şartlarla dolu bir antlaşma imzalamak zorunda kalmıştır. Özellikle Kırım gibi önemli bir toprak parçasının Ruslara terkedilmesi Osmanlı Devleti için kolay kolay hazmedilecek bir gelişme olmamıştır.

Yukarıda bahsedilen süreç, *Tarih-i Sefer-i Rusya* adlı yazma eser esas alınarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Arap harflerinde Latin harflerine çevrim yazısı yapılan bu eserin "*la edri*" ifadesine dayanarak yazarının kim olduğu bilinmemektedir. Eserde 1768–

1774 Osmanlı- Rus Savaşı, bazı ilginç ayrıntılara da yer verilerek belli bir döneme kadar anlatılmıştır. Özellikle savaş sırasında yaşanan olumsuzlukların temelinde yatan mühimmât eksikliği, komuta kademesinde ki kişilerin yeteneksizliği, ordu içinde yaşanan bütün sıkıntılara yer verilerek savaşın seyri için özellikle bu hususlara dikkat çekilmiştir. Olayların birinci elden tanığı olması bu eseri önemli kılmakla birlikte eser savaşın seyri sırasında yaşanan bütün sıkıntıları gözler önüne sermektedir.

Tarih-i Seferi Rusya bu yönüyle bu savaşın neden bozgunla sonuçlandığı üzerinde yoğunlaşan bir eser olma niteliğine sahiptir. Bu nedenle 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nın neden Osmanlı bozgunuyla sonuçlandığını araştıran bir başka önemli eser olan Ahmed Resmî Efendi'nin *Hulâsatü'l-i'tibâr* adlı eseri ile kısmen kıyaslamalı bir şekilde değerlendirilmiş, bu ise tespitlerdeki örtüşmeyi net bir şekilde ortaya koymuştur. Bu bakımdan dönemin devlet ricalinin savaş sonrası girdiği sorgulamada verdiği cevapların aynılaştığı düşünülmektedir. Bu iki eserin ayrıştığı nokta Ahmet Resmi Efendi, savaşın sebeplerini, yaşanan yetersizlikleri madde madde somutlaştırarak anlatırken, Tarih-i Seferi Rusya daha genel ifadeler kullanarak aynı tespitleri yapar. Yani, Ahmed Resmî daha metodik ve sistematiktir. Fakat *Tarih-i sefer-i Rusya* kişilerde kalmayıp kurumlara da yöneldiği için daha esaslı eleştiriler içermektedir. Bu bakımdan, kullandığı dil ve yöntem açısından Tarih-i sefer-i Rusya Ahmed Resmî'ye göre daha spekülâtif bir eserdir.

Bu bağlamda bakıldığında yapılan tespitler şu noktalarda topklanmaktadır. Osmanlı devleti otuz yıldır savaş yapmadığı için savaşın ne olduğunu, nasıl yapıldığını devlet adamı kalmamaış, olanların da uyarıları dinlenmemiş, İstanbul'daki savaş lobisi harekete geçerek Osmanlı Devleti'ni iş bilmez devlet ricalinin elinde sonu felaket olacak bir savaşa sürüklemişlerdir. Oysa diplomasi yolu açık bulunmaktaydı ve Rusya'da daha yeni savaştan çıktığı için Osmanlı Devleti ile savaşı göze alamamaktaydı. Bu fırsat kolay başarı, şan, şöhret ve unvan peşinde koşan yetersiz ve yeteneksiz savaş yanlısı devlet adamları tarafından kaçırılmıştı. Bu bakımdan savaşın nedeni, Lehistan'da çıkan olaylar gibi görünse de asıl neden olarak İstanbul'daki bu savaş lobisini görmek gerekmektedir.

Savaşın Osmanlı Devleti açısından felaketle sonuçlanmasına neden olacak olaylar zinciri de bu tedbirsiz devlet ricalinin, sefer kararı alındıktan sonra, savaşın gereklerini yerine getirmemesiyle başlamıştır. Ordu iaşesiz, mühimmatsız ve düzensiz bir şekilde

ilerlemiş, bu ise asker arasında çözülmeye yol açmış ve disiplin ortadan kalkmıştır. Bu ise ordunun en başından itibaren Rusya gibi güçlü bir devletin ordusu ile yapılacak olan savaşa hazırlıksız, adeta başıbozuk sürüsü gibi girmesine neden olmuştur.

Tarih-i Sefer-i Rusya burada özellikle yeniçerilere özel bir başlık açar ve onların düzensizliğini, görev yerlerine gitmeyişlerini, kendi başlarına buyruk hareket etmelerini, ordudan firar ederek savaş güzergâhındaki halka kötü davrandıklarını belirtir. Bu noktada eserin son kısmında doğrudan yeniçeriler hedef alınarak, bu kurumun ıslah edilmesi gerekliliği üzerinde durulur. Açıkçası burada Yeniçeriler hakkında çok genel olarak anlatılanlar ikinci bir Hotin vakasını ima etmektedir. Tedbir doğrudan II. Osman'ın yapmayı planladığı gibi ocağın lağvı ve yeni bir ordu kurulması yönünde olmasa bile, onların itaat altına alınması ve devleti oluşturan güçler arasında yeniçeriler lehine gerçekleşen dengesizliği düzeltmeye dönüktür. Yazar yeniçerilerin husumutünü üstüne çekmemek için adını gizlemiş olabilir.

Belirtildiği gibi *Tarih-i Sefer-i Rusya*'nın ne zaman yazıldığı bilinmemektedir. Ancak 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşı sonrasında yazıldığı, metindeki ifadelerden çıkarılmaktadır. Bu bağlamda Yeniçeri ocağına dönük eleştirilerin çok net bir şekilde ortaya konması, ocağın kapanmasına giden tartışmaların başlangıcı olarak değerlendirilebilir. Bu açıdan bakıldığında, *Tarih-i Sefer-i Rusya* Osmanlı tarihinin gelecekte alacağı şekli belirleyecek kişilere, olaylara ve kurumlara işaret etmesi ve tartışmaları başlatmasıyla önemli bir konumda bulunduğunu söylenebilir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Abou El-Haj, Rifaat A., ,(1967), ‘‘Ottoman Diplomacy at Karlowitz’’, **JAOS**, 87(4), 498–512.

_____, (1999), ‘‘Karlofça’da Osmanlı Diplomasisi’’, (Çev. Yasemin S.Gönen) **Tarih ve Toplum Dergisi**, 191, İstanbul.

Acar, Kezban, (2004), **Başlangıçtan 1917 Bolşevik Devrimi’ne Kadar Rusya Tarihi**, Ankara: Nobel Yayınları.

Ackerl, İsabella, (2007), **Avrupalı Gözüyle 1683 Viyana Kuşatması, Türkler tarafından Kuşatıldı – Hıristiyanlar Tarafından Kurtarıldı**, (Çev. Sezai Yalçınkaya), Ankara: Alp Yayınevi.

Afyoncu, Erhan ve Diğerleri, (2010), **Osmanlı İmparatorluğunda Askeri İsyenlar ve Darbeler**, İstanbul: Yeditepe Yayınları.

_____, Erhan, (2005), **Osmanlı’nın Hayaleti**, İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Ahışhalı, Recep, (2001),**Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttâblık Müessesesi (XVIII. Yüzyıl)**, İstanbul: Tatar Yayınları.

Ahmed Resmi Efendi, (1286), **Hülasatü’l-i’tibâr**, İstanbul: Mühendisyan Matbaası.

_____, (2002), **Hamilet’ül Kübera**, Ahmet Nezihi Turan (Haz.), İstanbul, 2002.

_____, (2010), **Hülasatü’l –i’tibâr**, Osman Köksal (Haz.), Ankara: Gazi Yayınları.

Ahmet Vasıf Efendi, (1974), **Mehasinü’l Asar ve Hakaikü’l Ahbar**, Mücteba İlgürel (Yay.), Ankara: TTK Yayınları.

AKSAN, Virginia H., (1997), **Savaşta ve Barışta Bir Osmanlı Devlet Adamı-Ahmet Resmi Efendi (1700-1783)**, , (Çev: Özden Arıkan), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

- AKSAN, Virginia H., (2010), **Kuşatılmış Bir İmparatorluk Osmanlı Harpleri (1700-1870)**, (Çev. Gül Çağalı Güven), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aktepe, M.M., (1974), **Mehmed Emnî Beyefendi Paşa'nın Rusya Sefareti ve Sefaretnamesi**, Ankara: TTK Yayınları.
- Anafarta, Nigar, (1979), **Osmanlı İmparatorluğu ile Lehistan (Polonya) Arasındaki Münasebetlerle İlgili Tarihi Belgeler**, Mehmet Kavala, (Yay.), İstanbul.
- Arunova, M. R. ve Oreşkova, S.F., (2009), **Tolstoy'un Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu**, (Çev: İbrahim Allahverdi), İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Ayverdi, Samiha, (2004), **Türk-Rus Münâsebetleri ve Muharebeleri**, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Aydiner, Mesut, (2007), “Ragıb Paşa”, **DİA**, 34, 403-406, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Baycar, Adnan, (2004), **Osmanlı-Rus İlişkileri Tarihi Ahmet Cavid Bey'in Müntehabı**, İstanbul: Yeditepe yayınları.
- Baykal, Bekir Sıtkı (1941), “Lehistan'ın İlk Taksimi ve Osmanlı Devleti'nin Bu İş İle Alakası”, **AÜDTCFTAD**, 4, (145–156), Ankara: Ankara Ün. Yayınları.
- Berkes, Niyazi, (2004), **Türkiyede Çağdaşlaşma**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Beydilli, Kemal, (1985), **Büyük Frederich ve Osmanlılar 18.Yüzyılda Osmanlı- Prusya Münasebetleri**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- _____, “Ahmet Resmi Efendi”, (1998), **Toplumsal Tarih**, 52, 56–64.
- _____, “ Mehmed Emin Paşa, Yağlıkçızâde”,(2004), **DİA**, XXVII, 464–465, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bernard, Lewis, (2007), **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Ankara: TTK Yayınları.
- Binark, İsmet, (1999), “ Babakanlık Osmanlı Arşivi'nde Mevcut Name-i Hümayun Defterlerine göre Osmanlı-Rus Münasebetleri, **Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl**, Ankara: TTK Yayınları.
- Bozkurt, Fatih ve Aslantürk H.Ahmet, (2012), “İlginç Bir Kadı Sicili:1768-1774 Osmanlı-Rus Harbine Dair”, **History Studies**, 4/1, 47-88.

- Çalışkan, Muharrem Saffet, (2000), Enverî Sadullâh Efendi ve Tarihi'nin I. Cildinin Metin ve Tahlili (1182-1188/1768-1774), **Yayınlanmış Doktora Tezi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çiçek, Kemal, (2002), "II. Viyana Kuşatması ve Avrupa'dan Dönüş", **Türkler**, 9, 746–764, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Danişmend, İsmail Hami, (1955), **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, III-IV, İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- David, G., (2007), "Baron de Tott, François", **DİA**, 5, 83-84, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Djuvara, Trandafir G., (1999), **Türkiye'nin Paylaşılması Hakkında Yüz Proje (1281–1913)**, (Çev. Pulat Acar), Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Emecen, Feridun, (1999), "Kuruluştan Küçük Kaynarca'ya", Ekmeleddin İhsanoğlu, (Ed.), **Osmanlı Devleti Tarihi**, I, 5-63, İstanbul: Feza Gazetecilik Yayınları.
- Ercilasun, Ahmet Bican, (1976), "Ahmet Resmi Efendi'nin Türk Tarihindeki Yeri", **Atsız Armağanı**, 127-146, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Erim, Nihat, (1953), **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri I:Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları**, , Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Finkel, Caroline, (2007), **Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı**, (Çev. Zülâl Kılıç), İstanbul: Timaş Yayınları.
- Faroqhi, Suraiya, (2007),**Osmanlı İmparatorluğu ve Etrafındaki Dünya**, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Gök, İlhan, (2007), Başbakanlık Osmanlı Arşivi 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200–376) (1183–1185/1769–1771), **YayınlanmışYüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Hammer, Purgustal J.Von, (1992), **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, 7-8, İstanbul: Üçdal Neşriyat Yayınları.
- Itkowitz, Norman, (1959), **Mehmet Raghib Pasha, Ottoman Grand Vizir**, Yayınlanmış Doktora Tezi, Princeton Ünivercity.

- İsabella, Ackerl, (2007), **Avrupalı Gözüyle 1683 Viyana Kuşatması, Türkler tarafından Kuşatıldı – Hıristiyanlar Tarafından Kurtarıldı**, (Çev. Sezai Yalçınkaya), Ankara: Alp Yayınevi.
- Jorga, Nicolae, (2005), **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1640-1774)**, IV, (Çev: Nilüfer Epçeli), İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Kantemir, Dimitri, (1980), **Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi**, (Çev: Özdemir Çobanoğlu), 3, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Karagöz, Rıza, (2003), **Canikli Ali Paşa**, Ankara: TTK Yayınları.
- Kırca, Ersin, (2007), “Başbakanlık Osmanlı Arşivi 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1–200)”, **Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Koçu, Reşat Ekrem, (2003), **Osmanlı Padişahları**, İstanbul: Doğan Kitapçılık yayınları..
- Kolodziejczk, Dariusz, (2002) “1795’e Kadar Osmanlı-Leh İlişkilerinin Karakteri Üzerine Bazı Tespitler” **Türkler**, 9, 679- 685, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Köse, Osman, (2006), **1774 Küçük Kaynarca Antlaşması**, Ankara: TTK Yayınları.
- Kunt, Metin ve Diğerleri, (2009), **Türkiye Tarihi 3 - Osmanlı Devleti 1600–1908**, İstanbul: Cem Yayınları.
- Kurtoğlu, Fevzi, (1942), **1768–1774 Türk-Rus Harbinde Akdeniz harekâtı ve Cezayirli Gazi Hasan Paşa**, İstanbul: Genel Kurmay Başkanlığı Yayınları.
- Kurat, Akdes Nimet , (1951), **Prut Seferi ve Barışı (1711)**, 1-2, Ankara: TTK yayınları
- _____, (1970), **Türkiye ve Rusya (XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri)**, Ankara: AÜDTCF Yayınları.
- _____, (1993), **Rusya Tarihi, (Başlangıçtan 1917'ye kadar)**, Ankara: TTK Yayınları.
- Kütükoğlu, Bekir, (1988), “Ahmet Resmi”, **DİA**, II, 121–122, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Marx, Karl, (1992), **18. Yüzyılda Gizli Diplomasi-Rus Despotizminin Asyatik Kökeni**, (Çev: Işık Soner), İstanbul: Kaynak Yayınları.

- Molnar, F. Monika, (2002), “Venedik Kaynaklarında Karlofça Antlaşması: Diploması ve Tören”, (Çev. Gökçen Sert), **Türkler**, 9, 783–79, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Oreškova, S.F., (2003), “Rusya ve Osmanlı Arasındaki Savaşlar: Sebepleri ve Kimi Tarihi Sonuçları”, **Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniv. Yayınları.
- Ortaylı, İlber, (2000), **Osmanlı İmparatorluğu’nda İktisadi ve Sosyal Değişim** (Makaleler I), Ankara: Turhan Kitapevi.
- Özkaya, Yücel, (1972), “Canikli Ali Paşa”, **Bellekten**, 144, 503–517.
- Özcan, Abdülkadir, (2000), “Ottoman Military Organization”, Kemal Çiçek (Ed.), **The Great Otoman Turkish Civilisation**, III, 719–726, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- _____, (2001), “Karlofça”, **DİA**, XXIV, 504–507, İstanbul: Diyanet Yayınları.
- _____, (2002), “Osmanlı Devleti’nin Askeri Yapısı”, **Türkler**, 10, 107-121
Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Özipek, Ali Rıza, Aydemir, Oğuz, (2006), **1770 Çeşme Deniz Savaşı: 1768–1774 Osmanlı-Rus Savaşları**, İstanbul: Denizler Kitabevi Yayınları.
- Parmaksızoğlu, İsmet, (1978), “Karlofça”, **İA**, (MEB), VI, 346–350, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- _____, (1983), “Bir Türk Diplomatının Onsekizinci Yüzyıl Sonunda Devletler Arası İlişkilere Dair Görüşleri.” **Bellekten**, 47, 527-545.
- Mustafa Nuri Paşa, (1992), **Netayicü’l-vukû’at**, (Haz. Neşet Çağatay), Ankara: TTK Yayınları.
- Shaw, Stanford J., (2004), **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, I, (Çev. Mehmet Harmancı), Ankara: Modern Türkiye Yayınları.
- Sarıcaoğlu, Fikret, (2007), “İvazzâde Halil Paşa”, **DİA**, XXIII, 494–496, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Sorel, Albert, (1911), **Mesele-i Şarkıyye ve Kaynarca Muahedesi**, (Çev. Yusuf Ziya), İstanbul.

- Şakul, Kahraman, (2003) “Osmanlı Askeri Tarihi Üzerine Bir Literatür Denemesi”, **TALİD**, 1(2), 529–571.
- Şemdanizâde Fındıklılı Süleyman Efendi, (1976), **Mü‘rit-Tevârih**, II, A/B, M. Münir Aktepe (Haz.), İstanbul.
- Şirokorad, A.B, (2009), **Osmanlı-Rus Savaşları**, İstanbul: Selenge Yayınları.
- Tarih-i Sefer-i Rusya**, Österreichische Nationalbibliothek 1115’de kayıtlı eserin fotokopi nüshasıdır (Flugel, II, 298).
- Tansel, Selahattin, (1950),“1768 Seferi Hakkında Bir Araştırma”, **AÜDTCFD**, 8/4, s. 475–505, Ankara; Ankara Üniv. Yayınları.
- Topaktaş, Hacer, (2005), “Osmanlı Sefaretnameleri Işığında 1730–1763 Yıllarında Osmanlı Devleti İle Lehistan (Polonya) Arasında Diplomatik İlişkiler”, **KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**.
- Tott, Baron de, (2004), **18.Yüzyılda Türkler**, (Çev. M.Reşat Uzmen), Ankara: Kesit Tanıtım Yayınları.
- Unat, Faik Reşit, (1968), **Osmanlı Sefirleri ve Seferatnameleri**, Ankara: TTK Yayınları.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Büyük Osmanlı Tarihi**, III-V, 6.baskı, Ankara: TTK Yayınları.
- Ünal, Tahsin, (1998), **Türk Siyasi Tarihi**, İstanbul: Kamer Yayınları.
- _____, (2001), **II. Viyana Kuşatması Işığında Mağlubiyetimizin Gizli Sebepleri**, Ankara: Berikan Yayınları.
- Vernadsky, George, (2009), **Rusya Tarihi**, (Çev. Doğukan Mızrak-Egemen Ç. Mızrak), İstanbul: Selenge Yayınları.
- Yalçınkaya, M. Alaaddin, (2002), “III. Selim ve II. Mahmut Dönemleri Osmanlı Dış Politikası” **Türkler**, 12, 629-659, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- _____, (2002), “XVIII. Yüzyıl: Islahat, Değişim ve Diplomasi Dönemi (1703–1789)”, **Türkler**, 12, 470–502, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- _____, (2008), “Osmanlı Devleti’nin Batı Politikası- Zitvatorok’tan Küçük Kaynarca’ya (1606–1774)”, Mustafa Bıyıklı (Ed.), **Türk Dış Politikası-Osmanlı Dönemi**, 2, 27–82, İstanbul.

Yıldız, Hakan, (2006), **Haydi Osmanlı Sefere! Prut Seferi'nde Organizasyon ve Lojistik**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Yorulmaz, Hüseyin, (1998), **Koca Ragıp Paşa**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Yurdaydın, Hüseyin G., (1987), “Ahmed Resmî Efendi ve Bazı Düşünceleri”, **Mustafa Reşid Paşa ve Dönemi Semineri (390)**, 65-70, Ankara.

EKLER

Ek 1: Tarih-i sefer-i Rusya

Bismillahirrahmanirrahim

Hamd-ı firâvân ve sitâyîş-i bî-pâyân evvelâ karînende-i zemîn ve zemân hazretlerine hakîk ve şâyândır ki gâh telâtum-ı bahr-i celâlî vesîlesiyle beyne'd-düvel emvâc-ı şûriş rû-nümâ ve gâh âyîne-i imkân mazhar-ı pertev-cemâli olub kâffe-i ehl-i cihât karin sunûf-ı âsâyîş ve safâ olmuştur ve dürûd-ı nâ-mahdûd ve tahiyât-ı gayr-i ma'dûd ol bâ'is-i îcâd ve sebeb-i hilkat mebde' ve meâd-ı cenâb-ı hâtemiyyet meâbına elyak ve ahrâdır ki muhâlefât-ı dîn-i kavimi gâh ve satât-ı samsâm kazâ-i intikâm ile gûşmâl ve tehdîd ve gâh ber-mûceb-i fe'in cennnehû sebt-i levâzım-ı müsâleme buyurmağın kavâid-i müsâlaha ve masâffâtı te'sis ve temhîd buyurdular **(2b)** ve diyem rıdvân türbe-i ashâb ve âl ve itbâ'ına rizân olsun ki her biri te'yid-i dîn-i mübîn ve tahlîd-i şer '-i metîn için bezl-i tüvan ve sarf-ı cehd-i bî-noksân eylediler. Ammâ baad bin yüz seksen iki senesi hilâlinde cûşîş-i seyelâb-ı kazâ ve kader ve ta'kîb ve tevâtür-i zuhûr-ı şu'unât-ı nâ-mutesavver iktizâsı üzre gıyâbe-i meşîyyetden perde ber-endâz-ı bi-rûz olan Rûsiyye Seferi temşîtine kıyâm ve sahrâ-yı Dâvud Paşa'ya nasb-ı hıyâm olundukda sefer-i merkûmun geçünki vûkû'u beyân ve esbab ve ale'l-mümkün mertebe-i izâh ve ayân kılınarak bir mecelle-i zabt-ı vâsıl-ı tedbîr olunan re'ye tatarruk iden ârâ-yı muhtelifê ile ser-zede zuhûr iden emr-i gayr-i me'mûl-ı alî-i vechü'l-icâz bir mecelleye kayd ve rabt olunduğu suretde fi-mâba'd mütâlaa iden ashâb-ı izhâna müverres-i teyakkuz ve intibâh ve herkes mebdâî ve muntehâ-yı sefer-i mezkûrdan agâh olacağı lâ-edrî lakabıyla unvân-tırâz olan bî sermâyenin hâtır-ı fâtırına lâyih ve zamîr **(3a)** hayrât diste-i sâtih olmağın yâver-i hâme-i çîre-dest ile ol emr-i vâcibü'l-'itinâda sâid-i ihtimâmı teşmîr ve hasbe'l-istitâ bu vech ile sahâyif-i evrâka ketb ve tahrîr eyledi. Bin yüz yetmiş yedi tarihlerinde Leh Kralı Augustus-ı sâlis helâk oldukta hâlâ Leh kralı olan Ponyotovski Moskov Kraliçesinin yanında bulunmak takrîbi ile fi'l-asl Moskovlu'nun cây-gîr zamîri olan Leh Memleketi'ni kabzâ-i tasarrufa almak maslahatını kuvveden fi'le

getürmek zımnında öteden berü Leh Cumhuri beyninde düstûru'l-amel tutula gelen şurût-ı serbestiyetlerine muhâlif mesfur Ponyotovski'yi, ma'iyetine küllî asker ta'yini ile Leh'e Kral nasb eylediklerinden başka seksen iki tarihine gelince bir taraftan tedrîci Leh derûnuna asker yerleştirmekten hâlî olmamaları aktâr-ı serhaddât-ı İslâmiyye'ye bazı tevehhüsü müceb hâletler îrâs iderek hem-civârlık münâsebeti ile âkiyyet'ül-emr-i enderûn Leh'de tekevvün iden ihtilâl hudûd-u İslâmiyye'ye dahi sirâyet eyleyüb Moskovlu'nun bu gûne mesbûk olan su'-i harekâtı **[3b]** elsine-i nâsda deverâna şurû' ve ittifaken ol esnâda Balta nam mahalde ehl-i islâm ile Rûsiyyelü beyninde bir mikdar muharebe ve mukâtele vuku' bulmağın Moskovlu'nun gûsmâle muhtac olduğu efvâh-ı avâm ve havassa şâyi ve ol münasebet ile Rûsiyyelünün naks-ı ahd eylediği kıl-ü kal nâs meyânında kesret üzere vâki olmakdan nâşî cümle ile bid-defaat müşavere olunarak maslahat-ı sefer tercih ve virilen fetâvâ-yı şerife muceblerince sefer vukû'-ı tasrîh olunub lakin sefer vukû tabiiyetiyle olmadığından defaten her ne kadar çâre-cûy oldular ise mukayyed olmayub asâkir ve zehâyir ve mühimmât ve levâzıma ba'deş-şurû ga'ile-i seferin ber-taraf olması şemâtete mebnî bir hâlet olduğu zâhir oldukda bâri bir gûne tedbîr ile askerın rücû mülâhaza olunub padişah-ı âlem-penâh hazretleriyle vezir-i âzâmı beyninde sûret-i rücû' tasmim ve bir tarik ile tecdid-i sulhün terefeyn meyânlarında tanzîm eylediler. Bu vech üzere Âsitâne'den hareket ve cümle îtikâdında beş altı ay zarfında **[4a]** İslambol'a avdet olunur mülâhazalarıyla ordu-yu hümayun Âsitâne'den Davut Paşa sahrasına nasb-ı hıyâma karar virilüb anfen zikr olunduğu üzere nehr-i Tuna sâhillerine varmazdan mukaddem Moskovlu ile tecdîd-i musâlaha vuku' hayallerde deverân itmeğın ve ecyât-ı umur-ı seferiyyeden olan levâzımât ve ma'-yehtacın ekserîsi murâd olunduğu üzere rü'yet olunmadığından gayrisinin mütekâsireden berü iştigâl-i sefer-i metrûk ve esfâr-ı sâbıkada bulunmuş vüzerâ ve ricâl dahi mefkûd olmak cihetleriyle kangı mahallere zâhire ve asker ile takviyyet virileceği zahâir ve asâkir tertîbine me'mûr olanların mechûlleri olmağın evvel emirde tertîb olunan zahâir kadar kifâyeden dûn ve annın dahi tertîb olunduğu vech üzere aynıları mahallerinde mevcûd olmayub mücerred-i kurra cümle hesâbıyla şu kadar zahîre tertîb olunmuşdur deyü vakt-i defterdârları tertibât-ı defterlerin izhâr ile serdâr-ı ekremi ilzâm ve iki yüz binden mütecâviz mürettab ve gayr-ı müretteb asâkir ile savb-ı maksûda teveccüh ve itizâm eylediler. **[4b]** Otuz seneden berü seferin inkitâ ve Kâğıthane'ye gider misüllü nükusun kesretiyle tahaşşüd ve içtima iden şallı ve şalvarlı kıyasdan hariç asker-i ferâvan ile serkârde bulunanlar keyfiyyât-ı edevât ve mühimmât ve malzeme ve zahîreden bî-haber oldukları halde azm-i sefer eylediklerinden herkes ne gûne

hareket ideceğın bilmekten aciz olmaları takrîbi ile Edirne'ye varmazdan mukaddem Özi ve Hotin serhadlerine ta'yın olunan onarbin yeniçeri neferâtına gereği gibi tayın verilmekte kusur ve bu sebep ile henüz ordû-yi hümâyun Edirne'de iken nice güft ü gûnun tehaddüs ve zuhûr eylediği ol senelerin vekayiini hâvî tedvîn ve tastîr olunan müellif tarihinde alâ vech'ül-itnâb-ı muharrer ve mestûrdur. Bundan kat'-ı nazar Edirne'den hareket ve kat'-ı merahil iderek ordû-yi hümâyun ile İsakcı'da nasb-ı hıyâm-ı ikâmet olundukda salifü'z-zikr tay'ın olunan yigirmibin askerin henüz nehr-i Tuna'yı mürûr itmedikleri tahkîk ve ocakları taraflarından tekrar isticâl ve tazyîk olunub hava ve nâ-hava ol askerden **[5a]** fakat Hotin'e altı yediyüz mikdârı nefer vâsıl ve ol mikdâr dahi Özi'ye mütevâsıl olub yigirmi bin askerin kusuru etrâf ve eknâfa müteferrik ve perişân ve bu tavr-ı gayr-i me'mûl ile hayâyâ-yı hallerin keşf ü ayân eylediler. Bu sûretlerden âtide askerin keyfiyyeti ne vechile olacağı eğerçi istidlâl olunub ancak Anadolu ve Rumeli câniblerinden bir taraftan fevç fevç kesret ve vefret üzere askerin tevârüdü oldukça kalbe kuvvet ve asker-i sâbıkın tefrikasından ağmâz ile hareket olunarak asâkir-i mevcûde ile bi-âvnihi Teâlâ mukâbele-i â'dâya cezm-i niyyet olunmuşdu. Bu hâl üzere ordu ile Hotin cânibine gidilmekde suûbet bedîdâr olmakdan nâşî mütevekkilen alellâh-ı Teâlâ Hotin ve Bender câniblerinden derûn-ı â'dâya duhûl ve ahz-ı sâr ve intikâma meşğûl olunmak maslahatları tercîh ve irâd ve iki kul seraskerlerinin vasatında beher tarafa semt olan bir mahalde ordû-yi hümâyunun ikâmeti ihtiyâr ve murâd olundu. Hatta İsakcı'dan Kartal yakasına ve andan dahi Hantepesi ve Bender taraflarına azîmet-i sûretleri **[5b]** cümle ile ba'd'el-meşveret karar bulduktan sonra kâ'ide-i hazm ve ihtiyâta ri'âyete ser-dâr-ı ekrem hazretleri hîn-i istişârede ocaklar ağalarına teveccüh ve ne vakt hareketimiz münâsibdir deyü cümleye hitâb eyledikte ol-vakt yeniçeri ağası bulunan Osman Ağa efendim yeniçeri kullarımız hâzır ve cümle Teâlâ fermânımız ile gelecek hafta İsakcı köprüsünü ubûr eylemeye müntazırdır deyü cevâb virüb ser-dâr-ı ekrem hazretleri dahi hareket elzem lakin zahîre ve edevâtımızın hâzır olması dahi cümleden akdemdir diyerek ol-vakt dâhil-i meclisde istişâre olan Defterdâr efendinin yüzüne bakub efendi karşı taraflarda zahîremiz ne vech iledir ve kifâyet mikdarı mevcûd mudur didiklerinde efendim tertîbâtımız hâzır ve âmâde ve cümle menzillere firunlar hakr ve ekmek tabhı ve ta'yınât îtası için şair cem'i zımnında zuemâ ve kârgüzâr âdemler ta'yın olundu. Biz hâzırız deyü hatm-i kelâm eyledikte fi'l-vâki askerin hareketinin esâsı zahîre olub ve zahîrenin dahi mevcûd olduğu erbâb-ı **[6a]** lisânından cümlenin mesmû' ve ma'lûmu ve tekâmîl-i edevât tahakkuk eylediği takdîrde ordu ile İsakcı'da tevakkuf ve ârâm-ı münâsib vakt ve eyyâm olmadığı herkesin meczûmu olub bundan sonra dahi meks

ve karara ruhsat virilmek lâzım gelse ser-dâr-ı ekrem hazretlerine izz-ü rehâvet ve kusur olunacağı tabiat-ı zamânenen müsteb'id olmakdan nâşî ledel-istişâre cümlelerin istihsânıyla vakt-i mev'ûdda Kartal yakasına ubûra karar virülüb mevcûd olan asâkir ve mühimmâtı birkaç gün zarfında nehr-i Tuna'yı karşı cânibe imrâr eylemek ihtiyâr olundu. Ama mukaddem haber verildiği üzere Kartal cânibinde ve sâ'ir hilâl-i râhda olan merhalelerde zâd u zahîrenin kifâyet-i mikdârı vücûd-ı me'mûl iken gidilecek menâzilden kat'-ı nazar evvelâ Kartal yakasında zahîreden dâne-i hardal olmadığı ve cebehâne mühimmâtının yüklenecek arabaları ve tûbkeşân camuslarının yetişmediği ve mevcûd olan camuslara nal ve mih cebehâne-i âmireden virilmek üzere fermân olunub cebehânenen mevcûd **[6b]** olan nal ve mih ise fiyatı kalile ile i'mal olunmuş gâyetü-l gâye sagir olub camus tırnağına değil belki ganem tırnağına dahi el vermeyeceği zahir oldukta ser-dâr-ı ekrem hazretleri kendi devâbb ve mevâşîçün istishâb eylediği nal ve mihlari virüb temürçilere i'mâl iddürüb ol vechile tûbkeşân camusları malzemesi eğerci tekmîl olundu ve levâzım ve edevâddan katı çok mühimmâtın mevkib-i hümayûna vasıl olmayub nakıs olduğu ledel teftiş bağzı sadakat kâran-ı devlet tahkîk ve her şeyin müheyâyadır. Haberlerinden engüşt-ı hayretten istikrâya ta'lik olundu. Zikr olduğu üzere karşıyakada zahîrenin olmadığı ve mühimmât ve levâzımın bir kusur idiği ve ilerüde zehâyir ve mühimmât oldukça tekmîl olmadan nehr-i Tunayı ubûrda muhazzir-i şettânın derkâr olduğu hayır hahan-ı devlet taraflarından huzur-u ser-dâr-ı ekremiye arz olunarak ibtidâ karşı cânibe mürûr eylemek istidâdâtı muhassıl eylemek lazım olduğu ifade ve tedârükadda noksan derkâr iken **[7a]** İsakcı'dan hareket de nice mahzûr olduğu takrir ve defaâtle iade olunub ba'de karşı tarafa mürûr eylemek levâzımının tahsîli zımnında ser-dâr-ı ekrem hazretlerini yine meşveret ettirmeğe tergîb birle tekrar cümle ocaklar ve ricâl otağ-ı âsafiye da'vet olunub zahîre ve mühimmât-ı sairenin noksan olduğu ve levâzım ve mayeh tacda kusur derkâr iken ilerü gitmek Mâzâallahuteâla dürlü dürlü hatır-ı müstelzem olduğu kâffe-i rüesây-i me'murine beyân ve ihzâr ve tekmîline dameni der-miyân olmaları herkese tenbih ve ilan olundu. Bundan sonra tekmîl levâzımın zımnında bizzarure bir hafta dahi te'hir ve her bir kusurun bilerek noksanını tekmîle sâ'd-ı ihtimâmların teşmîr eylemiş iken yine mühimmât arabalarının tadmimi mümkün olmadığından ve askerinin müddet-i medide meksi bakiyelerinin dahi teferruklarını müceb olur havfindan derhal ricâl-i yedlerinde bulunan araba ve katarlardan mümkün mertebe araba ve devabb tedarik ve külli mühimmât sonra gelmek üzere oldukça mevcûd olan mühimmât ve malzeme istishâb olunarak **[7b]** İsakcı'dan kıyam ve nehr-i Tuna'ya ubûr olunub Kartal yakasına nasb-ı hıyâm olundu.

Ammâ mukaddem îrâd olunduğu vechile fi'l -asl tertîbât-ı noksan üzere olduğundan başka Kartal tarafında Han tepesinde ve ikisinin mabeyninde olan menzillerde henüz askerin sülüsüne vâfi zahîre iddihâr olunmadığından başka Kartal yakasında verilecek nan-ı azîz tainatı karşı İsakcı fırınlarında tabh ve tertîb ve hezar tekellûf ile tayinat-ı yevmiyye i'tâ olunmağla bu halinden ilerü menzillerde ve Hantepesi'nde dahi zahîre olmadığı istidlâl ve birkaç gün Hantepesi'nde ordû-yı hümayûn ikâmet eylemek lazım gelir ise idâre-i asker bu cümle olacağı fikirleri ser-dâr-ı ekremi muzdaribü'l-hâl eylediğinden ileride tedarik görülmeğe vakt olsun için bizzarure birkaç gün ziyade Kartal'da ikâmet ve İsakcı ve İsmail taraflarından çurçuleş anbarlarına zahîre nakline dikkat ve andan dahi açıklar ve Boğdan beyi marifetiyle isticâr olunan öküz arabalarıyla Hantepesine nakli zahîreye **[8a]** kemâyenbeği himmet olunduktan sonra Kartal'dan hareket ve her ne hâl ise Hantepesi'ne varıncaya dek menzillerde tayinat hususu mümkün mertebe idare ve inşâallâhu Tealâ mahalline varıldıkda herkesin müstevfi ta'yini i'tâ olunacağı cümlenin cemiyetine ilkâ olunarak Hantepesine vusûl ve sükûn şiraze-i cemiyeti hıfz eylemek her ne kadar tabiyat-ı zehîden hariç ise dahi maliderek küllûhû la yetruk küllûhû mefâzi ile amel iderek ibtidâ gün oldukça bazılarına nısf-ı tayinat i'tâ ve bazıları dahi ferdâya ta'lik ile ırza olunub hasbel iktiza askeri tayinatı ordû-yı hümayûn ricaline takdim olduğundan ricâlin ekseri şairin temurlisini üçbuçuk ve dört kuruşa ve dahi ziyadeye iştirâ vechiyle dairelerin idare ve hayvanlarının beslemesine çare bulub mütehammil âyây-ı sefer oldular. Amma askeri taifesinin ekserisi askeri hümayûnda bulunmaları heman bir sefere gitti namını tahsîle mebni olduğundan meşakk-ı sefere tehammül idemeyüb oldukça **[8b]** killet-i zahîre kendülere dehşet viridiğinden bazıları zahâirin killetini bahane ittihâz ve Kartal ve İsmail taraflarına şitâb ve karara âgaz eylediler. Çünkü hilâl-i rahda akd-ı sulha mübâşeret olunur fikirleri zihinleri isti'âb ve bu mülâhazaya binaen ser-dâr-ı ekrem Rusiyye elçisini mahbusen istishâb idüb İngiltere elçisi dahi tavassuta tâlib ve devlet-i âliyye tarafından makbul buyurulduğu takdirde Kralı tarafından ruhsatname getirtmesine icâzete rağib olmağla o makule askerin teferrikinden endişe olunmayub yine bir taraftan askerin tecemmuuna ve bir taraftan hazm ve ihtiyata riâyet olunarak cenk esbâbının tekessürüne ve bir cânibden levâzım-ı sulhun temhîdine bezl-i ma-hasal cehd-ü tâkat iderek düşman üzerine azimete karar verdiler lakin killeti zahâir hususi ordû-yı hümayûnunun bizzat Hotin cânibine azimetine mani olduğundan başka sabıka beyan olduğuna vechile iki koldan ser askerler tertibi münevvi ve musammem **[9a]** olmağın Hotin seraskerliğüçün Rumeli valisi Mehmed Paşa'ya ilbas hil'at ve maiyetine mühimmât cebehâne ve tuncâne ve yetmiş bin

mikdarı asker ta‘yinatı ile bir gün akdem Hotin cânibine gönderilmesine dikkat ve innehû Teâlâ Hotine vürûdunda der-âkıb nehr-i Turlayı ubûr ve moskovlu askerisi ile Leh derûnunda muharebe eylemesi eğerci müşârûnileyhe tavsih ve tenbih olunmuş idi. Ancak asâkir-i vafirenin nehr-i mezbûri murûr eylemesi cisir inşasından lâbüdd olmağla cisir tombazları ve keresteleri ve bir saat evvel irsâl olunmak üzere vakt-i defterdârına ferman olundukta efendi-i mumâileyh ise Bender ve Hotin taraflarına tertib olunan cisir tombazları İsakcı’dan arabalara tahmîl ve iki konak mikdarı ordu ile mean müstashib iken ve Han tepesine varıldıkta derhal Yaş’dan Mehmed Paşa getirtülüb maiyetine elli altmış bin piyade ve süvari asker tertib ve mühimmât ve malzemesi tekmîl ve Hotine irsâli tasvîb olduğu defterdar **[9b]** mumâileyhin mallumı ve cisir edevâtı dahi cebehâne-yi amire levâzımından ve serasker tertibinden iken ordû-yi hümâyun Hantepesinden sonra Bendere gidecektir deyû cümle cisir tombazlarını Bender’e irsâl etmiş olup ve Hantepesine varmaksızın bazı hayırhah-ı devlet-i aliyye Hotin tarafına dahi bir cisir irsâl olunmak iktizâ edeceğini defterdar mumâileyhe ifade eylediklerinden Hotin tarafındaki katlı köprü tabir olunan cisir elverir mülahasasına düşüb katlı köprü ise nehr-i Turla üzerinde olmayub Hotinden altı saat mesafe beri tarafta devlet-i aliyye toprağında ahcârdan bir sagir cisir olup lazım olan tombazlar Hotinin pişkâhında cereyan eden Turla nehri üzerine kurulub andan karşı Leh yakasına mürûr için olduğu lede-l ifade hatasına vakıf olup Bendere irsâl eylediği cisir tombazlarını acele Hotin’e nakl ve irsâl eylemek üzere Turunçzâde Ali Ağa’yı mübâşir tayin eyledi. **[10a]** Ancak birkaç gün zarfında Hantepesine gelindikte Mehmet Paşa Hotin seraskeri tayin olduğu gibi evvelâ cisir tombazları talebinde olup amma fîmabâd cisrin Bender’den Hotin’e nakli müddeti medideye muhtaç olduğundan tarîk-i ishâlin imkânı Boğdan kapıkethüdasından sual olundukta nehr-i Purut üzerinde vaki değirmenlerin çarklarından la-ilaç inşa olunmak hususu tercih ve serasker-i müşârûnileyh Hotin’e hareketten sonra çarklar mübâyâ ve Hotin’e karib Akmescid’e vasıl oluncaya dek serasker-i müşârûnileyh bilâ cisir Hotin’den on onbeş gün ikâmetinde Moskovlu evvelce davranub Turla üzerine cisirlerin kurub serasker-i müşârûnileyhin üzerine hücum ve Hikmetullâhu Teâla baskın basanındır fehvâsınca asker-i islâm münhezim olundukta Moskovlu dahi Hotin Kal’asını bir ay miktarı muhasara ve askerisi Boğdan’a doğru yürüdükde çarklardan tedarik olunan köprü vakt-i inhizâmından Akmescid’e güçle gelmiş bulunmağla Moskovlu müsadif ve ihrak itmekle cisrin fıkdanı **[10b]** nehr-i Turlayı ubûra mani ve Moskovlunun asker-i islâm’a tekaddümüne ve Hotin tarafında muharebe olmasına bais olmuşdı ve Moldovancı Ali Paşa dahi Bender seraskeri bulunmak hasebiyle Bender kolundan İlsavat

ve Yeni Sarb nam mahalle azimet eylesine bezl-i celle himmet olundu. Hatta ve düşmandan ahz-i intikam olunmak mülâhazalarına binaen itmam-ı levâzıma itina ve â'dâ üzerine gitmeğe hazır ve müheyyâ olması birkaç defa ferman-ı âli ile kendisine tavsih ve tenbih olduğundan başka İsakcı'da akd olunan meşveretin hulasasiki ordû-yı hümâyunun Bender'e azimet ve anda nasb-ı hıyam ve ikâmet ve Hotin ve Yeni Sarb taraflarına nezaret ve Bendere varıldığıının akabinde müşârûnileyhin noksanını tekmîl ve heyet-i mecmuasına nizâm virüb Turlayı karşıyakaya imrara dikkat eylemek maddelerinden ibarettir. Kerraren mukaddemce kendisine muhzir ve iş'ar ve ol babda birkaç kıt'a evâmîr-i âliyye irsâliyyeyle hazır ve âmade olması tembihleri müşârûnileyh te 'kit ve tekrar olunup Bender den zahîre iddiharı tavsih ve terkim **[11a]** ve İsmail ve Akkerman taraflarında deranbar olan yetmişbin keyl zahîrenin Bendere nakli hususu lede-l-ihtimam tesviye ve tanzim ve tetmîm olundu. Zikr olduğu üzere fil'-asl maksûd olan birkaç ay zarfında emr-i sulhu bir surete ifrağ ile avdet olduğundan başka nedret-i zahâir ahr mahalle gitmeğe mani ve Bender kal'ası serhadlerin vasatında vaki' olmağla taâyyünat-ı asker hususunda zahmet çekilmez mülâhazaları ordû-yı hümâyunun Bender'e gitmesin tercih itdirmekle ol mahalde dahi tekrar istişâre olunub Hotin üzerine ser-asker gönderilüb Özi tarafına îtâyı takviyyet olunmak üzere ser-dâr-ı ekrem ordusunun Bender cânibine teveccüh eylesine lede-l- istişâre karar verildi. Bittakdiri Teâlâ serdâr-ı ekrem Asitânedden huruç eylediği vakitlerde bazı illete mübtela ve yevmen fe yevmâ tezâyid bularak zikr olunan Hantepesi murahhalesinde illeti gereği gibi müzdad ve zahîre killetinden ol mahalde dahi ziyade tevakkuf müstelzim fesad olmağın hemen birkaç gün zarfında yeniçeri ağalığından çerağ olan **[11b]** müşârûnileyh Mehmet Paşaya külli asâkir ve zahâir ve mühimmât virilmekle Hotin cânibine ser-asker tayin olunub ordû-yı hümâyun dahi Bender tarafına sevk-i sipah eyledi. Yedi sekiz gün zarfında Bender sahrasına nüzûl olundukta fil'-asl tasmim olduğu üzere ol taraflardan dahi a'dâ üzerine bir ser-asker gönderilmesi labüdd olmağın mahalli mezkûrda ser-asker olan Tefvikî Ali Paşa'yı ol havaliye karib olan Moskovlu kal'aları üzerine göndermek murad eylediklerinde müşârûnileyhi padişah hazretleri gayrete gelmek maslahatı için mühr ümitlerine düşürmüş olmağla tahsil-i emeli zımnında ol mahalın takviyyet ve istihkâmına dair mevâdı tedârikde külli kusur itmeğın ol taraftan Rusiyyelü üzerine ser-asker techiz ve tesyiri mümkün olmadığından gayri haber verildiği üzere kat'î vafir zahîre nehr-i Turlaya ilka eylediğinden yem ve yiyecekten bir şey bulması yeter olmayub tekevvün eden kahtdan ve taraf taraf Enderun-u orduya neşr eylediği ercukalardan? ve Han **[12a]** ile ser-dâr-ı ekrem

beynine endahit itdiği tefrika ve fesaddan ser-asker ordusu içinde bir fitne tekevvün eylemesi tekarrüb eyleyüb bu gûne killet-i zahâir'e takribi ile îtâ-yı tayinat da zuhur iden kusurdan mübada bir fesad hadis olur fikirleri derkâr iken nagâh bir taraftan piyade askeri rücu'a şürû' ve gönüllü askerin kesreti olmağın meyane-i askerde ziyade neşettet vuku' bulmakdan naşi müşârünileyh Ali Paşa'nın bir vechile ser-asker olması münasib görülmekle Çernoda boğazın hıfz ve hırsat eylemek üzere ser-askerlikten azl olunub Hotin tarafına te'yir ve yerine ordû-yi hümâyunda mevcûd Kel Ahmet Paşazâde ser-asker nasb ve tayin olundu. Müşârüleyhin ikmâl-i levâzımı esnasında Hotin ser-askeri Mehmet Paşa'nın bozulduğu haberi dahi Bender'de ordû-yi hümâyuna virûd eyledi. Haber-i mezbûrun gelmesi fi'l-asl tefasîl olduğu vechile seyre gider misüllü ihmal ve i'fal ile ordû-yi hümâyuna tevarüd idüb asıl askeri taifesinin [12b] ifsadına dahi ba'is ve kâht-ü gâlanın tezayidine illet-i müstakille olan eşhasın güruh güruh müteferrik oldukları vaktine tesadüf eylediğinden mâ-adâ ser-dâr-ı ekremin inhiraf-ı mizâc takrîbi hali tamam perişan olduğu vakitlere rast gelüb amma sulhun rabitası derdest ve zikr olduğu üzere adem-i zahâir ve ahvâl-i cenkden bi haber asâkir ile bir iş görülmeyeceği kazaya-i müsellemeden olmağla ol gûne askerin müteferrik olmasından eğerçi çendan fikr olunmayub lakin Hotin tarafı beher hal külli askere muhtac olmağın herkes ahval-i asâkir ve killet-i zahâirden ser mücebiyyeb endişe olub hayret ve perişani tecessüm etmişken ser-dâr-ı ekrem ile hıdme-i saltanattan etrafında deveran idenler Han'ın hatırın celb ve te'lif ve ordû-yi hümâyun içinde külli piyade ve süvâri asker a'dad ve ale-l-cehl tesyir ve avni ve inayet-bari ile a'dây-ı münhezimen karşıyakaya fîrar ve havf-ı şimşir-i şir olan İslâmdan altı saat gerüde ne hal ise karar ve bu vechle Hotin kal'asının muhasaradan [13a] istihlâsına ibtidâra dikkat eylediler. Keyfiyyet-i mezbûrenin bu vech üzere zuhûr ve Bender cânibinde zahîrenin killeti ve â'dây-ı dinin Hotin üzerine müstevli olması ve İngiliz elçisinin Moskovlu tarafından tavassutu makbul olduğu ve ordû-yi hümâyunun Hotin tarafına teveccüh idecektir. Sa'yını Hotin kal'asının muhasaradan tahlisine ve düşmanın .....? vadi-i inhîzam-ı fîrar olmalarına medâr olması mülehâzâları ordû-yi hümâyunun giru Hantepesine rücu' itmesin icab itmekle heman Bender'e ser-asker nasb ve tayin olunub iki konağı bir iderek maasker-i hümâyun ile giru Hantepesine avdet olundu. Beyan olduğu üzere serdâr-ı ekremin vücud-u beğayet alil olduğundan mâ-adâ vuku bulan leşker perişanlığı takribi ile askerin tamam killeti vaktinde düşman Hotin kal'asının istilasını kuvve-i karibeye getürmüşiken ordû-yi hümâyun üzerine gelecektir fikriyle bila külfeten kal'a-yı tazyik itmeği terk eyleyüb nehr-i Turlayı karşı cânibe ubûr eyledi. [13b]

Düşman-ı dinin hatır hah-ı ancak sulh olub İngiltere elçisinin tavassutunu kabul eylemekten vesair mesmu‘ ve meşhûd olan karain ve azhadan murad-ı cenk olmadığı istidlâl olunub bir iki defa Hotin üzerine müstevli olması mücerred-i asâkir-i islâm’ın birkaç kere üzerlerine ikdam ve Hotin havalisinde ve Leh arazisinde taburlarına ittiham eylemelerine mukabele-i bilmisl olduğunu göstermeğe mebni olub heman fi'l-asl ve kusvayı emelleri olan emr-i sulhun te‘kidine teşebbüs eyledikleri aşikâr oldukda ser-dâr-ı ekrem dahi askerinin etvarına nikah ve ihtilaf-ı ârâ-yı etrafa itibâr idüb asâkir-i islâmın sinin-i vakideden berü cenk ile toğulları? mesbuk olmaktan naşi zikri sebk eylediği vechle ekserinin rusûm-u muharebeden bî-haber oldukları müşâhede ve seyr ve temaşaya gider misillü kerânbihâ? eşyâ-yı nefise ve ihmâl-i sakîle a‘dâ üzerine azimet eylediklerin muayene idüb bu güne asker ile a‘dâ-yı din üzerine galebe dilhah üzere kılıçdan [14a] geçirdikten sonra tekid-i sulh müyesser olmayacağına intikâl ve zahîreye külli tenezzül gelüb nısf-ı tayın dahi her gün verilmek mümkün olmadığı ecelden bakiyye-i askerinin dahi bil külliye müteferrik olacağına sebep olmasın istidlâl ve meydan devlet-i aliyyede kalmışken galîbân-ı sulh olmağı cenk üzerine tercih-birle derakıb levâzım-ı sulhun tertibine kıyam ve Babadağı kasabasının şita olub murahhas ta’yini ile kârın görülmesine saad ihtimamını teşhir ve esas-ı sulhun tebeyyünü için huzur-u padişaha takrirler muhızır ve Şeyhülislâm Osman Molla Efendiye kaime tastir idüb fehvasında ahval-i askeri ve keyfiyyat-ı zahâiri tafsil ve eğer sulha rağbet olunmayub çehre niyaz düşmana havale-i topunca? redd olmak lazım gelür ise mazâallahüteâla a‘dâ-yı din beyza-i islâma hayli rahne îkâ ideceği ahkal ve neuzubillahiteâla Tuna sahillerine doğru memalik-i mahrûseyi pamal idecekken a‘le-l tasrih idüb tedârik-i hale itina ve temşit-i hale sai avnî eyledi. [14b] Hikmet-i hûda müşârünileyhin ol vechile olan tahrîratına îtibâr olunmayub bilahere kaza ve kader hükmün icra ve perde-i gaybdan nice eşgal-i müdhişe saha-i zuhurda cilve nümâ oldu. Ser-dâr-ı ekrem hazretleri mektubu sadrazamı hulefası silkine münselik ve hizmet kitâbet ve devâmında sairlerinden ziyâde meks olmağla böyle ser halifelik ile mümtâz ve dört sene miktarı ol hizmetden istifa-yı arzu eyledikten sonra yine yoluyla mektubculuk mesnedi tahsil ve üçsene dahi anda a‘dâ-yı hidemât-ı aliyye ile say-i cemîl ve ba’dehu menâsib-i samiyeden bir seneye karîb Reisülküttab ve dört sene mikdarı bâ rütbei vezâret-i tevkilik ile evkatgüzâr olarak ahvâl-i âleme vukûf-u tahsil idüb bunlardan mukaddem menâsib-ı âliyede müsdahdem olmadığından ve teveccüh-ü hümâyun dahi hakkında kemâl üzere müşâhede olunduğundan a‘van ve akranı hazm itmeyüb lakin padişah-ı âlem penah hazretleri isti’dâd ve istihkâkına binaen rütbe-i sadârete irtikâ buyurduğundan lailac sükuti

ihthiyar [15a] idüb ittihâmına bahane cû idiler. Ordû-yı hümâyun ile Bender'e varıldıkta tevfiği ve benâm-ı diğer Moldovancı Ali Paşa ser-dâr-ı ekrem Bender'e geldikte zahîresizlikten askere perişanlık da ve bu sebeple mesned-i sadarete mürteki olmak için anfen zikr olunduğu üzere Bender de mevcut zahîreyi itlaf eyledikten dane hardal olmayub birkaç gün peksîmâtdan ve ordû-yı hümâyun ile giden dakikden tabh olunan nan-ı azizden birer miktar tayinat virilüb zahîrenin killetinden askeri tayinat-ı muhattel ve orduda kâht-ı nümâyân olduğundan başka etraf-ı akradan tatar ve reayanın arabalar ile bey için gönderdikleri zahîreyi askeri taifesi cîsr başında ahz verildikleri bahaya firuhat eyledikten sonra zahîre sahibi reayaya bir iki kuruş virüb iade iderleridi. Reaya dahi zahîre getirmekten farîğ olmak rütbesine geldikte ser-dâr-ı ekrem hazretleri taife-yi merkûmeyi cîsr başından teb'id eylesini yeniçeri ağasına tenbih eyledikde ağayı [15b] mûmaileyh dahi şiddet ve kelimât anîfe ile mahalli ahire gitmeniz ferman buyruldu diyerek taife-i merkûmeyi cîsr başından tard ve teb'id ve anlar dahi münkaal olarak haymelerine gittiklerinde ashab-ı ağraza fırsat düşüb ser-dâr-ı ekrem askerî taifesi tahkîr ve tard-û teb'id murad ider ve bu kal'aları Moskovluya akçe ile fûruht eylediğinden kendüye askerin lüzumu yoktur ve bunun emsali nice ercukalı askerî taifesinin samurlarına ilkâ itmeleriyle ordû-yı hümâyunda .....? kesret bulub ve rücu' iden askerî taifesi ve ordu tarafından mahsus neşr ve havadisi için ricalden bazıları Asitaneye ademler irsâl ve esnâ-yı rahde ve Asitane-i saadette bu makûle kelimât teveffüh eylediklerinde Asitane-i saadette olan ashâb-ı ağraz dahi tasdik idüb Leh memleketi yağma ve gâret olunmak için mufassal ve meşruh fetvayı şerife virilmişken Leh memleketini teşhir itmek ne dimektir diyerek kahvehâne ve berber dükkanlarına ademler tayin ve ser-dâr-ı ekremi lisan-ı [16a] nâse düşürülmeleriyle ser-dâr-ı ekremi akd-i sulh zımnında olan tahriratına müsaade olmamasına illet-i müstakille olmuşdur. Elhasıl-i mezkûrede cem olunan asâkir-i firâvanın ictimâ ve ihtîşâdı mücerred-i a'dâ-yı din tarafına bir nümâyîş ve kuvvet ve muhabbet-i saltanatı irâet ile dil hah üzere akd-ı müsâlahadan ibret olunub ol hususa ise a'dâ tarafından kemâyenbeği izhâr-ı havahiş olduğundan maada İngiliz devletin dahi tavsiyyet ve irâd olduğuna vechile tarafeynden say' olunarak bil müzâkere sulh hususunun pezirâ-yı husul olması haletlerinin istihsâline bezl-i makdur olunur iken fi'l- asl tefrik-i asker maddesinde mahud olan muvâzâ'ya killet-i zahâir illet-i müstakille olarak asâkir'in ekseri müteferrik ve perişan olduktan sonra üslûb-u müâhede üzere sulha dahi itibâr buyrulmadığından herkes zahmete düçâr ve giriftâr-ı meşakk-ı bişumar oldular. Bundan sonra a'dâ-yı din dahi Hotin karşusundan def-i kârubar sıklet idecekken ser-dâr-ı ekremi

azli [16b] ile muhâbere ve mukavelenin hilâf-ı etvar müşâhede eyledikte tekrar cenke kıyam ve bu vakte dek bizim askerin tamam fersude olub zahîremiz bil külliye noksan bulmağla karinede müteccir olduğu malum-u amme-i enâmdır. Ez cümle Moldovancı Ali Paşa'nın serdârlığında Hotin kal'ası bila cenk ve cidâl ve asl-ı dest-i tasarruf küffâr-ı hızlanmeal olduktan sonra Moskov keferesi ferce bulmağın Boğdan ve Hantepesine doğru katanalarını irsâl ve şita dahi hulûl itmekle akdan ve hizan-ı ahâliyi ordu nehr-i Tuna'yı beru İsakcı yakasına mürûr ve küffâr dahi ol tarafları boş bulmağın bazı kasabât ve kurrâya isâl-i hısare bezl-i makdûr eyledi. Bu inhizamdan sonra müşârünileyh Ali Paşa'nın emr-ü nehyinde nüfûzdan eser kalmadı deyu azl ve yerine İvâz Mehmed Paşazâde Halil Paşa ser-dâr-ı ekrem nasb ve tayin olundu. Müşârüleyhin sadrazam olması pederi İvâz Mehmed Paşa Belgrad fethinde ser-dâr-ı ekrem bulunmağın âvâm nas beyinde babasının naumurluğu irsen oğlundan dahi zuhur ider [17a] güft-ü gû suna mebni ve ibtida-yı seferde ser-dâr-ı ekrem bu olmalı iken aherinin intihâbı sehv ve hatadan ibarettir. Kıyl-ü kal'ine mübteni olub fi nefsi emr-i müşârünileyhin bazı zahîr-i beyti beynlerinde pederinden dolayı şöreti derkâr olub amma ukala ve havass-û havassın padişah-ı dirayet-i ihtisa indinde fatku ratku hal ve akdâr-ı babında olmadığı müteyakkız ve aşikâr iken sultan-ı dil-âgâh hazretleri mücerred bu babda aklı eksere tabihdir muktezasıyla amel eyleyüb ser-dâr olması levâzımın temhid ve zamanında berayiş görülmeyeceği zamirinde müzmir olarak makalid-i umur-u uhde-i ihtimâmına tâ'lik ve taklid eyledi. Pes ser-dâr-ı müşârünleyhin mensûr ve muzaffer olmasına sebeb cari ve medâr-ı zahîri olan asker ve zahîre ile miknet ve iktidarına her vechile ihtimam olduğundan fazla Halil Paşa ser-dâr-ı ekrem olmuş deyu külli neferat ile Anadolu ve Rumeli'de vaki levendat serkerdeleri ve aşair ve kabail ricali ve efrad-ı askeriye den kati vafir leşker hod be hod İsakcıya tevarüde ikdam [17b] eylediler. Amma Bihikmetütteâlâ sene-i mezbûre evvel-i bahasında nehr-i Tuna tuğyana aband emr-u fi'l-asl cisrin mümtehası olan Kartal kenarından birkaç cisre mütehammil mahalleler kesret-i seyl ile suret-i deryada rûnümâ olduğundan başka bir taraftan yevmen fe yevmen terakkisi mütezâyid olmağın mutad üzere vaz' olunan cisr Tuna üzerinde vasatı ilkinde vaki bir sefine misüllü cisr ile mürûr-u ubûr gayr-ı makdûr iken ol vechile tevarüd iden askere mukabele a'dâya hevahişleri berkemâl olmağla atlu ve piyadenin mecmuu açıklar ile karşı yakaya imrar ve levâzım ve zahâir ve mühimmât-ı saireden fevk .....? eşya Kartal yakasına adad ve ittihar olundu. Küffâr-ı hâk-sâr'ın dahi Kartal'a yigirmi saatden ziyade mahallede ordu kurub mukabeleye müheyyâ olduğu istihbar ve asker-i islâma nazaran ve vukud-u şerikin killet-i ihbar olunmağla asker-i müslimine berafet resı

de olur ise tahassun itmek için mukaddemce Kartal yakasında himmet ve fire ile takviyyet virilen hendekli mürselde [18a] bir hoşca istihkâm virilüb ba'de a'dâ üzerine gidilmek lazım iken tarafdar-ı ser-dar-ı ekremi bulunanlar mücerred pederinin nam ve şöretine iğtirar ve bila ihtiyat bi payan-ı asâkir-i islâm ile düşman üzerine ilgar olunub tamam-ı küffârın gözettiği mahalle mukabil ve fenni hendeseye mügayir mahallerde karar eylediler. Çünkü kıyam olunacak mahalli-i mukaddem müzakere ve tasmim olunarak hareket olunmadığından heman a'det-i sakin olmasun deyu ol vakt fil cümle metris hafrine mübaşeret olunub evvel gece asâkir-i islâmın bî nazar oldukları halde ikâmet eylemeleri takribi ile sabaha karşı miyane-i askerde bir ürkündülük aşikâr olub kat' çok asker gece ile Kartal tarafına firar eyledi. Her ne hal ise ol gece sabah oduktan sonra derdest olan bi nazir bal yemez toplar tertib ve ikiyüzden mütecaviz araba üzerinde mevcûd zenburun ve sair enva-i alat-ı harb ile asâkir-i islâm düşman üzerine tesrib olunub levâzım ve mukteziyat da zerre kadar kusur olmadığından ma-adâ [18b] belki zikr olunduğu üzere her şeyi za'f mertebelerde tedarik ve tehiyye olunmuşken cenk vadilerinde adem-i hareket ve mücerred nam ve şöret ile keferi münhezim olur itikadlarına düşüldüğünden ve hıyn-i mukabelede medâr-ı galebe sebat ve karar olmağın ol emr-i vacibü'l itinaya riâyet akdem-i imaleden iken evvela kalb-ı asker olan ser-dar-ı ekrem hazretleri muavedet ve gıybet eylediğinden sair askere nevehle perişanlık arz olunub ne kadar mühimmâtın arıza-i telef olduğu ol vaktin mazbut olan vekayinde mündericidir. Amma ilaç vak'a piş ez vuku' bâ-yed-i kerd mefadıyla Kartal'a mürûrdan mukaddem belki Hotin kal'ası iyâd-ı küffâra giriftar olduğu esnada akm umurdan olan İsmail kasabasının istihkâmı ve Kili ve Akkerman kal'alarının yeniçeri ortaları ve müteayyîn ağaları ve mirimiran dan kârgüzar muhafızları ve neferat tayini ile muhafazaları levâzımının pişence ikmâl ve itimâmı hususlarına kat'a icale-i efkâr olunmayub asker-i perişan ve takvîyyet müsemmi güzerân eyledikten sonra mirimirandan [19a] İskenderiyeli Mustafa Paşa Kili muhafızı ta'yin ve tesyîz olundu. Mumâileyh muhafaza-i mezkûreye mesâraat ideceği eyyamda a'dâ-yı din Bender kal'asını muhasara ve tazyike mübaşeret ve birtaraftan Kili ve Akkerman kal'aları üzerlerine askerlerin tesyir ve tenhîrlere mübaderet eylediğinden mumâileyh Mustafa Paşa me'mur olduğu muhafaza hizmetini vücuda getiremeyeceğın idrak itmekle Kili'ye geldiği gibi meks eylemeyüb bila te'hir karşı eski Kili tarafına mürûr eyledi. Zikr olunduğu üzere Kili ve Akkerman kal'aları fi'l-asl muhafazadan tehyi olmağın Kartal bozgunundan firar eden askerın bazıları Eğerci Kili ve Akkerman taraflarına ve bazıları dahi İsmail ve Kartal câniblerine firar eylemişlerdi. Lakin bozgun askerden zikr olunan mahallere tecemmu

idenler mücerred birkaç gün tahlis-i can niyeti ile mahalle-i mezkûreye tahassun itmiş olmalarıyla küffâr-ı hâk-sâr ve .....dan ta'kibe ibtidâr ve muhasara ve tazyiklerine sarf-ı iktidâr eyledikte her nekadar mukabele-i a'dâ da sebat ve kıyam gösterdiler ise **[19b]** dahi başsız buğsuz asker olduklarından derhal re'y ve sebatları ihtilafa mübeddel vire ile kal'aları bila külfet birkaç yüz kefereye telsim ve bu vechile canlarını tahlis eylemek emr-i mühimini cenke takdim eylediler. Bu haberler İsmail tarafında asâkir ve rüesâyâ vasıl oldukça mukaddem kendülerinden olan tezelzüle birkat dahi perişanlık turyan etmeğin anlar dahi karşı Tulça tarafına mürûra şitebân oldular. Ahali-i İsmail'in keyfiyetini casus vasıtasıyla a'dâ tarafından teftiş ve tedkik ve ihtilâf ve ihtilâllerin gereği gibi tahkik anların üzerine dahi bir miktar asker tesyir ve top ve tüfenk endaht etmeksizin ol mahalli dahi teshîr eyledi. Küffâr-ı hâk-sâr'ın istila eylemesi cây-gir zamiri olan mahallerdeki asâkir-i islâmın karşı tarafa imdad ideceği yerlerdir. Bilâ tekâlûf yed-i mehuset pervendlerine giriftâr olmak takribi ile etraf ve eknâfa birer miktar asker ta'yini ile imdat olunacak yerleri sed ve bend eyledikten sonra Bender kal'asını muhasaraya ibtidâr ve mahsusen zikr olunduğu vechile ordu **[20a]** tarafından imdad ve iaşeden me'yus olduklarından başka keferenin kal'a içinden adem-i tedavün eylediği gulgulesi dahi iras-ı halden hali olmağla ehl-i islâma galebe ve kal'atın ne tarikle düçâr u dest kefere olduğu vekaya-yı maztabasında mesturdur. Bâlâda mezkûr olduğu vechile def'a-i saniyede olsun asâkir-i islâm Kartal yakasına mürûr itmezden mukaddem İsmail ve Kili, Akkerman ve Bucak taraflarına muhafızlar ta'yin ve Kartal yakasında beş onbin asker tahsis edecek Kartalın Köprübaşı ve Taşlıburun nam mahallelerden birer tabya inşa ve toplar vaz've muhafızlar ta'yini ile istihkâmlarına itina olunmuş olındı. Bir taraftan olmasını eyise gayri cânibden Bender'e imdad olunmak mümkün olup kal'a-yı mezbûrenin ıyad-ı küffâra girmesi ihtimale garib bir mani olur idi. Tahsis ol vakit asker-i hümâyunda bulunan bazı ukala müdeyyerat kıylül vuku' bu haletleri der hatır eyledikleri vaka ve bazılarının dahi iktiza iden mahallelerde bil fi'l takrir ve tekellüm eyledikleri zayi' ve şayi' dir. **[20b]** Bu suretler vukuundan sonra asâkir-i islâm İsakcı yakasında karar ve aram idemeyüb zabt u rabtları kabza-i tasarrufundan huruç birle her gice üçer beşer bin nefer süvari ve piyade asker aynel müffer diyerek her cânibden firara yüz tutub hususen bir kaviyyül iktidar demdar olmadığından muâyere ve müminlerde dahi sedde ve bende muktedir kimesnelerin tedarik olunması takribi bila külfet sayf ortasında bi pervâ herkes vilayetlerine azimete ictira eyledi. Düşman dahi fırsatı ganimet bilüb İbrail kal'asını iki defa muhasara ve ber vechile zafer yab olamamış iken tafsil olunan keyfiyyet kal'a-yı mezbûre ahalisine dahi sirayet

iderek akibetü'l-emrinin dahi asker ve zabitanı tahliye itmeleriyle bila zahmet küfre zabt ve derûnuna asker vaz' ile etrafın sedd ve rabt eyledi. Bade Eflak ve Boğdan memleketlerine taraf taraf asker esrar-ı Tunanın karşı yakasında vaki asker imrar olunacağı mahalleri tamamca istilâ eylediğinden nehr-i Tunanın beru kıyılarında [21a] olan geçitleri muhafaza kastıyla selatinden mukadder olanlar celb ve İsakcı ve Maçın ve Tulça vesair bu misüllü geçit yerlerinde olan vüzera o mirimirâne terfika ta'yin ve Han hazretleri dahi ordû-yi hümâyun ser-askeri Edirne ve Şumnu ve Pazarcıktan birisinde karşılamak üzere kendüsünün Babadağında mukîn olması tebyin olunmuş iken Halil Paşa üzerine serdar olan silahdar esbak Mehmet Paşa hazretleri Babadağı kasabasının müştâ olmasın tercih ve evvel kış orduda bulunan neferaddan adi ricâl ve zabitan ile killeti zad u zahîreden ne meşakkatler çekildiği mahalinde tasrih ve tevzi' olunmuştur. Her ne hal ise bahara dek müştâde kıyam ve evvel baharda Babadağı sahrasına darb-ı hıyam olunub Tuna'nın etrafında oldukça çete kayıklarıyla keferedan dil almak ve dil vermek tavırlarında imrâr-ı eyyam ve birkaç defa Tulca ve İsakcı taraflarına küffâr asker îmrar itmeğin mümkün mertebe müdefaya kıyam olundu. Amma def-i saniyede İsakcıya küffârın hücumunda [21b] mukabelesine muvaffak olunmayub kati ve akr asker mevcûd iken cümleden evvel İsakcı ağası namında olan yeniçeri zabiti firar ve anın adem karar-ı saireleri olarak cemiyetleri tar-û-mar olub fakat Dağistanî Ali Paşa hazretleri kendü danesiyle İsakcı tepesinde bir miktar arâm ve ol dahi la-ilaç gerüye atf-ı mecâm eyledi. Çok geçmeden küffâr-ı hâk-sâr Tulcadan dahi asker imrâr ve mukabelesinde olan askere tefrika virdikten sonra Babadağında bizzat ordû-yi hümâyun üzerine on bin miktarı asker ve birkaç kıta top ile hücum ve ordû-yi hümâyunda izafe müzaif asker mevcûd olub Billatiffiteâlâ yalnız ricâl ve zâbitan ve kapu halkı ile mukatelesi olunarak küffârın mukabelesi mümkün olduğu emr-i mahtum iken yigirmi hatve olsun küffâr üzerine ve olmaksızın ar ve namus saltanat-ı henk ve bizzarureti sancağı şerîf istishâb ve bu kadar hasta ve firara kudreti olmayan [22a] Babadağı derd mendanını etrafında olan bi haber kimesneler ile kayd-ı esre giriftâr iderek gerüye ıyâb eylediler. Bunun akabinde münhezimen Pazarcığa ricat olunub birkaç gün ikâmet olduğu esnada Pazarcık ve havalisi ahalisinden beş on bin mikdar-ı tüfenk endaz etraf kasabayı ihata ve kâffe-i zabitan ve ricâl ve orta ile ordû-yi hümâyunu Şumnu tarafına mürûdundan memâfeat ol babda enva-ı haşvete cesaret itmeleriyle bu hususlar müşârünileyh Mehmet Paşa'nın rehavet ve bittaitine haml olunarak mühr-ü hümâyûn sadr-ı esbak Bükreş ser-askeri Muhsinzâde Mehmed Paşa'ya tevcîh ve irsâl ve Şumnu kasabasının müştâ olunacağı haberleri Pazarcığa îsâl olunduktan sonra ahalisi ilka olunan nash ve pendi kabul ve bir

takribiyle ordû-yi hümâyun kaim makamı olan yeniçeri ağası kapucu Süleyman Paşa maiyetinde olan ricâl ve neferat ile mahalli mezkûrda hareket eyleyüb Şumnu kasabasına duhûl eyledi. Bu da Şumnuda dahi üç sene mikdarı [22b] kâh mutareke kâh muharebe ile imrar-ı vakt olunub nihâyetül emr-i selisinede Ruscuk ve sevâhil-i Bahr-i siyahtan Varna ve vast Rumili'nde Şumnu'dan gayrı kefereye sed olur mahall kalmayub ordu ise ihmâl ve iskâl ve ketbe ve ricâl ile malâmâl ve mukabeleye muktedir olmayub edni hücum ile müteferrik olacakları vareste kayd-ı eşkâl olduğu mukaddem Babadağı vak'asında tecrübe olunmağın a'dâ-yı din Silistirereyi geriye bıragub doğru ordû-yı hümâyun üzerine hücum ve Balkanın orta canında vak-i kasabat ve karadan şenlik asârını ma'dum eyledi. Küffârın ol hücumesine vaki asker ordû-yi hümâyunda mevcûd iken Biiradetit Teâlî askeri mukavelesinde kimesne sabit ve bayidar olmayub her canipden firara yüz tutup umumen perişan olmalarıyla ordu ricâli ve sair mevkîb-i hümâyunda bulunanlar hayme ve hargahlarını ali hâle terk eyleyüb liva-yı şerif ile mukabele-i a'dâya teveccüh ve azimet ve gayret vererek ol vech ile firar edenlerin [23a] ercaina bezl-ü kudret eylediklerinde kat'a müfid olmayub ol güne rücat ve firar iden asker Enderun-u orduya duhûl ve bir cânibden yağma ve bir taraftan firare meşgul oldular. Bundan sonra ahali-i ordu lâ-ilâc kalmağın Şumnu muhasarasını ihtiyâr ve otuz gün mikdarı hem muharebe ve hem mukâlame meşekkatlerinden ne çektikleri ma'lum ve meşhur-i sıfar ve kibardır. Eyyam-ı mezkûre esnasında a'dâ-yı din Şumnu havalisini ihrâk-ı binnar eylediğinden ma-adâ kasaba-yı mezbûreyi on oniki saat ilerü Edirne tarafına doğru tabur ve katanaların tesyar eyleyüb çalık kavağa vürûd ve ol etrafı talan itmekle karîn ıyad ve Aydos ve Edirneye doğru bazı karyeler ahalişi göçlerini arabalara tahmîl ve Edirne ahalisinden bazıları dahi hafıyyeten esbab kararı tahsil itmişler iken musalaha haberleri herkese feryad-res olub sükkân-ı bilad ve ahali-i ordu ve kaffe-i ayân taze can bulub iş bitdü deyu her biri vatanına avdetin [23b] çaresini tahsile deveran eyledi. Bu halde ser-dâr-ı ekreme bazı hastalık avâriz-ı müstevli olmağın Edirne'ye ba'del vürûd birkaç ay ikâmet ve Rusiyyelü ile münakd olan şürût-ı müsâlaha iktizâsınca kıl'a ve beka' ve arazinin teslim ve tesellümleri halatına suret virüb iktizâ iden kal'alara muhafızlar takdim ve levâzım ve mühimmât vaz'ıyla istihkâmların tetmim eyledikten sonra Asitâne-i Saadete avdete karar virilmişken bittakdirî Teâlî müşârünileyhin hilâl-i rahda ecel-i müsemmasî istikbâl ve karîn-abâd nam mahallede dar-ı bekaya irtihâl eyledi. Pes sadrazam olacak her kim ise heyet-i mecmuası müteferrik olmaksızın ordû-yi hümâyuna vâsıl ve vech-i sevab üzere birkaç ay Edirne'de ikâmet ve zikr olunduğu vechle teslim ve tesellüm kıla ve kasabat ve istihkâm etraf serhadât

maddelerine nizâm virdikten sonra mevkib-i hümâyunun Asitâneye avdeti lazım iken sadrazam hazretlerinin Asitâne-i Saâdetden measkeri hümâyuna gelmiyeceği haberi orduya vasıl ve bi vakt [24a] measkeri hümâyun içinde bazı azl ve nasb haletleri hâsıl olmağın askeri ve gayrı askeri fevc fevc diledikleri mahalle azimet iderek mevkib-i hümâyunda başı bağılı bazı ricâl ve zabitanın gayri kimesne kalmayub ricat-i muhayyer vürûd iden sadrazam mektubuna binaen edâ-yı mevâcibden sonra ordû-yı hümâyunla anlar dahi avdet ve Asitane-i saâdet aşiyâniye vusûle mesaraat eyledi. Sahniçün bûd bî pâyân bîhamüşî eda-kerdem baki tefâsıl keyfiyyât ol senelerin vekayini kafil tevârih –i meddüyede âli vechü’-l etnab mukassel ve meşruhtır. Hatime-i kerraren zikr olunduğu üzere askerî taifesinin bu mertebelerde musâf-ı cenk ve peykârdan rûkerdan olmalarının hikmeti fi’l-asl harb u kıtale akdem eylemeleriçün tertib olunan esbab ve bu işin fıkdan ve killetidir. Zirâ ez kadim devlet-i âliyyenin asabiyyet makamına kaim olub kendüleriyle hasmâ [24b] galebe-i melhûze olunan ashâb-ı zeâmet ve tımar u sair ulûfe-i havar-ı askeri makûlesinin harbe kıyam eylemeleri vefâya-yı vacibe-i zimmetleri olan emr-i diyanetlerin himayete mebni veyahud her sınıfın kendülere mahsus olan inâyet-i padişahîyî tahsîle bezl-i iktidâr veya emr-i şeni-i te’dibden havf ve istişâre mübteni olub bu hilalde ise bir muktezâ-yı diyanet cenke mübâderet eden ekall-i kalîl olub zeâmet ve tımar ve ulûfe ve sair padişah-ı dirlikten dahi akçe şefaât veyahud bir mahalle hizmet mûlabiseleriyle bilâ-külfet herkes tahsil ide gelmeğın cenk ve harbe vesile tezayüd-i havaheş olur bir şey kalmadığından nizâm-ı askere külli halel-i tatarruk ve zikr olunan vechle bilâ-istihkak nan- pare-i padişahîye mâlik olunduğundan sahibi indinde vücûd ve ademi müsâvi olmağın mâlik olanlar mutasarrıf oldukları nan-pârenin hizmetini idare ihmal ve tekâsül-i ihtiyâr itmeleriyle bu sûretlerden [25a] nice fesâdın tekevvün ve tahakkuk ide geldiği .....? vasatünnehâr bedîdâr ve âşikârdır. Ez cümle ashâb-ı nan-pâre mutasarrıf oldukları ulufenin kadrini bilmeyüb hemân zayi’ olmamış ocağı zabitanın ihâle ile hîn-i hacetde lazım olan hizmetin görmeğe rağbet eylemediklerinden nan-pârelerin ekseri ocaklar zâbitanı defterlerine dahil ve bu cihetle mevâcın ekseri intika’ kendülere hasıl ola gelmiştir. Pes tahvîf ve tahzîr iderek cenke asker tesyîri dahi emr-i asîr olduğu malum-ı sagir ve kebirdir. Zira fi’l-asl askerî taifesinin bir sınıfı aher sınıfa muadil olmağın ahd-ı hemanın müğâyir-i rıza hareketi ahir ile tahvîf olunarak ta’dîl olunub semt-i hilâfa meylinden men’ olunmaları sehl ve asân idi. Meselâ bölükât-ı erbaa sınıfı sipah ve silahdara bunun cümlesi piyade ocaklarına ve bunların mecmu’u zeamet ve tımar ashabına muadil ve müvazen olmağın bir sınıfından [25b] cürüm ve günah vukû’takdirinde sınıf-ı aher ile ihâfe olunmak müyesser olur idi. Amma

elhalet-i hezâ askerî taifesi fakat piyade ocaklarına mahsûs olub âmme-i nâs yani kâffe-i hidema ve cumhur-u esnaf ve tüccar ve ulûfe havar ve reaya belki her bir tavr ve geçreftâr yeniçerilik iddiasında olduğundan sair askere galib ve bu suretde âhî-gerde ile ihâfe ve te'dib olunmayacakları zihinlerinde mukarred ve sabit olan kazâya-yı müsellemeden olmağla cebren cenke sevk ve tesyîr olunmaları düşvâr ve müseyyer olduğu takdirde bile pirayiş görülmeyeceği cümle indinde mütebâdir ve aşikârdır. Her devletin esnaf-ı asâkiri meyânında ta'yîn-i hadd û nisâb-ı fi'l-asl efkâr-ı ukala ile mizâc-ı insana tatbik olunarak mümehhid ve sûret-yâb olmuştur. Mesela insanda mu'teber olan ahlât-ı erbaa'ki dem ve safra ve balgam ve sevdadan ibarettir. Biri galib ve aheri mağlûb [26a] olduğu takdirde vücûd-u insanda bir illetin hıdveti derkâr ve ru'yet-i umûra adîmü'l-iktidâr olub tedbir-i etibbâ ile mizâc-ı tesviye ve ta'dil olunmadıkça ru'yet-i umûra muktedir olamadığı gibi devletin dahi envai askeriyesi ahlât-ı erbaa makamında olmağın bir sınıfı kesret üzere mevcûd olduğu sûretde bizzarûre sınıf-ı aher makhûr ve mağlûb olub hükmü tasarruf sınıf-ı eksere teveccüh iderek vücûd-ı devlette sui mizâc hadis ve umûr-i devletin düçâr-ı akide-i suûbet ve in'kâd olmasına bâis olur. Lâkin etibbânın müdevâtı ile sui-mizâc-ı insanı sıhhate tahvîl eyledikleri misüllü hüsnü tedbir-i aklâ ile tedrici tesvîye ve takdil-i askere mübâşeret olunub bi'inayeti Teâlâ kuvveden fiile götürülmesine bezl-i iktidar olunsa vücûd-ı devlette dahî sıhhat-i mizâc hasıl olmuş olub idare-i umûr-ı din ve devlet ve zabt û rabt-ı memleketi her vechile sehl ü asân olacağı müteyakkıttır. [26b]

دیم

ویدییم رضوان تریه اصحاب وال واتباعنه ریزان
اولسونکه هر بری تأیید دین مبین • و تخلید شرع
متین ایچون بذل توان • و صرف جهد بی نقصان
ایلدیلر • اما بعد بیک بوزکسان ایگوسنه بی
غلابه جوشش سیلاب فضا و قدر • و تعاقب
وتواتر ظهور شئون نامتصور • اقتضای اوزر
غیابه مشتدک پرده برانداز بروز اولان روسته
سفری تمثیننه قیام • و صحرای داود پاشایه
نصب خیام اولند قن سفر مرفومک چگونگی و نوعی
بیان و اسباب و علی ممکن مرتبه ایضاح و عیان
قلنه رق بر مجله ضبط • و اصل تدبیر اولنان
رأیه نظر فایدن ارایی مختلفه ایله سرزده ظهور
ایدن امر غیر مامول علی وجه الایجاز بر مجله به فید
و ربط اولند بی صورتین فیما بعد مطالعه ایده اصفا
از هانه مورث تیقظ و انتباه و هر کس بیادی و منتها
سفر مذکور دن اکاه اوله جفی لادری لقبیله عنوان
طرازا اولان بی سرمایه نک خاطر فاتر نه لایح و ضمیر

تحریر اندیشه سابع اولغین یاوردی خامه چیره دست
ایله اول امر و لجا الاعتاده ساعدا هتمای تسمیر و
حساب الاستطاعه بو وجهه صحایفا و راقه کتب و
مخبر ایله دی ۵ بیک بوز تیشیدی تاریخلرنه له قرالی
اغستوس ثالث هالک اولدوق حاله قرالی اولدن
پونتیوسکی سفور ایله سنک یا شاک بولغنی تفریحی ایله
فالکامل سفولونک جا بکیر ضمیمه اولدن له مملکتی
قبضه تصرفه المصلحتی قوه دن فصله کتورمک شمنه
اونه دن برو له جمهوری بینک دستور العمل طوبیله کل
شروط بر بستیله رینه مخالف سفور پونتیوسکی یی
معیته کلی عکرتی قیفا ایله له قرال نصبا یلد کلرند
بشقه مسکان ایکی تاریخنه کلنجه بر طرفدن ندریحی له
درونه عکربر لشد ر مکدن حالی اولملری ۵ اقطار
سرحدان اسلاویه به بعضی نوصی موجب حالتلر ابراک
ایدرک همجوارلق مناسب ایله عاقبة الامر اندرون
لهده تگون ایدن اخلا ل حد و اسلاویه به دخی سرت
ایلیوب سفولونک بو کونه مسبق اولدن سق حرکاتی

السنه

السنة ناسد دورانه شروع وانفاقاً اول اثنان وبالطه
 نام محله اهل اسلام ايله روسيه لوبيند بر مقدار
 محاربه ومغانه وقوع بولمخين * مسقولونك كوشمال
 محتاج اولديغا فواه عوام ونواضه شايخ واول مست
 ايله روسيه لونك نقص عهدا بدكي قبل وقالمى احاد
 ناس ميانده كشت اوزره واقع اولمقدن ماشي جمله ايله
 بالدهات مشاوره اولنده رق مصلحت سفر زجيج و
 وبرتون فنا و ابي شريفه موجبلر بنجه سفر و قومي نفيح
 اولنوب لكن سفر و قومي طبينيله اولمديندن دفعته
 هر نقد چاره چوي اولديرايه ميفد اوليوس عسكرك
 و ذخاير و مهمات ولوازمه بعدا لشروع غايه سفرك
 بر طرف اولسي شماتيه بنى برحالت اولديغى ظاهر
 اولدقه باري بركونه ندبير ايله عسكرك رجوعى
 ملاحظه اولنوب بادشاه عاليناه حضرت ليله وزير
 اعظمى بندن رجوعى ^{صوت} تصميم * و بر طرف ايله تجديد
 صلحت طرفين ميانلر تنظيم ايلدير بوجه اوزره
 استانه دن حركت و جمله اعتقادن بشر القاي طرفند

اسلامبوله عودت اولنور ملاحظه لرجه اردوی همایون
استان دن داود پاشا صحرایه نصب خیا مه قرار ویر کوز
انفاذ کرا اولندیغا اوزره نهر طونیه ساحل لرینه وارمزد
مقدم مقبولوا ایله تجدید مصالحه و قومی خیا لدرده
دوران اتمکن واجبات امور سفر تیر دن اولوز لوا زمان
و سایر احکام کترین سراد اولندیغا اوزره رویت
اولندیق دن غیر یی سنین متکاثره دن برواشتغال
سفر متروک و اسفار سابقه ده بولنش وزرا و حال
دختره تنزه اولوق جهتلر یله فنی محقق ذخیر و عسکر
ایله نفوس و یر یله چکی ذخایر و عساکر ترتیبه نامور
اولندرک مجبور قریجا اولغین اول امرده ترتیب اولنا
ذخایر قدر کفایه دن دون وانگدخی ترتیب اولندیغی
وجه اوزره عیندری محفلون موجد اولیوب مجتهد
قره جمله حاسیله شو قدر ذخیر ترتیب اولغش در بو
وقت دفتر دار لر یی ترتیبات دفتر لرین اظهار ایله
سدارا کر می الزام و ایکیوز یکدن نجا وز مرتب و غیر
مرتب عساکر ایله صوبه مقصوده توجه و اعتناء اولدی

ادوز

او تو زسنه دنبر و سفرنك انقطاعی و كاغدخانه بیه
 كبد ریشللو نفوسنك كثر نیله نحمد و لجماع ایدشالی
 و شلوارنی فیما سدنك خارج عسکر فراوان ایله سرکاد
 بولنا نلر کیفیات اداوات و مهمات و مالزمه و ذخیرون
 بجزیرا ولد قلمری حالده عزیم سفر ایله کلرندن هر کس
 نه کونم حرکت ایدجکن بلکدن عاجز اوللمدی تقریباً
 ادرنه یر وارمازدن مقدم اوزی و خوتین سرحدن
 تعیین اولشان اوز بیلک بکیرمی نغزاشه کرکی کبی تعیین
 و بیلکده قصور و بوسبیا ایله هنوز اردوی هایون
 ادرنه ده ایکن نیچه گفتکونک نخذت و ظهور ایله کبی
 اولسنه لرنک و قایمقی حاوی ندوین و نسطیر اولسا
 مؤلف نارنجند علی وجه الاطنا ب مخزر و مسطور در
 بوندن قطع نظر ادرنه دن حرکت و قطع مراحل ایدرک
 اوردوی هایون ایله ایسا فحیده نصب خیام افانت اولند
 سالفال ذکر تعیین اولنان بکرمی بیلک عسکرک هنوز
 نهر طوتیری مرور ایتمد کلمری تحقیق و اوجا قلمری طرفلرند
 نکور استعجال و تضییق اولنوب خواه و ناخواه اول عسکر

فصل شریفه التي يدبونها مقدار في نفر واصلوا اوله
دخا و زعمه و متواصل اولوب يكري بك عسكرك فسوي
اطراف و الخلفه متفرقي و بريشان و بوطون و غور ما مول
ايه خبايا بما قرين كشف و عيان الاله يلو و صور زلزل
ايه در عسكرك كيشي و وجهه اوله مني اكرجه است
اولوب مني انا طول و دروم ايلي بجا بنارندك بر طرفك
فوج فوج كثر و وفرتا و زره عسكرك قوار و بي
اولدجه قلبه قوت و عسكرك بقك تقره سندات
اغماض ايله حرکت اولد عسكرك من جوده ايله بصونه
تقلا مقابله اعدايه جزم نيت اولوشده مني بو حال اوزره
اورد و ايله خوتين جانينه كينه كجه صعوبت بدبار
اولمقدن ناشي متوكلا على الله فتا خوتين و بند و ايند
درون اعدايه دخول و اخذ ثار و انتقامه مشغولون
مصلحتي نرجيع و ايراد و ايكي قول سر عسكرك نيك
وسطك بهر طرف سمت اولون بر محله اوردوي همايونك
اقامق اخبار و مراد اولندي حتى ايسا فجدن قرنا ليقه
واندن دخی خان تبه يي و بند در طر فلز بنه غریت صور

جملة

جمله ایله بعد المسورة قرار بولدقن صکر قاعده
حزم و احتیاطه رعایت سردار اکرم حضرتلری حین
استشاره ده اوجا قراغالربنه نوجه و نوقت حرکت
مناسب دردیو جمله به خطابا ایلدکن اولوقت بکجری
اقای بولنان عثمان اضا اقدم بکجری قولدیگر حاضر
و بمجمله نقل فرما نکر ایله کله جلنهفته ایساجی کویر
عبور ایکنه منتظره زدیو جواب سردار اکرم حضرتلری
دخی حرکت الزم لکن ذخیر واد و آنمک حاضر اولمی
دخی جمله دن اقدم دردیو رن اولوقت داخل مجلس
استشاره اولون دفتر دارا قندینک بوزینه باقوب
افندی فرسوطر قلده ذخیر منوجه در و کفایت
مقداری موجود میدر دید کلرن اقدم ترتیباً عمر
حاضر و اماده و جمله منزلکن فر و ملحققری و امکان
طنی و تعیینات اعطایچون شمیر جمعی ضمتد دعما و
کارکنار اد ملرتقین اولندی بز حاضر زدیو ختم
کلام ایلدکن فالواضع عسکر حرکتک ایساجی ذخیر
اولوب و ذخیر نک دخی موجود اولدیغی اربابی

لما سئدك جلالك سموع ومعلوى وتكجل ادوات
تحققا بلديكى تقديرده اردوايله ايسا نجهده توقف
وارام مناسب وقت وايام اولديغى هر كسك مجزوي
اولوب بوندن سكك دغى مكث وقراره رنختك و برك
لازم كسك سوادا اكرم حضرتلر نيه عزور خاوت
وضور اولك حتى طيبف زمانه دن سنبه اولمقك
ناش لى كوستان جلالك استغنايله وقت موجود
قرنال بقه سته عبوره قرار و بر بلوب موجود اولون
ساكرو مهافى برقاج كرون طرفدن نهر طونر بي قارشو
جانبه امرار املك اختيار اولندي انا مقدم خبر و
اوزره قرنال جانيند وساثر خلول راعده اولور مرمله
زاد و ذخيرك كفايت مقدارى و جودى ماملر اكن
كبد لىك منازدن قطع نظر اولور قرنال بقه سنده
ذخير دن دانه خورد اولديغى وجبه خانه مهانك
يوكلكه چك عرب لرى وطن بچشان جاموسلر نك بشيد
و موجود اولون جاموسلر فصل و منج جبه خانه عامر
و برك او فوره فرمان اولوب جبه خانه ده موجود

اداره

اولاد نعل و میخ ایسه قنات قلیله ابله اعمال اولمش
غایه الفایه صغیر اولوب جاموس طرناغنه دکل بکه فغم
طرناغنه دخی الویر سیه جکی ظاهرا ولدق سردار
اکرم حضرت لری کند و رو اب و مو اشیم چون اسنصحاب
ایلدیکی نعل و میخ لری و یروب تیمور جیلد اعمال ایندی
اولوجهله طوبجشان جاموس لری مال لرنه سی اگر چه
تکیل اولندی ● ولوازم واد واندن قوقچوق نهانک
موکب هایونه واصل اولیوب ناقص اولدیغی لری آتیش
بعض صد آتکاران دولت تحقیق و امر شیک مهیا در
خبر لرنه آنکت خیرت دندان استغرابه نعلیق اولندی
ذکر اولدیغی اوزر خوشویقه ده دخیج نکل اولدیغی
و مهمات ولوازم نکل برقصور ایدیکی وایلر وده ذخا
و مهمات اولدیغی تکیل اولمه دن نهر طونیر عبورده
مخا ذیر ششانک درکار اولدیغی نیمر خواهان دولت
طرف لرنه حضور سردار اکوهی به عرض اولنه رقابت
قوشو جانیه مودرا بلنک استعداد فی تحصیلا بلنک لازم
اولدیغی افاده و تدارکات مع نقصان ● درکار آیمت

ایسا بقیدن حرکتده بیچه محذور اولدیغی تغیری و درقصا
 اعاده اولنوب بعدن فر شو طرفه مرور ایملک لوازمنک
 ضعیلی ضعیفده سردار اکرم حضرت بلرخی یینه مشورت
 ایشدرمکه ترغیب برله تکرار جمله اوچا قلدور رجا اوتاغ
 امقیر دعوت اولنوب ذخیره و مهفات مسائره نک نقصا
 اولدیغی و لوازم و ما محتاجدن قصور درکار ایکن
 اولدیغی مسائره فقط درلودر لو خطری مستلزم
 اولدیغی کافر دوسای مامور بینه بیان واحضار و تکلیف
 و امن در میان اولمیری هر کسه تنبیه و اعلان اولدی
 بوندن سکون تکیل لوازمت ضعیفده بالضروره برهنه
 دخی تاخیر و هر بری قصورین بله رک نقصاتی تکمله
 ساعد اهما ملرین تسمیر ایلمش ایکن یینه مهفات عرب لرینک
 نجیبی ممکن اولدی بوندن و عسکرک مندمدیده سکون
 باقی لرینک دخی تغیر قلدور یوجبا اولور بونفندن درحالی
 زجال یدلرین بولنان عجزه و قنطار لرون ممکن مرتبه
 عرب و دوایب ندارک و کلی مهفات سکون کلک اوزره
 اولدیغی عجزه و اولدیغی مهفات و ما لزمه استعصا اولدی

ایسلیق

ایسا بقیدن قیام و نهر طوتة عبورا و لتوب قرنا ل یقه
نصب خیلیم اولندی اما مقدم ایله اولندی و وجهه
قرنا ل اصل ترتیبات نقصان او ذره اولدیغندن بشقه
قرنا ل طرفته وجهه سنده و آکینک ما بیند اولد
منزل کرده هنوز عسکرک نلشنه وافی ذخیر ادخا و
اولدیغندن بشقه قرنا ل یقه سنده و برله جک
نان هیز تعییناتی قاز شو ایسا قی فرو نلرن طبع و تر
و هزار کفایله تعیینات یومته اعطا اولغنه بو
حالندن ایله و منزل کرده و خان تبه سنده دخی ذخیر
اولدیغی استه کول و برفاج کون بغان تبه سنده اردو
هایون اقامت ایملک کوزیم کلورایسه اداره عسکر
نوجهله تکر لری سردار اکر می مضطرباً الحال ایلد کجند
ایلر وده تدارک کوریکه وقت اولسون ایچون بالضره
برفاج کون زیاده قاز نالده اقامت و ایسا قی و اسمیل
طرف نلن چورچولش انبار لرینه ذخیر نقلنه دیت
واندن دخی چقلر و بغداد کی معرفتله استیجارا و
او کوز عریبه لرله خان تبه سنده نقل و ذخیر یه

کاشی هفت اولند قدک منکر قوتالده حرکت و هر
حال ایسه خدان بنده منته و ارنجه ده ک منظرده
تینینات بخصوصی منکر مزینده اولنه و انشا الله تعالی
محلنه و اولدقدده هر کسک مستوفی فیین اعطا اولنه
چراغک حسنه العنا اولنه ای خاتن بنده منته و هر
ر منکرک سیرده عینی حفظ ایطک هر نقد و طبیعت
ز هر یکه خارج ایسه ذخی بالایدزک کله لایترک
کله مفایله عمل بذرک ایندا کون اولدجه بینه
نصف تینینات اعطا و بینه ذخی فواید تعلیق
ایله ارفنا اولتوب حسب الوقتنا عسکری تینیناتی
اروی هایون رجالنه تقدیم اولدیند رجالک
آغوی شمیرک چورلسن اوچ بجن و درن غروشه
و ذخی زیاده بر اشتراک جیبیله و این لرین اداره و
حیوانلرینک بسله منته چاره بولوب تحمل اجبای
سفر اولدیلر اما مسکری طائفه سنک اکثری مسکری
هایون بولملری همان بر سفر کتقی نامنی تخصیله
میخ اولدیندن مشاق سفر تحمل ابر میویا اولدجه

قلت

قلت ذخیره کندولره دهشت و برودیکندن بعضی
 ذخایرک قلتی بهانه اتخاف و قارتال و اسعیل طرفله^{نه}
 شتاب و فراره اغاز ایلدیلر چونکه خلول راهد عقد
 صلحه باشرنا و لنور فکرلری ذهنلری استیعاب و
 بوملا خطه به بناء سردار اکر م روسیه ایلجیسی
 محبوسا استصحا یا ایدوب انکلن ایلجیسی دخی توسطه
 طالب و دولت علیه طرفندن مقبول بیورلدیغی
 تقدیده قرالی طرفندن رخصتنامه کتورنمه سنه
 اجازت راغیا و لغله او مقوله عسکرک تفرقندن
 اندیشه اولنیوب ینه بر طرفندن عسکرک نجمنده و
 بر طرفندن خزم و احتیاطه رعایت اولنه رق
 جنگ اسپانک تکثرینه و بر جانبدن لوازم صلح
 تمهیدینه بئل ما حصل جهد و طاقت ایدرک دشمن
 اوزونیه عزیمتیه قرار و برودیلر کن قلت زنجایر
 خصوصاً رد و بیها یونک بالذات خرمین جانبیه
 عزیمتیه مانع اولدیفندن بشقه سابقاً اولندی^{یغی}
 وجهله ایکی قولدن سر عسکر لر ترتیبی سنوی و مقم

اولنن خوتین سرعکری کچون روم ایلی والیسی محمد
باشایرا الباس خلعت و معیتنه مهمات جبهه خانه و
طوبخانرو تمش بیک مقداری عسکر قیغایله برکون
اقدم خوتین جانینه کوندولسند وقت و عمتنه تعالی
سرسند و دروین در عفت نهر طور له بی عبور و
سقولو عسکر یسایله له دروندن محاربه ایلی اکرچه
شارالیه توصیه و تنبیه اولنشدی اینج عسکر
و فیر نک نهر مزبوری مرور ایلی جیرانشانک لوبد
اولنله جسر طومباز لری و کراسته لری بر ساهت
اول ارسال اولفق اوزده وقت دفتر دارینه فرما
اولند قده اقدن می سوی ایله ایه بندرو خوتین
طرفلرینه ترتیبیا اولنان جسر طومباز لری ایساقید
عربه لن تخمیل و ایکی قوناق مقدار یار دو ایله معکا
ستعجب ایکن و خان تبه سنه وارلد قده در حال
باشدن محمد پاشا کوز دیلوب معیتنه اللی انش بیک
پیاده و سواری عسکر ترتیب و مهتا و مالز مه سی
تکمیل و خوتینه ارسال تصویبیا اولدیغی دفتر دار

مویی

موی الیهک معلومی و جبراد واتی دخی جبه خاتمه
عامره لوازمندن و سر عکورتیندن ایکن اردوی
هایون خان تبه سندن صکر بندره یکده جکر دیو
چله جسر طومباز لرخی بندره ارسال ایتمش اولوب
وخان تبه سنه وار مقنن بعض خیر خواه دولت
علیه خوتین طرفته دخی بر جبر ارسال اولفق آفتا
ایده جکی دفتر دار موی الیهه افاده ایلد کلر سنده
خوتین طرفته کی قانی کوبری تغییر اولنان جسر
الور بر ملا خطه سنه دوشوب قانی کوبری ایسه نهر
طورله اوزرنه اولوب خوتیندن التی ساعتنا
برو طرفته دولت علیه طبر اعنه لجماردن بر صغیر
جسر اولوب که زم اولان طومباز لر خوتینک بیگانه
جرمان ابدن طورله نهری اوزرنه قوریلوب آندن
قارشولمه یقاسنه مرور ایچون اولدی قی لیدی که فاده
خطاسنه واقف اولوب بندره ارسال ایلمکی جسر
طومباز لرخی مجاله خوتینه نقل و ابصال ایلمک
اوزره طورنج زاده علی اغایی مباشر تعیین ایلمک

بجن برفاج کون طرفه خان تبه سنه کلند که محمد
باشا خورین سرعکری نقیبن اولند بی کجا و کوجهر
طوبنا ذری طلبند اولوبن اما قما بعد جسرک بند
خوتینه نقل مدت مدیده به محتاج اولدیفندن طرفین
ایهک ایکن خندان بو کجه استدن سوال اولند قد
هر یوستا و درین واقع دکر منلرک چر نقلرند کوجلا
انشا اولفن خصوصی ترجیح و سرعکر مشارالیه خوتینه
هرکندن مکن چر نقلر مبارجه و خوتینه فریب اف
سجده و اصل اولغیه دک سرعکر مشارالیه بولا
خوتیندن اون اون بش کونا قاتند مسقولو اولجه
داورانوب طورله اوزرینه جسرلرک فوروب سر
مشارالیهلک اوزرینه هجوم و بجه آقه تقا باصفت
بصا تکدر فوا سجه عسکر اسلام منهرم اولدقن منقولو
دخی خورین قلعه سخی برای مقداری محاصره و عسکر بی
بعده طوغری یوریدکن چر نقلردن تدارک اولتاک
کبری وقتانها مه دک اف سجده کوجله کلشن بولغنه
مسقولو مصادق و احراق ایسکله جسرک فقدا فی

نهر

نهر طور له بی عبوره مانع و مستقولونک عسکر اسلامه
 تقدمنه و خوتین طرفنه محاربه اولسنه باعث اولمشد
 و مولد و انجی علی باشادخی بندر سر عسکری بولنق
 حبیله بندر قولدن ایلساوت و یکی صرب نام محله
 غریمت ایلمسته بذل جل همت اولندی حتی و شندن
 اخذ انقام اولنق ملاحظه لرینه بناء اقام لوا رنه
 اعتنا و اعلا و زرینه کتکه حاضر و مهتیا اولمی برقاج
 دفعه فرمان عالی ایله کندوسنه توصیه و تنبیه اولدند
 بشقه ایساجیده عقد اولنان مشورتک خلاصه سبکه
 اردوی هایونک بندره غریمت و انز نصب خیم و اقامت
 و خوتین و یکی صرب طرف لرینه نظارت و بندر وارلدن
 عقبنه مشار الیهک نقصاننی تجکل و هیات مجموعه سنه
 نظام و یروب طولدی قرشوبقه یر امراره دقت
 ایلمک ماده لرندن عبارتدر کرا را مقدمجه کندوسنه
 مخبر و اشعار و اولیا بر برقاج قطعه او امر علیه انشا
 حاضر و ماده اولمی تنبیه لری مشار الیهه تاکید
 و تکرار اولنوب بندر ده ذخیره ادخاری توصیه و تر

واسمعیل واقکرمان طرفلرنی در انبارا و کون بچمن
 بیک کیل ذخیره نک بندره نقلی خصوصی لیدی ااهتمام
 نسویه و تنظیم و تنبیم اولندی ذکر اولندی اوزره
 فی الوصل مقصودا و کون برفاج ای طرفنه امر صلی
 بر صورتی افرانج ایلد عودت اولدی فنک بشقه ندرت
 دیگر افرانجه کتکه مانع و بندر قلعه سی سرحد لک
 وسطند واقع اولمضله تعیینات عسکر خصوصند رحمت
 بچمن ملاحظه لریم اوردوی هما بونک بندره کتکه سن
 نرجیح ایندر سگله اولمضله دخی تکرار استشاره اولمضله
 خوتین اوزر بنده سر عسکر کوندربلوب اوزی طرفنه
 اعطای تقویت اولمضله اوزره سردار اکرم اردو سنک
 بندر چانبنده توجه ایلسته لیدی استشاره فرار ویر
 بینه قله سردار اکرم استاده خروج ایلدی و قتل
 بعضی عتده بیلد و یوما فیوما تریاید بوله رف ذکر اولم
 خان تبه سی مرحله سندن خلقی کرکی کوی مزدا و ذخیره
 قتلدن اولمضله دخی زیاده توقف مستلزم قسادا و المعین
 همان برفاج کون طرفنه بیکجری اغالغندن چراغ او کون

شدر

شارالیه محمد پاشایه کلی عساکر و ذخایر و مهمات
و بریکله خونین جانینه سرعکرتیین اولنو یاردی
هما یون دخی بندر طرفه سوق سپاه ایلدی بدی یکن
کون طرفنده بندر صحرانسته نزول اولند قده فی اصل
تصمیم اولند فی اوزره اول طرفلردن دخی اعدا اوزر
بر سر عسکر کوندولسی لایدا اولغین محل مذکورده سر
عسکر اولان توفیق علی پاشا لیا اولحوالی یه قریب اولون
مسفولوقله لرعا اوزرینه کوند رمن مراد ایلدی
شارالیه پادشاه حضرتلری غیرته کلمن مصلحتی
مهر ایلد لرینه دوشورمش اولغله تحصیل املی ختمند
اولحکام تقویت واسمکامنه دانزموادی تدارکده
کلی تصور اتمکین اول طرفدن دو یسه لو اوزرینه
سر عسکر تجیهیز و تسیری ممکن اولد یغندن غیر
خبر ویرلدیکی اوزره ققی واقفین نهر طور له
القایلدیکندن بیم و ییه جکدن بر شی بولسی
میترا اولیب تکون ایدن قحطدن و طرف طرف
اندرون اردو یه نشر ایلدیکی ارجونه لردن و خان

ایله خبردار اکریم بیسته اندیقت اندیکی تفرقه و فساد
شرعکرا دروئی ایچند برفتنه تگون ایلمنی تقرب
ایلیوب بوکونه قلت ذخایر تفریحی ایله اعطای یقیناند
ظهور ایدن قصورون میاد ابر فساد حادث اولور
فکر لری درکار ایکن ناکاه بر طرفدن پیاده عسکری
سورمه شریع وکن کللی مسکوک کزق اولغین میانه
عسکرده زیاده نشنت وقوع بولمقدن نائی مشار
ایله علی باشانک بروجهله سرعسکرا و طسی مناسب
کور لمله کله چرنوده بو عا زین حفظ و حراست
ایلمک اوزره سرعسکر لکدن غزل اولوی خوتین
طرفته نسیرو برینه اردوئی هایوننه موجود کل
احمد پاشا زاده سرعسکر نصیب و تعیین اولندی ●
شاد ایلمک احوال لوازمی اشناسنده حنین سرعسکر
محمد پاشانک بوز لبعی خیرمی دخی بندرده اردوئی
هایوننه ورون ایلمدی خیر مز بودک کلسی فال اولصل
نفا سیل اولندقی وجهله سیر کیدر مثلوا احوال و ابقا
ایله اردوئی هایوننه توارد ایدوب اصل عسکری طائفه

افسانه

افسادنه دشمنی باعث و فحط و غلامتک ترایدن علت
 مستغله اولان انخاصک کرده کرده متفرقا اولدو
 وقتنه تصادفایلدیکندن ما صدا سردار اگر ملک انحراف
 مزاج تقریبی حالی تمام پریشا اولدیقی و قلعه راست
 کلویا ما صلحک رابطه بی در دست و ذکر اولدیقی
 اوزره عدم ذخایر و احوال جنکدن بجنبر عساکر ایله
 برایش کورلیه جکی قضا یا ی سلمه دن اولمغله اولکون
 عسکرک متفرقا اولسندن اگر چه چندان فکر اولمغین
 لکن خوتین طرفی بهر حال کلی عسکره مخراج اولمغین
 کس احوال عساکر و قلت ذخایر دن سر مجیب اندیشه
 اولوب حیرت و پریشانی تجتم اتمشکن سردار اکرم ایله
 خدمه سلطنتدن اطرافند دوران ایدنلر خانک
 خاطرین جلب و تالیف وارد ویهایون ایچند کلی
 پیاده و سواری عسکر اعداد و علی الجمله تسیر و عون
 و عنایت باری ایله اعدا سنهزها قارشو بقیه بهر فرار و
 خوف شمیر شیسر و کون اسلامه انی ساعت کیروده
 نه حال ایسه فرار و بر جمله خوتین قلعه سنک محاصره

استخلاصه ابتدا ره وقت ایله یله کیفیت مزبورده
 بوجه اوزره ظهوری و بندرجا بنده ذخیرتک
 قلی واعدای دینک خوتین اوزرینه مستولی اولسی
 و انکلیزالمیستک سفولو طرفدن توسطی مقبول
 اولدیغی واردوی هایرونک خوتین طرفنه توجه اید^{مکن}
 صیق خوتین قلعه سنک خاص دن تخلیصنه و د^{شک}
 پیپر و ادی انهم فرار اولدرینه مدار اولسی^{حظه}
 اردوی هایرونک کیروخان بنده سته برجع ابقه سن
 ایجاب اینکله همان بندره سرعسکر نصب و تعیین اول^{کن}
 ایکی قوناقی براید کد مسکرها یون ایله کیروخان
 بنده سته عدد متاولدی بیانه اولدیغی اوزره
 سرداراکرمک وجودی بعایت علیل اولدیغندک
 ماعتدا و قمع بولون لشکر پریشا نلقی تقریبا یله عسک^ک
 تمام قلق و قند دشمن خوتین قلعه سنک استیلوخ
 قوه قریبه یه کتورش ایکن اردوی هایرون اوزرعه
 کله بکدر فکر یله بلو کلفنه قلعه بی نصیق اینکلی
 ترک ایلیوب نهر طور له بی قوش جانبه عبور ایلدی

دشمن

دشمن دینک خاطر خواهی اینجی صلح اولوب انکلتم
 ایجبسنک توستغی قبول ایلمکدن و سائر سموع و شهن
 اولون فرائن واضحه دن مرادی جنگ اولدینغی استک
 اولنوب برابکی دفعه خوتین اوز زرینه مستولی اولدی
 مجهد عساکر اسلامک بر قاج کره اوز زرینه اقدام
 و خوتین حوالیسنده وله اراضیسنده نابور لرینه
 اتصام ایلمرینه مقابله بالمثل اولدینغی کوسترمکه
 بیغی اولوب همان فیا کومصل قصوای املدی اولون
 امر صلیک تا کبدنه تشبیه ایلدکلری اشکار اولد
 سردار کرم دخی عسکوک اطوارنه نگاه و اختلاف
 ارایی اطرافه اعتبار ایدوب عساکر اسلامک سنیت
 واقع دنیرو جنگ ایله توغللری مسوق اولمقدن
 ناشی ذکر ی سبغی ایلدیکی وجهله اکثرینک رسوم مجاز
 بیجبر اولدقلرین مشاهده و سیر و تماشا یه کید و شلو
 کر اینها اشیا ی نفیسه و احوال ثقیله ایله اعدا اوزر
 غریمت ایلدکلرین معاینه ایدوب بو کونه عسکرا ایله
 اعدای دینا اوزرینه غلبه و دلخواه اوزر قلیجیدن

بکجور دکن مکن تا کید صلح بستر اولبه جنه انتقال
و ذخیره به کلی تنزل کلوب نصف تعیین دخی هر کون
و بر ملک مکن اولدیغی اجلدن بقیه عسکرک دخی با کجلیه
متفرق اوله جنه سبب اولس استلال و میدان
موانعت علیه و نه فالمشیکن غالبان صلح اولدیغی جنک او زور
ترجیح برله در عقب لوازم صلحک ترغیبه قیام و با باطناً
فقیه سنک مشتاً اولوب مرخص تعیین ایله کارکن
کورله سنه ساعد اهتمامی تشییر و اساس صلحک
تعیین ایچون حضور پادشاهه تقریر لر تحریر و شیخ
الاسلام عثمان ملا افندی به قاعده تفسیر ایدوب
فحواسده لحوال عسکری و کیفیات ذخایری تفصیل
واکر صلحه رغبت اولوب بجهر نیاز دشمنه حواله
طبیخه رد اولوق لازم کاورا بیه معاذ الله تعالی
دین بیخه اسلوه نعلی و جنه ایقاع ایدر جکی احقال
و نفوذ باقه تعالی طوطر ساحلرینه طوغری ممالک
محروسه با مال ایدر جکن علی التصریح تفسیر ایدوب
ندارک حاله اعتنا و تمشیت حاله سعی او فایده

حکمت خدا مشارالیهنک اولوجهله اولان تخریر استه
اعتبار اولنبوب بالآخره قضا و قدر مکن اجرا و پرده
غیبدن بیجه اشکال مدعیه ساحه ظهورده جلوع
نما اولدی سردار اکرم حضرتلیری مکتوبی صدر اعظمی
خلفای مکنه منسلک و خدمت کتابت و دوامده
سائر نندن زیاده مکنیا اولخله بویله سرخلفه لک
مناز و درن سنه مقداری اول خدمندن استیفای
ارز و ایله کردن مکن ینه بویله مکتوبجیلک مسندی
تحصیل و ارج سنه دخی این ادای خدمات علیه ایله سی
جیل و بعد مناصب سامیده دن برسنه یم قریب بیس
الکتاب و درت سنه مقداری بارتبه وزارت توفیق
ایله اوقا تکذیله اوقا احوال عالمه و قوف تحصیل اید و
بولودن مقدم مناصب عالیله ده مستخدم اولدیغندن
و نوجه هایون دخی حقه کمال اوزره مشاهده
اولندیغندن اعوان و اقرانی هضم ایمیوبکن بارشأ
عالمیناه حضرتلیری استعداد و استحقاقنه بنا رتبه
صدارته ارتقا بوردیغندن که علاج سکوتی اختیار

ایندو قبا تنه سانه جوانید بفرارید وی هایون ایله
بندره و اولد قده توفیق و نیام دیگر مولد وانجی علی
باشا سردار اکریم بندره کلده کن ذخیر سنلکدن مکن
پریشا نلق طاری و بو سببله مسند صدارته مرتقی
اونقا همچون انقا ذکر اولنریقی اوزره بندره موی
دخیر بی ایله فایله بکندن فانه سردار اولیوب
برواج کون بکنادون و اوردوی هایون ایله بکندن
دخیر اولن نلقان عزیزدن بور مقدار تعیینات
و بریلوب ذخیر نلق قلندن عسکری تعیینات مختل
واردوده فقط نمایان اولدیندن بشقه اطراف اقران
تانا رور نمایانک عمره لرایله بیچ ایچون کتورده کلری
ذخیر بی مکرری طائفه سی جملی باشن کلند و دیلده
بهایه فروخت ایلدکن مکن ذخیر صابجی رعایا
برایکی غرض ویرومب باعاده ایدر لرایدی رعایا
ذخیر کتورمکن فایز اولن رتبه سنه کلده
سردار اکریم حضرت لری طائفه مرفومه بی جبر باشنک
تبعید ایلسی کیم ها غاسنه تنبیه ایلدکن اغای موی

الد

الیه دخی شدت و کلمات عینفه ایله محل لغز کتک
 فرمان بوردی دیه رک طائفه مرفومه بی جسر
 باشندن طرد و تبعید و انردخی منفعل اوله رق
 خیمه لرینه کند کلرنه اصحاب اغراضه فرضت دوئوب
 سردار اکرم عسکری طائفه سنی تحقیر و طرد و تبعید
 مراد ایدر و یوقلعه لری سقولوب لجه ایله فروخت
 ایله کیندن کند و به عسکرک لزومی یوقدر و بونک
 امثالی خیمه ار جو فیه بی عسکری طائفه سنک سملرنه
 القا اتمرله اردوی هایونیم اراجیف کتزدبولق
 و رجوع ایدن عسکری طائفه سی وارد و طرفدن
 مخصوص شرحوادیشاچون رجالدن بعضیلری استانه
 اوملار سال و اثنای راهد و استانه سعادتم بومقوله
 کلماتی نفوه ایله کلرنه استانه سعادتیم اولد اصحاب
 اغراض دخی تصدیق ایدوب له مملکتی بیغا و غارت اولغ
 ایچون مفصل و مشروح فتوای شریفه ویرلشکن له
 مملکتی تضیر اتمامک نه دیگدر دیه رک قهوه خانه
 و بر بردگان لرینه اوملر تعیین و سردار اکرم لسان

نامه دوشور ملریله سردار اکرمک مفد صلح ضمنده
 اولان نحر برانته مساعد اولماستنه علت مستقله اولنده
 الحاصل سال مذکرده جمع اولنان عساکر فراوانک
 اجتماع و اختشاد بی مجرای ادای دین طرفنه بر نمایش
 قوت و مهات سلطنتی راشت ایله دلخواه اوزره
 عقد مسالحته دن عبارت اولوب انحصارمه ایسه
 اعدا طرفندن کابینی اظهاری خواش اولندیغندت
 ما عدا انگیزدولتن دخی توسطه ویراد اولندیغی
 وجهله طرفیندن سوی اولنه رفی بالمذکره صلح خصوص
 پذیرای حصول اولسی حالته نیک استغنائنه بد مفد
 اولنور ایکن فی الاصل تغریق عسکر ماده سنده معهود
 اولون مواضعه به قلیت ذخایر علت مستقله اولنده
 عساکر اکثری متفرق و پریشان اولدقدن صکره
 اسلوب معاهد اوزره صلحه دخی اعتبار بیوریلدیغند
 هرکس زحمته دوچار و گرفتار مشاق بی شمار اولدی
 بوندن صکره ادای دین دخی خونین قوشوستدک
 دفع کار و بار ثقلت ایده چک ایکن سردار اکرمک غرضی

ایله

ایله مخایره وبقاوله نك خلافا طوار مشاهد ایلدکد
تکرار چنکه قیام و بو وقتہ دك بزم عکرمین تمام فرسود
اولوب ذخیره من بالکلیه نقصان بولمغله کارینه منجی
اولدنی معلوم عامه انا مدر از جمله مولانا
علی پاشانک دارلخنده خوتین قلعه سی بلوچنک وجدال
واصل دست تصرف کفار خدا نمال اولد قدن سکک
سقوقن بی فرجه بولمغین بغداد و خان سیه سنه
طوغری قطنه لر بی ارسال و ستادنی حلول اینجکه
اقان و خیزان اهالی اردو نهر طوغری برو ایساجی
یقه سنه مرور و کفار دخی اولطر قلمی بوش بولمغین
بعض قصبات و قرایر ایصال خاره بدل مقدور ایلدی
بو انهر آمدن سکک مشا را لیه علی پاشانک امر و نهینده
نفوزدن اثر قالمدی دیو عزل ویرینه عوض محمد
پاشا زاده خلیل پاشا سردار اکرم نصب و تعیین اولدی
مشا را الیهک صدر اعظم اولسی پدی عوض محمد پاشا
بلغراد قنده سردار اکرم بولمغین عوام ناس پیننده
با یاسنک نامور لکی ارتقا اوغلند دخی ظهور ایدر

کفر کوسه سینی و ایندای سفره سردار اکرم بوالمری
 این عزیزان بخانی سهو و خطادن عیان در قیل و تقالنه
 سینی اولوب فی نفس الامر شار الیهک بعض ظاهری مندر
 پذیردن دو لوبی شهرتی در کار اولوب اما عقل
 و خواص و خصوصاً گاید شاه درایت اختصاص غنچه
 حق و رتق و حل و عقد را بایدن اولدی بی سینی و
 انکارا این سلطان دل آگاه حضرتلری مجرد بوباید
 اقل اکثر تا بعد مقتضای سبیله علی ایلیوب سردار
 اولیبی لوازم تمهید و زمانه برایش کورلیه جکی
 ضمیرن مضرا و له رق مقالید اموری عهد اتمامه
 ثلثین و تقلید ایله دی پس سردار مشار الیهک منصور
 و مظهر اولسته سبب جاری و مدار ظاهری اوگون
 عسکر و ذخیر ایله مکت و اقتدار نه هر وجهه اهتمام
 اولند یغندن فصله خلیل پاشا سردار اکرم اولمش
 هر بوکتی نقرات ایله اناطولی و روم ایلنده واقع لوند
 سرکرده لری و عشائر و قبائل رجالی و افراد عسکر
 قق و افرک خود بخود ایساقی به توارده اقدام

ایلدیر

ایله یلر اما بجمکه تقاسنه مزبوره اول بهارنده
 نهر طونه طنبیانه ابتدایه فی الاصل جبرک منتها سی
 اولان قرتال کنارندن بر قاج جس محل محللر کثرت
 سیل ایله صورت دریا ده روغما اولدیغندن بشقه
 بر طرفدن بوغما فیوما تر قیسی متزایدا اولغین معناد
 اوزره وضع اولنان جسر طونه اوزرن وسط
 آنکنه واقع بر سفینه مثل جسر ایله مرور و عبور غیر
 مقدور ایکن اولوجهله تو او دایدن عسکر مقابله اعدا
 خواهنلری بر کمال اولغله ائلور پیاده نلک مجموعی
 اچقلر ایله فرشو بقیه بر امرار و لوازم و ذخایرو
 مهمات سازدن فوق ماریتصور اشیا قرتال یقنه ^{سند}
 اعداد و ذخارا اولندی کفارن خاکسارک دخی قرتا
 یگری ساعتدن زیاده محله اردد و فوروب مقابله بر
 مهیا اولدیغی اسخبار و عسکر اسلامه نظر آفود مشرکین
 قلی اخبار اولغله عسکر سلیمه بر افتر سید اولو
 ایه نمحن اتمک ایچون مقدمجه قرتال یقنه سند
 همت و فیره ایله تقویت و بر ایون خند قلو تر سله

برتوجه استحکام و بریلوب جدا اوزرینه
 کیدلک لازم ایکن طرفدار سردار اکرچی بولنا ندر
 مجده پدرینک نام و شهرتیه اعتراض و بلا احتیاط بی
 بیان عساکر اسلام ایله دشمن اوزرینه ایلغار اولتو
 عام کفارک کوزندیکي محله مقابل وفق هندسه
 سار محقرده فرار ایله یلر جو که قیام اولنه جن
 محل مقدم مذاکن و تصمیم اولنه رق حرکت اولدوند
 همان عادت ساکن اولسون دیوا اولوق فی الجمله
 حقیریه مباشرت اولن بیا اول کجه عساکر اسلامک فی نظام
 اولد قلدی حالده اقامت ایلمدی تقریباً ایله مباحه
 قوشونیا نر عسکره بر اور کوندیلک اشکار اولوب
 فی چوق عسکر کجه ایله قرنا ل طرفه فرار ایلمدی
 هرته حال ایسه اول کجه صباح اولد قدرن مکده درد
 اوکون فی نظیر بالبعین طولیله ترتیب و ایکوزدک تجاوز
 عربیه اوزرینه موجود زبورک و سایر انواع اکوت
 حرب ایله عساکر اسلام دشمن اوزرینه تسبی اولتو
 لوازم و مقتضیات ذره قدر قصور اولد یفندک ما عدا

یک

بلکه ذکر اولدنیجا وزره هر شی ضعیفی مرتبه لوده
 نذارک و تهیه اولمشکن جنک وادیلرن عدم حرکت
 و مجرد نام و شهرت ایله کفره نهتم اولور اعتقاد لرنه
 دوشلد بکندن و حین مقابله ده مدار غلبه بنا و قرار
 اولغین اول امر واجبا کلا عنایه رعایت اقدم اما لد
 ایکن اول قلب عسکر اولان سردار اکرم حضرت لری
 معاونت و غیبتا یلد بکندن سائر عسکر نوجله پریشا
 عارض اولوب نقد رهما تک عرضه تلف اولدنیجا اولو
 مضبوط اولان و قایضند سندر جدر • اما علاج
 واضه پیش از وقوع باید کرد • مفاد ایله عمل برقرمانه
 مرددن مقدم بلکه خوین قلعه بجای یادی کفانه گرفتار
 اولدنیجا شاده اهم امور د اولان اسمعیل فصبه سنک
 استکامی و کلی و افکرمان قلعه لرینک یکپهری اورت لری
 و متعین اغالر و میر میران دن کار کز ر محافطه و نفرت
 یعنی ایله محافظه لری لوازننک پیشجه اکال و انما
 خصوص لرینه قطعا اجاله افکار اولنوب عسکر پریشا
 و تقویت مو سی گذاران ایلدکن صکن میر میران دن

اسکندر به لیسطی پاشا کی محافظی تعیین و تعیین
اولدی موخالیله محافظه مذکوره به سارعت اینجه
ایامه اعدای دین بند و قلعه سخی محاصره و تضییقه
بیا شوت و بر طرفدن کلی و ای که ما قلعه لری اوزر لری
عسکر لری تیسر و تخییر لرینه مبادرت ایله بکنده مو
ایله مسلط پاشا ما مور اولدی محافظه خدیو و جی
کوره میده بکن ادرالک امطه کلی به کلدی کی مکت
ایلیوب بلا تاغیر قادر شو اسکی کلی طرفه مرور ایله
ذکر اولدی اوزره کنی و افکرمان قلعه لری فی اول
محافظدن نه اولغین قوتال بوزغونندن فرار ایلت
عسکر بضیلری اگر چه کلی و افکرمان طرفه لری و
بضیلری دخی اسمیل و قوتال جانلرینه فرار ایلملری
لکن بوزغون عسکر دن ذکر اولتان محلقن نجح ایدنلر
بهره بر تاج کون تخلص جان نیقی ایله محال مذکور به
تخص امتش اولدیله کفار خاکسار و راندن تعقیبه
ایندار و محاصره و تضییقه لریه صرفاً مقدار ایله کرده
هر قدر مقابله اعداده ثبات و قیام کوستر و لری

دخی

دخی باجسز بوغمنز عسکرا ولد قلردن در حال برای
و شبا ندرها اختلافه مبدل و وره ایله قلعه لرین کلفه
بر قاجوز کفر به تسلیم و بر وجهه جا ندرین تخلص
ایملک امر ممتنع چنکه تقدیم ایلدیلر بوغبر لر اسمعیل
طرفند عسکر و رؤسایه و اصل اولدقن مقدم کند و لر
او کون نزلده بر قات دخی پریشانن طریق بیان اتمکین اندر
دخی قرشوطولجی طرفنه مروره شتابان اولدیله ●
اهالی اسماعیلک کیفیت چاسوس واسطه سیله اعدا
طرفندن تفتیش و تدقیق و اختلاف و اختلاف لرین کرکی
کبی تحقیق اندرک او زرینه دخی بر مقدار عسکر تسبیرو
طوبی و نفعنا نداخته ایتکینین اولمقلی دخی تفسیر ایله
کفار خاکسارک استیلا ایلمی جا یکیریمیری او کون
محلکه عسکر ایملک قرشوطرفه امداد ایدر کی یولر
بلا تحلف یدن هست پیوند لرینه کر قار اولق تفریحی
ایله اطراف و اکنافه بر مقدار عسکر تعیینی ایله امداد
اولنه جن بر لر ی سد و بنده ایلدکن صک بندر قلعه
محاصره ایتدیلر ● و خصوصاً ذکر اولدقن وجهه ادر

طر قدن امداد و اعاشه ن مایوس اولد قلدند
بشقه کفره نك قلعه لیچندن اوم تداولک ایلدی غلقله
دنی ابراک خلدن خالی اولمخله اهل اسلام غلبه و طمه
نه طر بقله دو چار دست کفره اولدیغی و قایع مضطبه
مسطور دریا کوره مذکور اولدیغی وجهله دفعه ثانیه
اولسون ساکرام اسلام قرتال بقه سنه مرورد ایچرون
تقدم اسمیل و کلی واقو کمان و بوجاق طر فلرینه
محقق لر نصیب و قرتال بقه سنه بشاون بیک عسکر
تخصیص ایدجک قارتالک کورپی باشی و طاشلی یورون
نام محقرده بر طایبه امشا و طوبار وضع و محقق لر
تخصیص ایله اسکا مارینه اعتنا اولمش اولدی بر طرف
اولن ایه غیره جانیبدن بندره امداد اولفق ممکن
اولوبه قلعه مزبور نك ایادی کفار کیر می احضار
قرب برحق اولور ایدی تخصیص اولوق مسکرها بونده
یولتا بعض غلوه و مدبران قبل الوقوع بر حال تری
در خاطر ایلد کبری واقع و بعضی لر نك دنی اقتضای
ایندن محقرده بالفصل تقریر و تکلم ایلد کبری ذایع و شاع

برصودنقل و فوعدن مکر عاکر اسلام ایا باغی
بقه سند قرار و آرام اید میوب ضبط و ربطلری
قبضه تصرفدن خروج برله هر کجه اوچر بشریک نفر
سواری و پیاده عسکر اینا المفردیده رن هر جا بندن
فواره یوز طوتوبی خصوصاً بر قنجا کو قدار و مدار
اولدیندن معابرو مرلرده دخی سد و بند مقدر
کسه لرک تدارک اولنسی تقریبی بلا کلفه صیغ
اورته سند بی پروا هر کس و کویا لرینه غنیمت اجتر
ایلدی دشمن دخی فرصتی غنیمت بیلویا بر ائل قلعه دخی
ایکی دفعه محاصره و بروجه ظفر باب اوله مخر اکین
تفصیل اولنا کیفیت قلعه مزبوره اها لیسنه دخی
سایت ایدرک عاقبة الامر ایندخی عکرو صابطانی
تخلیه ایتملرله بلا زحمة کفر ضبط و دروننه عسکر
وضعیله اطرافن سد و ربط ایلدی بعد افلاق
و بغدادن ملخک لرینه طرف طرف عسکر اسرا و طونه نک
فرشویقه سند واقع عسکر امرار اولنه حتی محللری
تاجه استیلا ایلدیکدن نهر طونه نک برو قیلرنده

اولون کجی داری محافظه فهدیه سلاطیندن مقدر
اولون جلیب و ایساقی و ماچین و طولچی و ساثر بو مشلاو
کجی دیر لوزن اولون وزیر او میر میرانه ترفیقاقین و
خان حضرتلری دنجی او دوی ^{مبارک} ستر محکمی ادرنه و شومنی
و بازار جقدن بریندن قشلاو متا اوزره کندو سنک
با یا طغان سنک کینا اولیو تبیین اولوش ایکن خلیل پاشا
اوز رینه سردار اولان سهدار اسبق محمد پاشا حضرتکی
با یا طغانی قصبه سنک مشتاق اولمین ترجیح اولاقین
ارغوده بولنان نقراندن عاری رجال و منابطان
لله قلت زان و ذخیر دن نه شقتلر چکلر کی مکنده
تصریح و توضیح اولمشدر هر نه حال ایسه بهاره و ک
مشاده قیام و اول بهارده یا یا طغانی مهر استه ضرب
خیام اولنوب طونه تک اطرافنده اولدقجه چته
قایقاریله کفار دن دل المق و دل و رمک طور لر
امرار ایام و بر قاج دفعه طولچی و ایساقی طر فلرینه
کفار و عسکرا را ایکن مکن مرینه مدافعه به قیام
اولندی اما دفعه ثانیه ده ایساقی به کفارک هجومند

مقاله

مقابلہ سندھ موفقا و لغیب فوق وافر عسکر موجود
ایک جلد دن اول ایسا بھی اغای نامند اول دن
یکجہی ضابطی فرار و آنک عدم فراری سا و سار
اولہ رق جمعیتی تار و مار اولوب فقط داغستانی
علی پاشا حضرت لری کند و انم سیله ایسا بھی پہ
بر مقدار ارام و اولدی که علاج کی رویه عطف
بجام ایله چی چوقچدن کفار خاکسار طولیدن
دنی عسکر اسرار و مقابلہ سندھ اول دن عسکر تفرق
و بردکن مکن با با طاعند یا لذات اردوی
هایون اوزرینه اوزنیک مقداری عسکر و بر قاج
قطعه طریبا یله بیجا با هجوم وارد وی هایوننده
اضعاف مضاعف عسکر موجود اولوب بلطفه تعالی
یا لکن رجال و ضابطا و فیو خلق ایله مقابلہ اولنه
کفارک مقابلہ بی ممکن اولدی امر محنوم ایکن بکری
نخلوع اولسون کفار اوزرینه و اولقنرین عار و
ناموس سلطنتی هنک و بلا ضروره سنجاع شریفی
استعجاب و بودرخته و فراره قدرتی اولیان

باها طاعی در دینداغی طرفه اولون بچبر کشته
 ایله قید اسره گرفتار ایدرک کبر و پیر ایا با ایله بلور ●
 بونک عقیده منهنما بازار جفه رجستان و لوزب بوقاج
 کون اقامت اولندیغی اشناده بازار جتی و حوالیسی
 اها لیسندن بشاون بیک مقداری تفنک انداز اظم
 فصیه بی احاطه و کافه ضابطا و رجال و اورته
 ایله اردوی هایونی شمی طرفه مرورندن ممانعت
 اولیا بن انواع خوشنده جمارت ایتلر ایله بو ^{صحر} جو
 مشا زایله محمد باشانک رخاوت و بطا اشته حقل
 اولنه قهر هایون صدر اسبق بکش سر عسکری محض
 زاده محمد پاشایر توجیه و ارسال و شمی فصیه تنک
 مشا اولنه جتی خبر لری بازار جفه ایضا اولند ^ل
 مکن اها لیسقا اولنان نفع و بندی قبول و بر
 تقریب ایله اردوی هایون قائم مقامی اولون یکجیری
 اغای قیو چی سلیمان پاشا معیتند اولون رجال و
 نفرات ایله محل مذکورده حرکت ایلوب شمی فصیه
 و تحویل ایله دی بون شمینک دخا و ج سنه مقداری

گاه متارکه و گاه محاربه ایله امرار وقت اولغوب تهابه
 الا مرسلنه وروجین و سواحل بحر سیاه دن وارنه
 و وسط روم ایلیدن شمیدن غیری کفره یه سدا اولور
 محل قالیوب اردو ایسه احوال و ائقال و کتبه و رجال
 ایله مال و مال و مقابله یه مقدر اولیوب ادنی هجوم
 ایله منفرد اوله جفلی و ارسته قید اشکال اولدیغی
 مقدم بابا طایغی و قعه سند تجزیه اولمغین اعدای
 دین سلنه بی کیمدی بر اغوب طوغری اردوی
 هابون او زینه هجوم و بلقانک اوتنه جانینده
 واقع قصبات و قزاقن شنک نارینی معدوم ایلی
 کفارک اول هجه سنه وافی عکر اردوی هابونده
 موجود ایکن بار اوتنه قعا عکری مقوله سندن
 کسنه ثابت و بایدار اولیوب هر جانیندن قزاق یوز
 طوغوب عومما پریشان اولمغیله اردو رجالی و سائر
 موکب هابون بولنا نلرخیمه و خرکا هلرین علی حاله
 ترک ایلیوب لوی شریف ایله مقابله اعدایه توجه و
 غزیت و غیرت ویرم رک اولوجهله فراراید نلر

ارجاعنه بدل قدرنا بلد کزین قطعاً مفید اولیب
اولکونه رجعت و فرار ایدن عسکران درون اردو به
دخول و برجانیدن و نغاب و بر طرفدن فراره مشغول
اولد یاربوندن صکر اهلانی اردو و علاج قالمین
شمی حاصله سوا اختیار و او توز کون مقدار ی هم
مخاربه و هم مکالمه مشغول ندن نه چکد کلری صلوم
و مشهور مغار و کاردور ایام مذکوره اثناسند
اهدای دین شمی حوالی عراق بالنار ایلد یکدن
ماعد اقصیه مزبور یوان اوز ایکی ساعت ایلرو
ادرنه طرفته طوغری طایور و قطنه لرین قسیر
ایلیوب جالق قواعد و ورود و اول اطراف تا لون
ایتمکله قرینا باد و ایدوس و ادرنیه طوغری
بعض قریر لرا هالیسی کوچلری عمر بر لر تحمیل و ادرن
اهالیسندن بعضیلری دخی حقیة اسباب فراری
تحصیل ایشلر ایکن مصالحه خیر لری هر کسه فریاد
رس اولوب مکان بلاد و اهالی اردو و کافه عیان
تازه جان بولوب ایش سیدی دیوهر بری و ^{عودتک}طننه

چاره

چهاره سنی تحصیلہ دوران ایلدی بو خلیلده سردار
 اکرمه بعض خسته لک عوارضی مستولی اولغین ادرنه
 بعدا لوردود بر قاج ای اقامت وروسته لوالله عقد
 اولان شرط مسالمة اقتضا سجه قلاع و بقلع
 و اراضینک تسلیم و تسلیمی حالوته صورت و بیرون
 اقتضا ایدن قلعه لر محافظه تقدیم و لوازم و
 وضعیله استحکام لرین تمیم ایلدکن صکره استانه
 سعادت عودته قرار ویرلمشکن بتقدیر تعالی
 مشارالیه خلیل راهده اجل سماوی استقبال و قرین
 ابادنام محله دار بقایه ارحال ایلدی پر صد اعظم
 اوله جن هر کیم اینده هینات بحق عربی شرف اولغین
 اردوی هایوننه واصل ووجه صوابا وزره بر قاج ای
 ادرنده اقامت و ذکر اولدیغی وجهه تسلیم و تسلیم
 قلاع و قصبات و استحکام اطراف سرحدات ماده لر
 نظام ویردکن صکره مرکب هایوننه استایه عودتی
 کوزم ایکن صدر اعظم حضرت لرینک استانه سعادت
 معکره هایوننه کلمیه یکی خبری اردویر واصل و بی وقت

مسكرها بون ليجنه بعض عزل ونصب حاله لثري حاصل
اولفين عسكري وغير عسكري فوج فوج دبلد كلرب
مجلسه غريتا يدرنك موكبها بوزن باشي باغلو بعض
رجال وضايطا دن ضيري كسنه قالموب رجوق مخبر
ورودا يدرنك مند و اعظم مكنونيه بناء اداي موليد
مكن اردوي هارونله انلار دني هودن واستانه
سماوت ايشاينه و صولة سار عتاي لدي ● سخن
چون بودي پايان بخاموشي ادا كردم ● باقي تفاميل
كيفيات اول سنه لرك وقايعتي كافل تواريخ مدو
علي وجه الكؤطاب مفصل و مشر حدر ●

خامته كرا اذ كرا اولند نغى اوزره عسكري طائفة
بومرتجه لوده مصاف جنك و پيكاردون رو كودا
اوللرنيك حكق في اول صلح حرب و قاله اقدام
الطلمر بچون ترتيب اولنان اسباب و بو اعشك
فقدان و قلنديرد ● زيرا از قدیم دولت عليه منك
عصيت مقامنه قائم اولوب كندولر بله خصمه

غلبه

غلبه ملحق اولنان اصحاب زعامت و تیمار و ساز
 علوفه خوار عسکری مقوله سنک حریره قیام ایلمک
 و قایه بی واجبه ذمتی اولان امره یا تدرین
 حمایت بی و یا خود هر منفک کند اولم مخصوص
 اولان عنایت پادشاهی بی تحصیله بذل اقتدار
 و یا امر شیع نادیدن خوف و استعاره بی بی
 اولوب برخلولم اینده بر مقتضای دیانت جنکه
 مبادرت ایدن اقل قلیل اولوب زعامت و تیمار
 و علوفه و ساز پادشاه در لکن دخا قجه و شفا
 و یا خود بر محله خدمت ملاسه لر یله بلا کلفه
 هر کس تحصیل ایه کلکین جنک و حریره و سبیله تری
 خواشا و لور بر شی قالمدیغندن نظام عسکر
 کلی خلل نظرت و ذکر اولنا و جوهره بلا استحقاق
 ناپاره پادشاهی به مالک اولدیغیدن صاحبی
 عندن وجود و عدی ساوی اولغین مالک
 اولنلر منصرف اولدق لری ناپاره نک خدمتی
 ادا و اهال و تحاسلی اختیار ایتمه لر یله بوصول

بچهد فسادك نكون و بحق ابره كلدیكی كالشمس
فی وسط النهار بیدار و الكار و در از جمله اصحاب
ناپاره متصرفا ولد قاری علوفه نك قدرین بوی
هان ضایع اولمسن او جانی ضابطنه اعاله ایله
حین حاجته که زم او کون خدمتن کورمه رغبت
ایله کلرندن ناپاره لرك اکثری او چاقار ضابطا
دقت لرینه داخل و بوجسته مواجینك اکثر اتقا
کندولن حاصل اوله کلسدر پس تخویف و
تخدر ایدرک چنکه عسکر تسیری دخی امر عسیر
اولدیغی معلوم صغیر و کبیر دره زیرا فی اوصول
عسکری طائفه سنک برصنقی اخر صنفه معادل
اولغین احد هانک مغایر رضا حرکتی اخر ایله
تخویف اولنه رق تعدیل اولنوب سمت خلوقه
میلاندن منع اولقاری سهل و اسان ایدی مثلا
یلوکات اربعه صنفی سپاه و سلحداره بونک جمله
پیاده او چاقارینه و یونلرک مجری زعامت و تیمار
اصحابنه معادل و موازن اولغین برصنقندک

جرم

جرم و کلاه و قومی تقدیرند صنفا خرابه اخی
اولفق میسر اولور ای دی اما الحاله هذه عکری
طائفه بی فقط پیاده او جا قلوبینه مخصوص
اولوب عامته ناس یعنی کافه خدمه و جمهور
اصناف و تجارت و عطفه خوار و رعایا بلکه هر بر
هلور و کج رفتار یکجه بلك او عا سندن اولدیغندن
سائر عسکر غالب و بوسورتی اخر کرون ایله
اخافه و تادیب اولتمیه جقلری ذهنلرن مقرر
و ثابت اولون قضایا بی مسئله دن اولمغله خبرگا
چنگه سوق و تسیر اولتمی د شوار و میسر
اولدیغی تقدیرده بله برایش کورلییه جکی جمله
سندن متبادر و اشکار دور • هر دو لک اصناف
عساکری میانند تعیین حد و نصاب فال اولصل
افکار عقلو ایله مزاج انسانه تطبیق اولنه رف
مهند و صورتبایا اولمشدر شلا انسانه معتبر
اولون اخلاط اربعه که دم و صفرا و بلغم و
سودا دن عبارتند • بری غالب و اخیری مغلوب

اولدنی تقدیرده وجود انسان برعلتک حدوت
درکار و زویت امور عظیم اوقدار اولوب
تدبیرا طبیا ایله مزاجی تسویه و تعدیل اولفدقچه
زویت امور مقتدر اوله مدینگی کبی دولتک
دخی نواع عسکری اخلاط اربعه مقابله اولغین
ریشو کثرت اوزده موجود اولدنی صورتی ایضاً
منفاخر مقهور و مغلوب اولوب حکم تصرف منصف
اکثر نوبته ایدرک وجود دولته سوء مزاج
حادثه و امور دولته و چاد عقد مصوبت
وانقصاد اولسنه باعث اولور لکن طبیاتک
مداوات ایله سوء مزاج انسانی صحت تحویل ایلدی
مشالو حسن تدبیر عقل ایله تدبیرجی تسویه و تعدیل
عکس مباشرت اولنوب بعنایته تقاطع دن
فصله کتور یسنه بذل اقدار اولسنه وجود
دولته دخی صحت مزاج حاصل اولمش اولق اوار
امور دین و دولت و ضبط و ربط ملکته هر
سهل و آسان اوله جفی متیقندر ●

Ek 3: 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı-Savaş Bölgesi

Kaynak: Aksan, Virginia H., (1997) **Savaşta ve Barışta Bir Devlet Adanı Ahmet Resmi Efendi (1700-1783)**, (Çev: Özden Arıkan), İstanbul: Türkiye İşbankası Kültür Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

26.10.1980 tarihinde Erzincan'da doğdu. İlk, Orta ve Lise öğrenimini Erzincan'da tamamladı. 2003-2004 öğretim yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde lisans eğitimini kazandı. Bölümünü ikinci olarak onur derecesinde bitirdi. 2007-2008 öğretim yılında aynı Üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim dalında Yüksek Lisans eğitimine başladı. Evli, bir çocuk annesi olup, yabancı dili İngilizcedir.